

PK3631
N3B72

115-5
6

Theological Seminary.

PRINCETON, N. J.

Part of the
ADDISON ALEXANDER LIBRARY,
which was presented by
MESSRS. R. L. AND A. STUART.

Case, Division

PK3631

Shelf, Section

N3B72

Book, No.

J. A. Alexander -

July 1. 1892.

Manābhāratī. Mahāpāthyāna

NALUS

MAHA-BHARATI EPISODIUM.

TEXTUS SANSKRITUS CUM INTERPRETATIONE
LATINA ET ANNOTATIONIBUS CRITICIS

CURANTE

FRANCISCO BOPP,

DR., PROFESSORE PUBL. ORDIN. ACAD. REG. BORUSS. SOCIO
ORDINARIO, INSTIT. REG. AMSTELOD. SODALI, SOCIETT.
REG. ASIAT. PARIS. ET LONDIN. SOCIO.

ALTERA EMENDATA EDITIO.

BEROLINI.

PROSTAT IN LIBRARIA FR. NICOLAI.

MDCCCXXXII.

EX OFFICINA ACADEMICA.

Digitized by the Internet Archive
in 2016

PRAEFATIO.

Pulcherrimum, maximum, et apud Indos celeberrimum hoc Mahâ-Bhârati episodium in tertiâ immensi, centum millia slôcorum continentis, poëmatis parte invenitur, *Vanaparvan* inscriptâ. Ibi *Vrihadascus* sapiens *Yudhischthiro* — cui e ludi conditione, quo *Sacunis*, pro *Duryôdhano* talos jaciens, eum vicerat, duodecim anni cum fratribus in sylva erant peragendi — Nali regis historiam narrat, quâ eum consoletur, ostendatque, item illum talorum ludo spoliatum regno, majorem laborem majoremque aerumnam olim subiisse, denique tamen regnum et uxorem recuperasse. Quam grata indigenis haec sit fabula, recentiorum carminum, quibus idem tractatur argumentum, multitudo aperte demonstrat. Imprimis *Nalôdayi* mentio est facienda, *Calidâso* adscripti poëmatis, cujus novam editionem cum prima

istius artificiosi carminis interpretatione nuper curavit Ferdinandus Benary. Aliud huc pertinens carmen est *Naischadha* dictum, etsi illud non ad finem perducit Nali et Damayantiae historiam, sed viginti duobus suis libris nonnisi ea amplectitur, quae quinque prioribus poëta noster cecinit. Tamulica etiam lingua episodii nostri fabulam tractans poëma exhibet, quod doctus Kindersley Anglice vertit. (*) Ut stili differentiae breve demus specimen, locum eligimus, quo anseres Damayantiae de Nalo nuntium afferunt. Quod in Mahâ-Bhârato quattuor *ślôcis* enarratur (L. I. sl. 27. et sq.) id ita exprimit *Câlidâsus* (ed. Ben. p. 8. 9).

श्रीसङ्काशा 'स्य अस्य तम् भैमि नलस्य शशिनिकाशास्यस्य ।
अरिल्लोकाशास्यस्य यदि भार्या स्याः कुमारिकाशास्यस्य ॥

„*Sriae* similis es, illius tu, Bhaimia! Nali, lunae-
similem-faciem *habentis*,
inimicorum-hominum-spei-extinctoris, si uxor
es, a puellis-desiderandi.”

Ex Tamulico vertit Kindersleyus:

(*) In libro *Specimen of Hindoo Literature* inscripto.

Oh, daughter of Beem-Rajah! who art thyself the very ecstasy of love; dazzling as a bright dagger suddenly unsheathed, mark our words: — As no woman can compare to you, so be assured no mortal is worthy to possess such a treasure, except the matchless Nella-Rajah; each of you is alone worthy of the other. Know, lovely maid, that through all the earth, there is no country that we have not frequented; no prince with whose character we are not intimately acquainted, and yet we repeat, that Nella-Rajah alone deserves to be the happy possessor of your beauty. But why should we enlarge on the subject; he must be yours. Recollect we are birds of Daiver-land, we are of course incapable of suffering ourselves to be seduced by any consideration to speak deceitfully. A disinterested regard for both of you solely occasions our interference; why should you fall into the possession of any other Rajah, who could not sufficiently prize the blessing? In such hands you would be thrown away, like a fragrant nosegay in the paws of a monkey. In this earthly world do not women seek a desirable husband, with long prayers, fastings and pilgrimages? But yet these would never procure one so lovely, so powerful as Nella-Rajah. He is beautiful as the god of love, the only difference indeed between them is, that the one has a substantial body, the other none: nay, Munmoden, to possess such a person, would undergo a pilgrimage of ages. The blessings of Veeshnoo and Shivven are upon him. His mien is majestic as the moon at its full; he is bright and powerful as Shivven; he is the favourite of Letchmy; — but the goddess of eloquence herself is unequal to do justice to his perfections; how then shall I attempt to delineate them? ⁽¹⁾All nations acknowledge him only worthy to be sovereign of the world; him, whose power is equal to the great keepers of the eight corners of the earth. The very gods glory in his prowess. Oh Tummaiuntee! that King was certainly introduced into the world for some peculiar purposes. Hitherto he had been a stranger to love, but when he heard of your charms, he then became indeed enamoured. His strength, when roused, is terrible as a tempest; famous for truth and justice, he proves himself a lion against oppressive kings: his worth is the delightful theme of the most abstracted *reeshees* and pilgrims. He is adorned with spotless purity. Throughout his kingdom he has levelled

the inequalities of the earth, and rendered it a flat and smooth circle; he governs the whole with the unerring and irresistible justice of the divine Shuckrum. Not a prince exists on earth, that does not acknowledge himself his tributary. Unhappy the woman who aspiring to such a partner should fail of success: you, however, cannot fear; you are worthy such a bridegroom. Nay, Munmoden and his spouse Ruttee, perceiving how adapted your charms are to the perfections of Nella-Rajah, will be jealous of your future mutual bliss; yes, Munmoden will envy him; he who with his *sugar-cane bow* subdues the world, and with his magic power enchants all mankind. Indeed, it may be now said, that there are two gods of love. Thus much for your satisfaction, but of the precise period, when you will be united to him, we must confess ourselves ignorant.

Srîhârschi carminis liber tertius, centum et triginta quinque *slôcos* continens, quorum interpretatio aptum heic locum habere nequit, totus de Damayantiae et anserum colloquio agit, ubi ad amorem illius excitandum, magnâ eloquentiâ Nali virtutes collaudant anseres.

Quod ad metrum episodii nostri, et, paucis exceptis, totius Mahâ-Bhârati attinet, observari liceat, *slôcos* vel carmen dividenda membra, quattuor octo syllabarum versus ab auctoribus Indicis haberi. (*) Ita legitur in Râmâyano: पादैश् चतुर्भिः संयुक्तम् इदं वाक्यं समाक्षरै । „E versibus quattuor compositus est

---

(*) Vide *Asiat. Res. vol. XI. On Sanscrit and Praerit poetry.*

hic sermo parem syllabarum numerum habentibus.” Horum versuum duo semper conjuncti scribuntur, neque unquam absolvitur oratio in fine prioris *Pádi*, cujus finalis littera etiam euphonicá necessitudine ad sequentis *Pádi* initialem litteram trahitur, ita ut pausa non nisi in fine *semislóci*, tum in hoc, tum in majoribus metris, incidat. Quam ob rem non sine causa forsán *semislócum*, vel quod una editionis nostrae amplectitur linea, non pro disticho sed pro uno sedecim syllabis constante versu habeas, qui caesurá est in medio divisus. Notetur tamen omnia Indorum carmina in *slócos*, e duabus aequalibus compositos partibus, esse sejuncta, quorum singulae in quibusdam nimis sunt longae, quam ut sine haesitatione pro uno versu eas habueris. Exemplum demus primum *Méghadúti* slócum, cujus utrumque semislócorum dimidium aequalibus conficitur pedibus: (*) कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारप्रमत्तः शपिना स्तङ्गमितमहिमा वर्षभोग्येन भर्तुः । यक्षश्च चक्रे जनकतनयास्त्रानपुण्योदकेषु स्निग्धच्छायातरुषु वसति रामगिर्याश्रमेषु ॥ „Quidam

(*) Vocalis brevis positione ante duas consonantes, *Anusvára*, *Visarga* et semivocalibus non exceptis, productam reddit syllabam.

Yacschus auctoritate ebrius, domini sui gravi execratione ab amata separatus, per annum, dignitate privatus, puras aquas, in quibus *Dschanaci* filia (*Sita*) se lavit, dilectam umbram praebentesque arbores habentibus habitabat in *Ramagiris* sedibus solitariis." In carminibus homoeoteleuticis non semislôcus cum semislôco sed prius semislôci dimidium, vel hemistichium si ita velis, cum altero constituit *rimum*. Ita in *Ghatakarpâro* primus est slôcus: निचितङ् खम्
उपेत्य नीरदैः प्रियहीनाहृदयावनीरदैः । सलिलैर् निहितं
रजः क्षितौ रविचन्द्राव् अपि नो पलक्षितौ ॥ „Tectum est
coelum aggressis nubibus, amato privatae *feminae*
cordis fundum lacerantibus. Aquis sedatus est pulvis in terra, sol et luna etiam non conspiciuntur." Maxima vero libertate fruitur semislôcus noster epicus, quem apte in quattuor tetrasyllabos diviseris pedes, quorum ultimus fere semper est *Dijambus*, si quidem syllaba brevis, in quam saepissime versus exit, hoc loco propter pausam et consuetum rhythmum longa aestimatur. In pede secundo consuetissimi sunt antispastus vel primus epitritus, praeter quos tamen admittitur fere quivis alius pes quattuor

syllabarum; evitantur tantummodo, id quod recte monuit Schlegelius, dijambus et paeon secundus, „scilicet ne similes evadant clausulae.” Nonnulla tamen dijambi h.l. exempla ostenderunt Ewaldus(*) et Stenzlerus(**). Pedes primus et secundus remoti sunt ab omni certitudine, ita ut nullus ibi praevaleat rhythmus; evitatum tamen in pede tertio esse dijambum recte observavit Ewaldus, scilicet ne cum sequente ultimo pede plane conveniat ille. Sed exempla etiam hujus pedis ex *Râmâyano* affert Stenzlerus satis multa. In primo pede rarissimi sunt Choriambus et Paeon quartus.

Quum in majoribus carminibus epicis non raro accidat, ut imparem semislôcorum numerum exhibeat cantus; codices mss. in numerandis *slocis* conjungendisque eorum membris valde variant; aliis hoc aliis illo loco *slocum* vel trium versuum vel unius exhibentibus, aut in cantus fine simplici posito semislôco; plerumque sine ullo sententiae respectu, quâ in *slocis* genuinis alterum cum altero *sloci* dimidio

---

(*) *Über einige ältere Sanscrit-Metra. Götting. 1827. p. 11.*

(**) *Specimen Vâivarta-Purâui p. 9.*

cohaerere solet. In codicibus bengalicis litteris scriptis quos consului, non numerati sunt *slôci*, sed finis tantummodo semislôci signo | est indicatus. Hanc ob rem in hac altera editione, sicut in episodiis, quae inscripta „*Diluvium* etc.” (Berolini apud Dümmlerum) edidi, id ita constitui, ut semper eo loco, quem aptissimum putarem vel unâ vel tribus lineis compositum *slôcuni* reciperem, interdum etiam *semislôcum* suspectum eijcerem, de quibus in annotationibus rationem reddidi. Codices, unus Parisiensis, reliqui Londinenses, quibus collatis textum edidi, sunt hi:

- 1) Duo scholiis carentes super palmae foliis distincte bengalicis litteris scripti, alter *Par.* in bibliotheca regia Parisiensi, alter *J.* ex Jonesii libris.
- 2) Tres Nilacanthi scholiis instructi, *dêvanâgaricis* litteris scripti: a) *C.n.* ex H. T. Colebrookii libris, in bibliotheca Societatis Indiae servatis; b) *W.* ejusdem bibliothecae; c) *H.*, quem primo Alex. Hamiltonus, deinde hodiernus ejus possessor Gr. Ch. Haughtonius benevole mihi concesserunt.
- 3) Tres alii *dêvanâgaricis* scripti codices, qui ad emendandam priorem editionem maximae mihi fuerunt utilitati: a) *C.a.*,

in bibliotheca Societatis Indicae, ex H. T. Colebrookii libris, Tschaturbhudschi scholiis instructus; *b) Pu.* iisdem cum scholiis, quem Gr. Ch. Haughtonius ex Puna acceptum humanissime usui mihi tradidit. *c) Ud.* in bibliotheca Societatis regiae Asiaticae, dono Jacobi Tod, qui ex Udayapuro eum in Europam attulit. Caret iste scholiis, et modo Nilacanthi modo Tschaturbhudschi lectiones confirmat, interdum etiam meliores exhibet. Qui iisdem scholiis instructi sunt codices, in lectionibus notatu dignis fere semper inter se consentiunt. Bengalici sine commentario codices saepius cum TSCHAT. quam cum NIL. conveniunt. Ex utrisque scholiis in annotationibus dedi excerpta, quae, ubi magni non sunt momenti, tamen lectionem confirmant, quam scholiastae ante oculos habuerunt.

In verbis, quae in codd. mss. omnia in unum sunt scripta, omnino separandis, rationes secutus sum, quas in Grammaticae meae editione Latina (Berol. apud Ferdinandum Dümmler) r. 30. b. exposui. Ita tamen, ut *Anusâram* finalem ibi tantum posuerim, ubi proprium habet sonum et certis eu-

phoniae regulis praescribitur. Pro *Anuscâra* impropria vel vicaria aut न् litteram servavi, aut illam scripsi nasalem litteram, in quam न्, ut organo sequentis litterae se accomodet, transire debuit. In prioris editionis hujus episodii (Londini 1819) scripturâ id praecipue reprehendo, quod voces *Anuscâra* terminata, vel genuinâ vel impropriâ, cum sequente voce non conjunxi. Intendi enim tunc tempore vocabula quae euphonicam inter se habent rationem, in unum trahere. Scribendum fuerit igitur धन्विनांश्चिष्टः, non धन्विनां श्चिष्टः, परंयत्नं, non परं यत्नं, quia *Anuscâra* genuina his locis jubetur sequente sibilante vel semivocali. Porro scribendum fuerit दमयंतीदमंदात्तंदमनंच, quia haec verba valent दमयतीन्दमन्दात्तन्दमनञ्च; continent enim न् et ञ् litteras *Anuscârâ* vicariâ expressas, et ex euphoniae legibus positas pro न् finali.

Textum originale in versione quantum potui verbo tenus reddidi, ut iis qui in discenda lingua Sanscrita ante alia scripta hoc adierint episodium, majori et faciliori sit usui. Doctas observationes de prioribus tredecim libris benigne mihi tradide-

runt A. W. Schlegelius et Fr. Rosenius — prior ante alter post priorem fasciculum in lucem editum — quas, ubi me convicerunt, in annotationibus laudavi. Vocabula hujus aliorumque e Mahâ-Bhârato editorum episodiorum et fragmentorum explicavi in Glosario meo (Berol. apud Ferdinandum Dümmler). Praeterea non superflua apparebit tironibus, praesertim iis qui praeceptoris auxilio caruerint, introductio in grammaticam heic apposita, quâ primi libri voces adjectis numeris, qui ad grammaticae meae regulas mittunt, illustrantur.

कहदश्च उवाच 76^b). et 455. —

Sloc. 1. आसीद् 365, 56. a) — राजा 224. — नलो 76^a). — बलो 222. — गणीद् 75. d) — इष्टै 91, 75. d) — तृपवान् 218. — अश्वकौविदः 75. a). —

Sloc. 2. अतिष्ठन् 326, 58. — मनुजेन्द्राणाम्, मनुज + इन्द्र 36, 94^a). — मूर्ध्नि 224. et annot. — उपर्य 37. — सर्वेषाम् 266. 6. — आदित्य 76^b). —

Sloc. 3. वेदविच् ईरो 61. — अक्षप्रियः 75. c) — महान् 220. —

Sloc. 4. संयतेन्द्रियः, सम् + यत + इन्द्रियः 69. — रक्षिता 120, 179. —

- Sloc. 5. तथै 'वा' सोद् = तथा एवा आसोद् 35, 36. — स 77. — अप्रज्ञः, अ + प्रज्ञा 663, 664. —
- Sloc. 6. अकरोत् 383. — सुसमाहित 608. — अभ्यगच्छद् 327. —
- Sloc. 7. तं 69. — तोषयामास 457, 459. 4) — वित् 56. b. — राजेन्द्र, राजन् + इन्द्र 67. —
- Sloc. 8. सभार्याय 668. — वरन् 68. — ददौ 438. — कन्या-रत्नञ्च 68. — कुमारान् च 65. — महायशाः 681, 230. —
- Sloc. 10. श्रिया 166. — प्राप 459. 1) —
- Sloc. 11. पर्यपासच् ab आस् c. परि + उप 61, v. annotat. p. 196. —
- Sloc. 12. सखीमध्ये ऽन... 38. —
- Sloc. 13. तादृग् 74. —
- Sloc. 14. मानुषेष् 37. —
- Sloc. 15. नलश्च 75. b) — भुवि 166. — अभवत् 326. —
- Sloc. 16. तस्याः 266. 4. — पुनः 72. a) —
- Sloc. 17. अदृष्टकामो ऽभूत् 76^{b)}, 412. — शृण्वतोः a श् (pro अ) 381, 218. — व्यवर्धत a वृध् c. वि. 326. —
- Sloc. 18. अशक्नुवन् 381, 593. — धारयितुं 339, 640. — वन आ 38. —
- Sloc. 19. ददर्श 435. — जग्राह 431, 368. 2) — पक्षिणाम् 94^{a)}. —
- Sloc. 20. व्याजहार (हृ c. वि + आ) 436. — हन्तव्यो 623. — कारिष्यामि 484, 485. —

- Sloc. 21. मंस्यति (मन्) v. addenda ad r. 92. —
 Sloc. 22. समुत्पत्य 635. — अगमंस् 417, 65. —
 Sloc. 23. गत्वा 95, 632. — निपेतुस् 439. —
 Sloc. 24. दृष्ट्वा 98, 632. — ग्रहीतुइ 640. — त्वरमाणो 'प
 94^a, 36. —
 Sloc. 25. हंसा 78. —
 Sloc. 26. अब्रवीत् 352. —
 Sloc. 28. भवेथा 310, 78. — जन्म 224. —
 Sloc. 29. दृष्टवन्तो 621, 218. —
 Sloc. 32. उक्त्वा 632. — न्यवेदयत् 516. —
-

॥ श्रीमद्दामरते नलोपाख्यानम् ॥

NALUS

MAHÁBHÁRATI EPISODIUM.

वृहदश्व उवाच

आसीद् राजा नलो नाम वीरसेनसुतो बली ।
उपपन्नो गुणैर् इष्टै रूपवान् अश्वकोविदः ॥ १ ॥
अतिष्ठन् मनुजेन्द्राणाम् मूर्ध्नि देवपतिर् इव ।
उपर्य् उपरि सर्वेषाम् आदित्य इव तेजसा ॥ २ ॥
ब्रह्मण्यो वेदविच् हूरो निषधेषु महीपतिः ।
अक्षप्रियः सत्यवादी महान् अक्षौहिणीपतिः ॥ ३ ॥
ईप्सितो वरनारीणाम् उदारः संयतेन्द्रियः ।
रक्षिता धन्विनां श्रेष्ठः साक्षाद् इव मनुः स्वयम् ॥ ४ ॥

LIBER PRIMUS.

Vrihadasyus dixit:

1. Fuit rex, Nalus nomine, Virasēni-filius validus, l praeditus virtutibus
2. optatis, formosus, equorum-peritus. ॥ Stabat hominum-regum in fronte, Deorum-dominus veluti, l super super omnibus, sol veluti
3. splendore; ॥ religiosus, Vedorum-gnarus, heros, in Nischadhis terrae-dominus, l talorum-amicus, veridicus, magnus exercitus-dominus; ॥
4. exoptatus egregiarum-feminarum, eximius, frenatis-sensibus, l servator,

तथै 'वा "सीद् विदर्भेषु भीमो भीमपराक्रमः ।
 शूरः सर्वगुणैर् युक्तः प्रजाकामः स चा 'प्रजः ॥ ५ ॥
 स प्रजार्थे परं यत्नम् अकरोत् सुसमाहितः ।
 तम् अभ्यगच्छद् ब्रह्मर्षिर् दमनो नाम भारत ॥ ६ ॥
 तं स भीमः प्रजाकामस् तोषयामास धर्मवित् ।
 महिष्या सह राजेन्द्र सत्कारिण सुवर्चसम् ॥ ७ ॥
 तस्मै प्रसन्नो दमनः सभार्याय वरन् ददौ ।
 कन्यारत्नञ्च कुमारांश्च च त्रीन् उदारान् महायशाः ॥ ८ ॥
 दमयन्तीन् दमन् दातन् दमनञ्च सुवर्चसम् ।
 उपपन्नान् गुणैः सर्वैर् भीमान् भीमपराक्रमान् ॥ ९ ॥
 दमयन्ती तु त्वेषेण तेजसा यशसा श्रिया ।

5. sagittariorum optimus, perinde ut Manus ipse. ॥ Ita quoque fuit in Vidarbhis Bhimus timendâ-vi, | heros, omnibus-virtutibus junctus,
6. progeniei-cupidus, isque privatus-progenie. ॥ Iste progeniei-causâ eximium nisum fecit perintentus. | Eum adiit *brahmanicus*-sapiens,
7. Damanus nomine, Bhârate! ॥ Hunc ille Bhimus progeniei-cupidus exhilaravit officiorum-gnarus, | cum conjuge, regum-princeps! hos-
8. pitio persplendidum. ॥ Ei propitius Damanus cum-conjuge (ei) gratiam impertiit, | puellarum-margaritam, puerosque tres eximios, ma-
9. gnam-gloriam *habens*: ॥ Damayantiam, Damum, Dântum, Damanum-que persplendidum, | praeditos virtutibus omnibus, timendos, ti-

सौभाग्येन च लोकेषु यशः प्राप सुमध्यमा ॥ १० ॥
 अथ तां वयसि प्राप्ति दासीनां समलङ्कृतम् ।
 शतं शतं सखीनाञ् च पर्युपासच् हृचीम् इव ॥ ११ ॥
 तत्र स्म राजते भैमी सर्वाभरणभूषिता ।
 सखीमध्ये ऽनवद्याङ्गी विद्युत् सौदामिनी यथा ॥ १२ ॥
 अतीव रूपसम्पन्ना श्रीरू इवा "धतलोचना ।
 न देवेषु न यक्षेषु तादृग् रूपवती क्वचित् ॥ १३ ॥
 मानुषेषु अपि चा 'न्येषु दृष्टपूर्वा 'धवा श्रुता ।
 चित्तप्रमाथिनी बाला देवानाम् अपि सुन्दरी ॥ १४ ॥
 नलश्च च नरशार्दूलो लोकेषु अप्रतिमो भुवि ।
 कन्दर्प इव रूपेण मूर्तिमान् अभवत् स्वयम् ॥ १५ ॥

10. mendâ - vi. ॥ Damayantia autem formâ, splendore, gloriâ, venustate, | fortunâque in mundis famam adepta est pulchro-medio corpore *prae-*
11. *dita*. ॥ At eam, aetate contactâ, servae ornatae | centum, centum
12. amicaeque circumsedebant, Satschiam veluti. ॥ Ibi splendebat Bhaimia omnibus - ornamentis - decorata, | in amicarum - medio, pulchra - membra
13. *habens*, fulgur veluti; ॥ maxime pulchritudine - praedita, Sria veluti longos - oculos habens. | Non inter Deos, non inter Yacschos talis for-
14. mosa uspiam, ॥ inter homines etiamque alios visa - antê, vel audita; | ani-
15. mos - quatiens puella, Deorum etiam, pulchra. ॥ Nalusque virorum - prin-
ceps inter homines incomparabilis in terra, | Candarpus veluti formâ,

तस्याः समीपे तु नलम् प्रशंसन्तुः कुतूहलात् ।
 नैषधस्य समीपे तु दमयन्तीम् पुनः पुनः ॥ १६ ॥
 तयोरू अदृष्टकामो ऽभूत् श्रृण्वतोः सततद् गुणान् ।
 अन्योन्यम् प्रति कौन्तेय स व्यवर्धत कृच्छयः ॥ १७ ॥
 अशक्नुवन् नलः कामन् तदा धारयितुं कृदा ।
 अन्तःपुरसमीपस्थे वन आस्ते रक्षो गतः ॥ १८ ॥
 स ददर्श ततो हंसान् जातद्वपपरिष्कृतान् ।
 वने विचरतान् तेषाम् एकञ् जग्राह पक्षिणाम् ॥ १९ ॥
 ततो ऽन्तरीक्षगो वाचं व्याजहार नलन् तदा ।
 कृत्तव्यो ऽस्मि न ते राजन् करिष्यामि तव प्रियम् ॥ २० ॥
 दमयन्तीसकशि त्वाद् कथयिष्यामि नैषध ।

-
16. corporeus erat ipse. ॥ In illius propinquitate Nalum celebrabant cum voluptate; 1 in Naischadhi propinquitate vero Damayantiam iterum ite-
 17. rum. ॥ Eorum non-visi-amor factus est, audientium semper virtutes, 1
 18. alterius-alterum adversus, Cauntêye! hoc crescebat desiderium. ॥ Impotens Nalus amorem tum sustinendi corde, 1 gynaeceo-vicinâ in silvâ
 19. sedet, clam profectus; ॥ is vidit dehinc anseres auro-ornatos; 1 in silva
 20. ambulantium horum unam cepit avem. ॥ Deinde volucris sermonem dixit Nalo tum: 1 occidenda sum non a te, rex! faciam tibi carum; ॥
 21. in Damayantiae-praesentia te memorabo, Naischadhe! 1 ut quam te

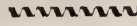
यथा तद् अन्यम् पुरुषन् न सा मंस्यति कर्हिचित् ॥ २१ ॥
 एवम् उक्तस् ततो हंसम् उत्ससर्ज महीपतिः ।
 ते तु हंसाः समुत्पत्य विदर्भान् अग्रमंस् ततः ॥ २२ ॥
 विदर्भनगरीङ् गत्वा दमयत्यास् तदा त्तिके ।
 निपेतुस् ते गरुत्मत्तः सा ददर्श च तान् गणान् ॥ २३ ॥
 सा तान् अद्भुतद्वपान् वै दृष्ट्वा सखीगणावृता ।
 दृष्ट्वा ग्रहीतुङ् खगमांस् त्वरमाणो पचक्रमे ॥ २४ ॥
 अथ हंसा विससृपुः सर्वतः प्रमदावने ।
 एकैकशस् तदा कन्यास् तान् हंसान् समुपाद्रवन् ॥ २५ ॥
 दमयन्ती तु धं हंसं समुपाधावद् अत्तिके ।
 स मानुषीङ् गिरङ् कृत्वा दमयन्तीम् अथा ब्रवीत् ॥ २६ ॥

-
22. alium virum non ea cogitatura sit unquam. ॥ Sic compellatus deinde
 anserem dimisit terrae-dominus. ॥ Illi vero anseres, postquam evo-
 23. laverant, in Vidarbhos iverunt deinde. ॥ Vidarbha-nagarim profecti,
 Damayantiā tum coram ॥ delapsi sunt hi alites; illa viditque has tur-
 24. bas. ॥ Ea has miranda-forma praeditas postquam conspexerat, ami-
 carum-turbā-circumdata, ॥ laeta captare volucres festinans incepit. ॥
 25. Tum anseres dispersi sunt quoquoversus in voluptaria-silva. ॥ Sin-
 26. gulatim tum puellae istos anseres accurrerunt. ॥ Damayantia vero
 quem anserem accurrit coram, ॥ is, humana voce facta, Damayantiam

दमयन्ति नलो नाम निषधेषु महीपतिः ।
 अश्विनोः सदृशो वृषे न समास् तस्य मानुषाः ॥ २७ ॥
 तस्य वै यदि भार्या त्वम् भवेया वरवर्णिनि ।
 सफलन् ते भवेज् जन्म वृषज् चे दं सुमध्यमे ॥ २८ ॥
 वयं हि देवगन्धर्वमानुषोरगराक्षसान् ।
 दृष्टवन्तो न चा 'स्माभिरू दृष्टपूर्वस् तयाविधः ॥ २९ ॥
 त्वज् चा 'पि रत्नन् नारीणान् नरेषु च नलो वरः ।
 विशिष्टाया विशिष्टिन सङ्गमो गुणवान् भवित् ॥ ३० ॥
 एवम् उक्त्वा तु हंसेन दमयन्ती विशाम् पते ।
 अत्रवीत् तत्र तं हंसन् त्वम् अप्य् एवन् नले वद ॥ ३१ ॥
 तथे 'त्य् उक्त्वा 'णउजः कन्यां विदर्भस्य विशाम् पते ।

-
27. tum allocutus est: ॥ Damayantia! Nalus nomine in Nischadhis terrae-
 dominus, | Asvinorum similis formâ, non similes ejus homines. ॥
 28. Hujus certe si uxor tu esses, venusta! | cum-fructu tua esset nativitas,
 29. formaque haec, pulchro-medio corpore *praedita*! ॥ Nos enim Deos-
 Gandharvos-homines-serpentes-Râcschasos | tuiti, neque a nobis
 30. visus-ante talis. ॥ Tuque etiam margarita feminarum, inter virosque
 Nalus decus; | egregiae cum egregio congressus excellens esset. ॥
 31. Sic compellata vero ab anseri Damayantia, Visorum domine! | dixit
 32. ibi anseri: Tu etiam sic Nalo dic. ॥ «Ita;» sic fatus ovo-natus ad

पुनरू आगम्य निषधान् नले सर्वान् न्यवेदयत् ॥ ३२ ॥
॥ इति नलोपाख्याने प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

वृहदश्व उवाच

दमयन्ती तु तच् क्लृप्त्वा वचो हंसस्य भारत ।
ततः प्रभृति न स्वस्या नलम् प्रति बभूव सा ॥ १ ॥
ततश् चित्तापरा दीना विवर्णावदना कृशा ।
बभूव दमयन्ती तु निःश्वासपरमा तदा ॥ २ ॥
ऊर्ध्वदृष्टिरू ध्यानपरा बभूवो न्मत्तदर्शना ।

filiam Vidarbhi, Visorum-domine! | rursus aggressus in Nischadhos,
Nalo omnia denuntiavit. ||

LIBER SECUNDUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Damayantia vero, hoc audito sermone anseris, Bhârate! | abhinc in
2. posterum non apud se, Nalum versus erat ea. || Deinde cogitationi-
addicta, misera, pallido-ore, macera | erat Damayantia, suspirationi-
3. addicta tum. || Sursum- adspectum *habens*, meditabunda, erat demens-

पाण्डुवर्णा क्षणेना थ दृच्छ्याविष्टचेतना ॥ ३ ॥
 न शय्यासनभोगेषु रतिं विन्दति कर्हिचित् ।
 न नक्तन् न दिवा शति हा हे ति रुदती पुनः ॥ ४ ॥
 ताम् अस्वस्थान् तदाकारां सख्यस् ता जङ्गुर इङ्गितैः ।
 ततो विदर्भपतये दमयत्याः सखीजनः ॥ ५ ॥
 न्यवेदयत् ताम् अस्वस्थान् दमयन्तीन् नरेश्वरे ।
 तच् ह्रुत्वा नृपतिरू भीमो दमयन्तीसखीगणात् ॥ ६ ॥
 चित्तयामास तत् कार्यं सुमदत् स्वां सुताम् प्रति ।
 किमर्यन् डुह्मिता मे ऽद्य ना तिस्वस्थे व लक्ष्यते ॥ ७ ॥
 स समीक्ष्य महीपालः स्वां सुताम् प्राप्तयौवनाम् ।
 अपश्यद् आत्मना कार्यन् दमयत्याः स्वयंवरम् ॥ ८ ॥

-
- visu, I pallido-colore confestim tum, desiderio-affectam-mentem ha-
 4. bens; II non in somno-sessione-cibo voluptatem invenit unquam, I non
 5. nocte, non die dormit, heu! heu! sic (exclamans) flens rursus. II Eam
 non-sui-compotem, tali-aspectu, amicae illae cognoverunt e gestibus. I
 6. Deinde Vidarbhorum-domino Damayantiae amicarum-turba II decla-
 ravit eam non-sui-compotem Damayantiam ob hominum-dominum. I
 Hoc postquam audierat rex Bhimus e Damayantiae-amicarum-turba, II
 7. consideravit id negotium pergrave suam filiam circa: I «Quamobrem
 8. filia mea hodie non valde-sui-compos veluti videtur?» II Is tuitus
 terrae-custos suam filiam contactâ-adolescentiâ praeditam, I vidit a

स सन्निमन्त्रयामास महीपालान् विशाम् पतिः ।
 अन्वीयताम् अयं वीराः स्वयंवर इति प्रभो ॥ १६ ॥
 श्रुत्वा तु पार्थिवाः सर्वे दमयन्त्याः स्वयंवरम् ।
 अभिजाग्मुस् ततो भीमं राजानो भीमशासनात् ॥ १७ ॥
 हस्त्यश्चरघोषिण पूरयन्तो वसुन्धराम् ।
 विचित्रमाल्याभरणैर् बलैर् दृश्यैः स्वलङ्कृतैः ॥ १८ ॥
 तेषाम् भीमो महाबाहुः पार्थिवानाम् महात्मनाम् ।
 यथार्हम् अकरोत् पूजान् ते ऽवसंसु तत्र पूजिताः ॥ १९ ॥
 एतस्मिन् एव काले तु सुराणाम् ऋषिसत्तमौ ।
 अटमानौ महात्मानाव् इन्द्रलोकम् इतो गतौ ॥ २० ॥
 नारदः पर्वतश् चै व महाप्राज्ञो महाव्रतौ ।

9. se faciendam Damayantiae liberam-mariti-electionem. ॥ Is invitavit terrae-custodes Visorum dominus: ॥ «adeatur haec, heroës! mariti electio;» sic, domine! ॥ Postquam audierant vero reges omnes Damayantiae mariti electionem, ॥ adierunt deinde Bhimum reges, Bhimi-
 11. jussu; ॥ elephantorum-equorum-curruum-strepitu implentes terram, ॥ variorum-sertorum-ornamenta habentibus cum exercitibus spectandis,
 12. perornatis. ॥ Horum Bhimus magna-brachia habens regum magnanimorum, ॥ sicut-dignum, fecit honorem. Illi habitabant ibi hono-
 13. rati. ॥ Hoc tempore vero Deorum sapientium-optimi ॥ vadentes
 14. magranimi, in Indri-mundum hinc profecti; ॥ Nâradus Parvatusque

देवराजस्य भवनं विविशति सुपूजितौ ॥ १४ ॥

ताव् अर्चयित्वा मधवा ततः कुशलम् अव्ययम् ।

पप्रच्छा 'नामयजू चा 'पि तयोः सर्वगतं विभुः ॥ १५ ॥

नारद उवाच

आवयोः कुशलन् देव सर्वत्रगतम् ईश्वर ।

लोके च मधवन् कृत्स्ने नृपाः कुशलिनो विभो ॥ १६ ॥

वृद्धश्च उवाच

नारदस्य वचः श्रुत्वा पप्रच्छ बलवृत्रहा ।

धर्मज्ञाः पृथिवीपालास् त्वत्तज्जीवितयोधिनिः ॥ १७ ॥

शस्त्रेण निधनङ् काले ये गच्छन्त्य् अपरान्मुखाः ।

nempe, magni-sapientes, magna-devotione *praediti*; | Deorum-regis palatium intrarunt perhonorati. || Eos, post honorationem, Maghavan deinde felicitatem exitii-expertem | interrogavit, salutemque etiam eorum quoquoversus-profectam, dominus. ||

Nâradas dixit:

16. In nobis salus, Deus! quoquoversus-profecta, domine! | in mundo-que, Maghavan! toto reges salvi, domine! ||

Vrihadasvus dixit:

17. Nâradi sermone audito, interrogavit Bali- *et* Vritri-occisor: | Of-
18. ficiorum-gnari terrae-custodes, postpositâ-vitâ-pugnantes, || telo
in occasum in tempore qui eunt non-averso-ore; | hic mundus,

अयं लोको ऽक्षयस् तेषां यथै 'व मम कामधुक् ॥१५॥
 क्व नु ते क्षत्रियाः शूरा न हि पश्यामि तान् अहम् ।
 आगच्छतो महीपालान् दयितान् अतिथीन् मम ॥१६॥
 एवम् उक्तस् तु शक्रेण नारदः प्रत्यभाषत ।
 शृणु मे मघवन् येन न दृश्यन्ते महीक्षितः ॥२०॥
 विदर्भराज्ञो दुहिता दमयन्ती ति विश्रुता ।
 रूपेण समतिक्रान्ता पृथिव्यां सर्वयोषितः ॥२१॥
 तस्याः स्वयंवरः शक्र भविता नचिराद् इव ।
 तत्र गच्छन्ति राजानो राजपुत्राश् च सर्वशः ॥२२॥
 तां रत्नभूतां लोकस्य प्रार्थयन्ती महीक्षितः ।
 काङ्क्षन्ति स्म विशेषेण बलवृत्रनिषूदन ॥२३॥

-
19. exitii - expers, *est* eorum sicut mei Câmadhuc; ॥ ubine *sunt* Cshatriyi, heroes? non enim video eos ego । advenientes terrae - custodes,
 20. dilectos hospites meos. ॥ Sic compellatus a Sacro, Nâradas respon-
 21. dit: । Audi a me, Maghavan! cur non conspiciantur reges: ॥ Vidar-
 bhorum - regis filia, «Damayantia,» sic celebrata, । formâ superans
 22. *est* in terrâ omnes - feminas; ॥ hujus libera - *mariti* electio, Sacre!
 23. erit brevi. । Illuc eunt reges regum - filiique omnino. ॥ Illam, *quae*
 margarita - est mundi, appetentes terrae - domini । desiderant praecipue,
 24. Bali - *et* Vitri - occisor! ॥ Dum hoc narrabatur vero, mundi - custo-

दृत्स्मिन् कथ्यमाने तु लोकपालाग्रं च साग्निकाः ।
 आजगमुर देवराजस्य समीपम् अमरोत्तमाः ॥ २४ ॥
 ततस् ते श्रुश्रुवुः सर्वे नारदस्य वचो मद्दत् ।
 श्रुवै व चा व्रुवन् दृष्टा गच्छामो वयम् अप्य् उत ॥ २५ ॥
 ततः सर्वे महाराज सगणाः सहव्राह्मणाः ।
 विदर्भान् अभिजगमुस् ते घतः सर्वे महीक्षितः ॥ २६ ॥
 नलो ऽपि राजा कौत्सेय श्रुवा राज्ञां समागमम् ।
 अभ्यगच्छद् अदीनात्मा दमयन्तीम् अनुव्रतः ॥ २७ ॥
 अथ देवाः पथि नलन् ददृशुर भूतले स्थितम् ।
 साक्षाद् इव स्थितम् मूर्त्या मन्मथं रूपसम्पदा ॥ २८ ॥
 तन् दृष्ट्वा लोकपालास् ते भ्राजमानं यथा रविम् ।

-
- des, cum-Agni *conjuncti* । adierunt Deorum-regis propinquitatem, im-
 25. mortalium-excellentissimi. ॥ Tum ii audiebant cuncti Nâradi sermonem
 magnum. । Postquam audierant etiamque, dixerunt laeti: Imus nos quo-
 26. que. ॥ Deinde omnes, magne-*rex!* cum-comitatu, cum-vehiculis । Vi-
 27. darbhos adierunt ii, ubi cuncti terrae-dominî. ॥ Nalus quoque rex,
 Cauntêye! audito regum congressu, । adiiit laeto-animo, Damayantiae
 28. addictus. ॥ At Dii in via Nalum viderunt in terrae-superficie stan-
 tem, । perinde ut stantem cum corpore Manmathum, formae-prae-
 29. stantiâ. ॥ Enum tuiti mundi-custodes isti fulgentem sicut solem, ।

तस्युर विगतसङ्कल्पा विस्मिता रूपसम्पदा ॥ २९ ॥
 ततो ऽन्तरिक्षे विष्टभ्य विमानानि दिवौकसः ।
 अत्रुवन् नैषधं राजन् अवतीर्य नभस्तलात् ॥ ३० ॥
 भो भो नैषध राजेन्द्र नल सत्यव्रतो भवान् ।
 अस्माकङ् कुरु साहाय्यन् दूतो भव नरोत्तम ॥ ३१ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यानि द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

वृहदश्व उवाच

तेभ्यः प्रतिज्ञाय नलः करिष्य इति भारत ।
 अथै तान् परिपप्रच्छ कृताञ्जलिर् उपस्थितः ॥ १ ॥

30. steterunt expertes - consilii, stupefacti formae - praestantiâ. ॥ Deinde in aëre postquam inhibuerant currus coelicolae, † dixerunt Naischadhe!
 31. dho, o rex! postquam descenderant ex aëris-spatio: ॥ Heus! heus! Naischadhe! regum - princeps! Nale! veritati - addictus es tu; † nobis fac auxilium, nuntius esto, virorum - excellentissime!

LIBER TERTIUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Iis pollicitus Nalus, «faciam,» sic, Bhârate! † tum eos interrogavit,

के वै भवतः कश् चा 'सौ यस्या 'हन् दूत ईप्सितः ।
 किञ् च तद् वो मया कार्यद् कथयधं ययातयम् ॥२॥
 एवम् उक्ते नैपथेन मघवान् अभ्यभापत ।
 अमरान् वै निवोधा 'स्मान् दमयत्यर्थम् आगतान् ॥३॥
 अहम् इन्द्रो ऽयम् अग्निश् च तथै 'वा 'यम् अपाम् पतिः ।
 शरीरात्तकरो नृणां यमो ऽयम् अपि पार्थिव ॥४॥
 त्वं वै समागतान् अस्मान् दमयत्यै निवेदय ।
 लोकपाला महेन्द्राद्याः समायाति दिदृक्षवः ॥५॥
 प्राप्तुम् इच्छन्ति देवास् त्वां शक्रो ऽग्निरू वरुणो यमः ।
 तेषाम् अन्यतमन् देवम् पतिवै वरयस्व ह ॥६॥
 एवम् उक्तः स शक्रेण नलः प्राञ्जलिर् अत्रवीत् ।

-
2. implicitis manibus adstans: ॥ Qui vos? et quis ille, cujus (ad quem mittendus) ego nuntius optatus? ॥ et quid id vobis a me faciendum?
  3. Dicite sicut-veritas. ॥ Sic dicto a Naischadho, Maghavan locutus
  4. est: ॥ Immortales nosce nos, Damayantiae - causa aggressos; ॥ ego Indrus, hic Agnisque, ita quoque hic aquarum dominus; ॥ corporum-
  5. finem - faciens hominum Yamus hic quoque, rex! ॥ Tu vero aggressos nos Damayantiae denuntia: ॥ «Mundi-custodes, magnus-Indrus-
  6. et ceteri, adveniunt videndi cupidi; ॥ adipisci cupiunt Dii te, Sacrus, Agnis, Varunus, Yamus; ॥ horum unum Deum in conjugium
  7. elige.» ॥ Sic compellatus is a Sacro Nalus, implicitis-manibus,

एकार्यसमुपेतम् मान् न प्रेषयितुम् अर्हथ ॥७॥

कथन् तु जातसङ्कल्पः स्त्रियम् उत्सहते पुमान् ।

परार्थम् ईदृशं वक्तुन् तत् क्षमन्तु मद्देश्वराः ॥८॥

देवा ऊचुः

करिष्य इति संश्रुत्य पूर्वम् अस्मासु नैषध ।

न करिष्यसि कस्मात् त्वं व्रज नैषध माचिरम् ॥९॥

एवम् उक्तः स देवैस् तैर् नैषधः पुनरू अत्रवीत् ।

सुरक्षितानि वेश्मानि प्रवेष्टुङ् कथम् उत्सहे ॥१०॥

प्रवेक्ष्यसी ति तं शक्रः पुनरू एवा भ्यभाषत ।

जगाम स तथे त्य् उक्त्वा दमयत्या निवेशनम् ॥११॥

ददर्श तत्र वैदर्भी सखीगणसमावृताम् ।

8. dixit: | uno-consilio-aggressum me ne mittere velitis. || Quomodo sanam-mentem habens feminae potest vir | alius-causa tale dicere? ?
Ideo indulgento magni domini. ||

Dii dixerunt:

9. «Faciām,» sic pollicitus ante nobis, Naischadhe! | non facies cur
10. tu? Vade, Naischadhe, sine-mora! || Sic compellatus is a Diis istis,
Naischadhus rursus dixit: | Bene-custoditae sunt domus; intrare quo-
11. modo possum? || «Intrabis,» sic ei Sacrus rursus etiam dixit. | Ivit
12. iste, «ita,» sic fatus, Damayantiae domum. || Vidit ibi Vaidarbham
amicarum-turba-circumdatam, | valde-fulgentem corpore venustate-

देदीप्यमानां वपुषा श्रिया च वरवर्णिनीम् ॥ १२ ॥
 अतीव सुकुमाराङ्गीन् तनुमध्यां सुलोचनाम् ।
 अक्षिपत्नीम् इव प्रभां शशिनः स्वेन तेजसा ॥ १३ ॥
 तस्य दृष्ट्वै 'व ववृधे कामस् ताञ् चारुहासिनीम् ।
 सत्वञ् चिकीर्षमाणस् तु धारयामास हृद्ध्यम् ॥ १४ ॥
 ततस् ता नैषधन् दृष्ट्वा सम्भ्राताः परमाङ्गनाः ।
 आसनिभ्यः समुत्पेतुस् तेजसा तस्य धर्षिताः ॥ १५ ॥
 प्रशंसुश्रु च सुप्रीता नलन् ता विस्मयान्विताः ।
 न चै 'नम् अभ्यभाषन्त मनोभिस् त् अभ्यपूजयन् ॥ १६ ॥
 अहो रूपम् अहो कात्तिरू अहो धैर्यम् महात्मनः ।
 को ऽयन् देवो ऽथवा यज्ञो गन्धर्वी वा भविष्यति ॥ १७ ॥

-
13. que, eximiam, ॥ maxime teneris - membris, tenui - medio, pulchris - oculis, ॥ contemnentem quasi lucem lunae ob suum splendorem. ॥
 14. Illius, postquam conspexerat nempe, crescebat amor, hanc pulchre - subridentem; ॥ veritatem perficiendi cupidus vero cohibebat amo -
 15. rem. ॥ Deinde illae, Naischadhūm tuitae, commotae, praestantibus - membris praeditae, ॥ sedibus exsiluerunt, splendore ejus percussae; ॥
 16. celebrabantque perlaetae Nalum eae, admiratione - affectae, ॥ neque
 17. eum alloquebantur, mentibus vero honorabant: ॥ «Ah formam! ah splendorem! ah firmitatem magnanimi! ॥ Quis iste? Deus? an Yacschus?

न तास् तं शक्नुवन्ति स्म व्याहृतुम् अपि किञ्चन ।
 तेजसा धर्षितास् तस्य लज्जावत्यो वराङ्गनाः ॥ १८ ॥
 अथै नं स्मयमानन् तु स्मितपूर्वा भिभाषिणी ।
 दमयन्ती नलं वीरम् अभ्यभाषत विस्मिता ॥ १९ ॥
 कस् त्वं सर्वानवद्याङ्ग मम दृच्छ्यवर्धन ।
 प्राप्तो ऽस्य अमरवद् वीर ज्ञातुम् इच्छामि ते ऽनघ ॥ २० ॥
 कथम् आगमनञ् चे ह कथञ् चा सि न लक्षितः ।
 सुरक्षितं हि मे विश्व राजा चै वो प्रशासनः ॥ २१ ॥
 एवम् उक्तस् तु वैदर्भ्या नलस् ताम् प्रत्युवाच ह ।
 नलम् मां विद्धि कल्याणि देवदूतम् इहा गतम् ॥ २२ ॥
 देवास् त्वाम् प्राप्तुम् इच्छन्ति शक्रो ऽग्निर् वरुणो यमः ।

18. Gandharvusve erit?» ॥ Non eae ei poterant dicere vero quidpiam, 1
 splendore percussae ejus, pudibundae, praestantibus-membris prae-
 19. ditae. ॥ Tum eum subridentem quae subriserat-prius alloquens, 1
 20. Damayantia Nalo heroi dixit stupefacta: ॥ Quis tu, omnino-pul-
 chris-membris praedite, mei amoris-amplificator? 1 Aggressus es
 immortalis-instar, heros! noscere cupio te, expers-peccatorum! ॥
 21. Quomodo aditusque huc? Quomodoque es non conspectus? 1
 22. bene-custodita enim mea domus, rexque etiam severo-jussu. ॥ Sic
 compellatus vero a Vaidarbhiâ, Nalus ei dixit: 1 Nalum me nosce, cxi-
 23. mia! Deorum-nuntium huc aggressum. ॥ Dii te adipisci cupiunt:

तेषाम् अन्यतमन् देवम् पतिं वर्य शोभिने ॥ २३ ॥

तेषाम् एव प्रभाविन प्रविष्टो ऽहम् अलक्षितः ।

प्रविशन्तन् न माङ् कश्चिद् अपश्यन् ना 'प्य् अवारयत् ॥ २४ ॥

एतदर्थम् अहम् भद्रे प्रेषितः सुरसत्तमैः ।

एतच् क्लृत्वा शुभे बुद्धिम् प्रकुरुष्व यथे 'च्छसि ॥ २५ ॥

॥ इति नलोपाख्यानि तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

वृहद्दश उवाच

सा नमस्कृत्य देवेभ्यः प्रहस्य नलम् अब्रवीत् ।

प्रणयस्व यथाश्रद्धं राजन् किङ् करवाणि ते ॥ १ ॥

-
- Sacrus, Agnis, Varunus, Yamus; † horum unum Deum conjugem
 24. elige, pulchra! † Horum quoque praepotentiâ ingressus ego non
 conspectus; † ingredientem non me quispiam vidit, non etiam impe-
 25. divit. † Hujus-causâ ego, beata! missus a Deorum-optimis; † hoc
 audito, pulchra! consilium fac sicut optas.

LIBER QUARTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Illa, adoratione factâ Diis, postquam subriserat, Nalo dixit: † Uxorem

अदृञ् चै व ह्नि यच् चा न्यन् ममा स्ति वसु किञ्चन ।
 तत् सर्वन् तव विश्वधृञ् कुरु प्रणयम् ईश्वर ॥ २ ॥
 हंसानां वचनं यत् तु तन् मान् दहति पार्थिव ।
 तत्कृते ह्नि मया वीर राजानः सन्निपातिताः ॥ ३ ॥
 यदि त्वम् भजमानाम् माम् प्रत्याख्यास्यसि मानद ।
 विपम् अग्निञ् जलं रज्जुम् आस्थास्ये तव कारणात् ॥ ४ ॥
 एवम् उक्तस् तु वैदर्भ्या नलस् ताम् प्रत्युवाच ह ।
 तिष्ठत्सु लोकपालेषु कथम् मानुषम् इच्छसि ॥ ५ ॥
 येषाम् अहं लोककृताम् ईश्वराणाम् महात्मनाम् ।
 न पादरजसा तुल्यो मनस् ते तेषु वर्तताम् ॥ ६ ॥
 विप्रियं ह्य् आचरन् मर्त्या देवानाम् मृत्युम् अर्हति ।

-
2. due, sicut-fiducia; rex! quid faciam tibi? ॥ Ego profecto enim, et quae alia mea est res ulla, ॥ ea omnis tua; speratas fac nuptias, domine!
  3. mine! ॥ Anserum sermo qui, is me urit, rex! ॥ tui causâ enim a me,
  4. heros! reges sunt congregati. ॥ Si tu colentem me repudiabis, honoris-dator! ॥ venenum, ignem, aquam, funem, adibo tui causâ. ॥
  5. Sic compellatus vero a Vaidarbhiâ, Nalus ei respondit: ॥ Praesentibus mundi-custodibus, quomodo hominem petis? ॥ Quorum ego mundi-creatorum, dominorum magnanimorum, ॥ non pedum-pulveri
  7. similis, mens tua in his versetur. ॥ Ingratum enim agens mortalis

त्राहि माम् अनवद्याङ्गि वरयस्व सुरोत्तमान् ॥७॥
 विरजांसि च वासांसि दिव्याश्रु चित्राः स्रजसु तथा ।
 भूषणानि तु मुख्यानि देवान् प्राप्य तु भुङ्क्ष्व वै ॥८॥
 य इमाम् पृथिवीङ् कृत्स्नां सङ्घिय्य ग्रसते पुनः ।
 कृताशम् ईशन् देवानाङ् का तन् न वरयेत् पतिम् ॥९॥
 यस्य दण्डभयात् सर्वे भूतग्रामाः समागताः ।
 धर्मम् एवा नुरुथ्यन्ति का तन् न वरयेत् पतिम् ॥१०॥
 धर्मात्मानम् महात्मानन् दैत्यदानवमर्दनम् ।
 महेन्द्रं सर्वदेवानाङ् का तन् न वरयेत् पतिम् ॥११॥
 क्रियताम् अविशङ्केन मनसा यदि मन्यसे ।
 वरुणं लोकपालानां सुहृद्वाक्यम् इदं श्रुणु ॥१२॥

-
- Diis, mortem adit. । Serva me, pulchris-membris *praedita!* elige
 8. Deorum-excellentissimos. ॥ Puris-a pulvereque vestibus, coelestibus
 variis sertis ita, । ornamentisque praecipuis, Deos adeptas, fruer
 9. sane. ॥ Qui hanc terram totam, postquam contraxit, devorat rursus, ।
 Hutâsum, dominum Deorum, quae hunc non eligat conjugem? ॥
 10. Cujus sceptri-timore omnes animantium-turbas congregatae । justi-
 11. tiam certe colunt, quae hunc non eligat conjugem? ॥ Justitiae-*ad-*
dicto animo *praeditum*, magnanimum, Daityorum-Dânavorum-con-
 tritorem, । magnum-principem omnium-Deorum; quae hunc non
 12. eligat conjugem? ॥ Fiat sine-dubitatione, mente si putas । Varunum

नैपथेनै 'वम् उक्ता सा दमयन्ती वचो ऽब्रवीत् ।
 समाप्नुताभ्यान् नेत्राभ्यां शोकज्ञेना 'थ वारिणा ॥ १३ ॥
 देवेभ्यो ऽह्नुन् नमस्कृत्य सर्वेभ्यः पृथिवीपते ।
 वृणे त्वाम् एव भर्तारं सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ॥ १४ ॥
 ताम् उवाच ततो राजा वेपमानाङ् कृताञ्जलिम् ।
 दैत्येना "गत्य कल्याणि कथं स्वार्थम् इहो 'त्सहे ॥ १५ ॥
 कथं क्व् अहम् प्रतिश्रुत्य देवतानां विशेषतः ।
 परार्थे यत्नम् आरभ्य कथं स्वार्थम् इहो 'त्सहे ॥ १६ ॥
 एष धर्मे यदि स्वार्थो ममा 'पि भविता ततः ।
 एवं स्वार्थङ् करिष्यामि तथा भद्रे विधीयताम् ॥ १७ ॥
 ततो वाप्याकुलां वाचन् दमयन्ती श्रुचिस्मिता ।

-
13. mundi-custodum; amici-sermonem hunc audi. ॥ A Naischadho sic
 compellata ea Damayantia sermonem dixit, † humectatis oculis moe-
 14. stitiâ-nato tum humore: ॥ Diis, ego, adoratione factâ omnibus,
 terrae-domine! † eligo te sane conjugem; veritatem hanc dico tibi. ॥
 15. Ei dixit deinde rex, trementi, implicitas manus habenti: † Nuntii-
 munere postquam aggressus sum, eximia! quomodo propriam-causam hic
 16. urgeam? ॥ Quomodo enim ego pollicitus, Diis praesertim, † postquam
 aliorum-causâ operam incepi, quomodo propriam-causam hic urgeam? ॥
 17. Hoc est officium. Si propria-causa mea quoque erit postea, † ita
 18. propriam-causam agam; sic, beata! consideretur. ॥ Deinde lacrymis-

प्रत्याहरती शनकैर् नलं राजानम् अत्रवीत् ॥ १८ ॥
 उपायो ऽयम् मया दृष्टो निरपायो नरेश्वर ।
 येन दोषो न भविता तव राजन् कथञ्चन ॥ १९ ॥
 तत्र चै 'व हि नरश्रेष्ठ देवाश् चै 'न्द्रपुरोगमाः ।
 आयातु सहिताः सर्वे मम यत्र स्वयंवरः ॥ २० ॥
 ततो ऽहं लोकपालानां सन्निधौ त्वान् नरेश्वर ।
 वरयिष्ये नरव्याघ्र नै 'वन् दोषो भविष्यति ॥ २१ ॥
 एवम् उक्तस् तु वैदर्भ्या नलो राजा विशाम् पते ।
 आजगाम पुनस् तत्र यत्र देवाः समागताः ॥ २२ ॥
 तम् अपश्यंस् तथा "यान्तं लोकपाला महेश्वराः ।
 दृष्ट्वा चै 'नन् ततो ऽपृच्छन् वृत्तान्तं सर्वम् एव तम् ॥ २३ ॥

- conturbatum sermonem Damayantia sereno-risu | emittens lente,
19. Nalo regi dixit: || Remedium hoc a me visum non-devium, hominum-
20. domine! | quo vitium non erit tibi, rex! ullo modo. || Tuque nempe
- enim, virorum-optime! Diique Indrum-antecedentem habentes, |
21. aditote conjuncti omnes, mea ubi propria-electio. || Deinde ego,
- mundi-custodum in praesentia, te, hominum domine! | eligam, vi-
22. rorum-princeps! non ita vitium erit. || Sic compellatus vero a Vai-
- darbhia Nalus rex, Visorum domine! | adiit rursus illuc, ubi Dii
23. congressi. || Eum viderunt ita adeuntem mundi-custodes, magni
- domini; | tuitique, eum tum interrogarunt rem omnem nempe illam: ||

कश्चिद् दृष्टा तया राजन् दमयन्ती प्रुचिस्मिता ।

किम् अत्रवीच् च नः सर्वान् वदं भूमिपते ऽनघ ॥ २४ ॥

नल उवाच

भवद्भिर् अरुम् आदिष्टो दमयन्त्या निवेशनम् ।

प्रविष्टः सुमहाकक्षन् दण्डिभिः स्थविरैर् वृतम् ॥ २५ ॥

प्रविशन्तञ् च मान् तत्र न कश्चिद् दृष्टवान् नरः ।

ऋते ताम् पार्थिवसुताम् भवताम् एव तेजसा ॥ २६ ॥

सख्यश् चा 'स्या मया दृष्टास् ताभिश् चा 'प्य् उपलक्षितः ।

विस्मिताश् चा 'भवन् सर्वा दृष्ट्वा मां विवृधेश्वराः ॥ २७ ॥

वर्ण्यमानेषु च मया भवत्सु रुचिरानना ।

माम् एव गतसङ्कल्पा वृणीति सा सुरोत्तमाः ॥ २८ ॥

24. An visa a te, rex! Damayantia sereno-risu? | Quid dixitque nobis omnibus? Fare, terrae-domine expers-peccatorum! ||

Nalus dixit:

25. A vobis ego missus Damayantiae domum, | ingressus permagnam-por-

26. tam a custodibus senibus septam. || Ingredientemque me ibi non ul-

27. tentia. || Amicaeque ejus a me visae, ab iisque etiam conspectus

sum; | stupefactaeque erant omnes, tuitae me, Deorum-domini! ||

28. Descriptisque a me vobis, pulchro-ore praedita | me sane expers-

अब्रवीच् चै व माम् बाला आयातु सहिताः सुराः ।
 तया सह नरव्याघ्र मम यत्र स्वयंवरः ॥ २९ ॥
 तेषाम् अहं सन्निधौ त्वां वरयिष्यामि नैषध ।
 एवन् तव महाबाहो दीपो न भविते ति ह ॥ ३० ॥
 एतावद् एव विबुधा यथावृत्तम् उदाहृतम् ।
 मया शेषे प्रमाणान् तु भवन्तस् त्रिदशेश्वराः ॥ ३१ ॥
 ॥ इति नलोपाख्याने चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

वृहदश्व उवाच

अथ काले श्रुमे प्राप्ति तिथौ पुण्ये क्षणे तथा ।

29. *mentis eligit illa, Deorum-excellentissimi! ॥ Dixitque nempe mihi puella: «Adeunto conjuncti Dii, १ tecum, virorum-princeps! mea ubi*
 30. *propria-electio. ॥ Eorum ego in praesentia te eligam, Naischadhe! १*
 31. *Ita tibi, magnis-brachiis praedite! vitium non erit.» Sic (dixit). ॥ Hoc sane, Dii! sicut-factum, relatam est १ a me plane; auctoritas autem vos estis, Deorum-domini! ॥*

LIBER QUINTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. At tempore fausto aggresso, die lunari puro, momento ita, १ advo-

आनुहाव महीपालान् भीमो राजा स्वयंवरे ॥ १ ॥

तच्च ह्रुवा पृथिवीपालाः सर्वे दृक्ष्यपीडिताः ।

वरिताः समुपाजग्मुर् दमयन्तीम् अभीक्ष्वः ॥ २ ॥

कनकस्तम्भरुचिरन् तोरणेन विराजितम् ।

विविधुस् ते नृपा रङ्गम् महासिंहा इवा चतम् ॥ ३ ॥

तत्रा सनेषु विविधेषु आसीनाः पृथिवीक्षितः ।

सुरभिन्नधराः सर्वे प्रमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ ४ ॥

तत्र स्म पीना दृश्यन्ते वाहवः परिघोपमाः ।

आकारवत्तः सुश्रद्धाः पञ्चशीर्षा इवो रगाः ॥ ५ ॥

सुकेशान्तानि चात्राणि सुनासान्निधुवाणि च ।

मुखानि राज्ञां शोभन्ते नक्षत्राणि यथा दिवि ॥ ६ ॥

2. cavit terrae-custodes Bhimus rex ad mariti electionem. ॥ Hoc au-
dito, terrae-custodes omnes, amore-vexati, l festinantes adierunt,
3. Damayantiam petentes. ॥ Aureis-columnis-splendidam, per portam,
nitidam l intrarunt illi reges scenam, magni-leones veluti montem. ॥
4. Ibi in sedibus variis sedentes terrae domini, l bene-odora-serta-
5. gerentes cuncti, e claris-gemmis-inaures habentes; ॥ ibi pingua con-
spiciebantur brachia clavarum-similitudinem habentia, l formosa, per-
6. delicata, quinque-capitibus veluti serpentes; ॥ pulchris-comis prae-
dita, venusta, pulchris-nasis-oculis-superciliisque l ora regum splen-

तां राजसमितिम् पुण्यान् नागैर् भोगवतीम् इव ।
 सम्पूर्णाम् पुरुषव्याघ्रैर् व्यघ्रैर् गिरिगुह्याम् इव ॥ ७ ॥
 दमयन्ती ततो रङ्गम् प्रविवेश श्रुभानना ।
 मुल्लन्ती प्रभया राज्ञाञ् चक्षूंषि च मनांसि च ॥ ८ ॥
 तस्या गात्रेषु पतिता तेषान् दृष्टिर् महात्मनाम् ।
 तत्र तत्रा 'वसक्ता भून् न चचाल च पश्यताम् ॥ ९ ॥
 ततः सङ्कीर्त्यमानेषु राज्ञान् नामसु भारत ।
 ददर्श भैमी पुरुषान् पञ्च तुल्याकृतीन् इह ॥ १० ॥
 तान् समीक्ष्य ततः सर्वान् निर्विशेषाकृतीन् इह ।
 सन्देहाद् अथ वैदर्भी ना भ्यजानान् नलन् नृपम् ॥ ११ ॥
 यं यं हि ददृशे तेषान् तन् तम् मेने नलन् नृपम् ।

-
7. debant astra veluti in coelo. ॥ Hunc regum-conventum purum, serpentibus Bhôgavatiam veluti, ॥ impletum virorum-principibus, tigribus
  8. montis-speluncam veluti, ॥ Damayantia tum scenam intravit pulchrum-vultum *habens*, ॥ rapiens splendore regum oculosque mentes-
  9. que. ॥ In ejus membris lapsus illorum visus magnanimorum, ॥ ibi ibi
  10. defixus erat, non se movebatque videntium. ॥ Deinde, dum celebrabantur regum nomina, Bhârate! ॥ vidit Bhaimia viros quinque simili-
  11. formâ ibi. ॥ Eos tuita tum cunctos expertes-discriminis-formas *habentes* ibi, ॥ prae dubitatione tum Vaidarbhiâ non cognoscebat Nalum
  12. regem. ॥ Quem quem enim spectabat illorum, cum eum putabat

सा चिन्तयन्ती बुद्ध्या 'थ तर्कयामास भाविनी ॥ १२ ॥

कथं हि देवान् जानीयाद् कथं विद्यान् नलन् नृपम् ।

एवं सच्चिन्तयन्ती सा वैदर्भी भृशदुःखिता ॥ १३ ॥

श्रुतानि देवलिङ्गानि तर्कयामास भारत ।

देवानां यानि लिङ्गानि स्थविरेभ्यः श्रुतानि मे ॥ १४ ॥

तानी 'हृ तिष्ठताम् भूमाव् एकस्या 'पि न लक्ष्ये ।

सा विनिश्चित्य बहुधा विचार्य च पुनः पुनः ॥ १५ ॥

शरणम् प्रति देवानाम् प्राप्तकालम् अमन्यत ।

वाचा च मनसा चै 'व नमस्कारम् प्रयुज्य च ॥ १६ ॥

देवेभ्यः प्राञ्जलिर् भूवा विपमानि 'दम् अत्रवीत् ॥ १७ ॥

हंसानां वचनं श्रुत्वा यथा मे नैपथो वृतः ।

-
13. Nalum regem. | Ea cogitans mente tum consideravit praeclara: || «Quo-
modo Deos noscam? quomodo noscam Nalum regem?» | Sic cogitans
14. ea Vaidarbhia valde-afflicta, || audita Deorum insignia"exploravit,
15. o Bhârate: | «Deorum quae insignia e senibus audita a me, || ea
hic stantium in terra unius quoque non video.» | Ea, postquam per-
16. penderat multum, consideraveratque iterum iterum, || refugii
ad Deos aggressum-tempus putavit. | Voceque menteque etiam ado-
17. ratione exhibitâ || Diis, implicitis-manibus dum erat, tremens hoc
18. dixit: || Anserum sermone audito, sicut a me Naischadhus electus

*in refugio
cf. 34 R*

पतिवै तेन सत्येन देवास् तम् प्रदिशन्तु मे ॥१८॥

वचसा मनसा चै व यथा ना तिचराम्य् अहम् ।

तेन सत्येन विबुधास् तम् एव प्रदिशन्तु मे ॥१९॥

यथा देवैः स मे भर्ता विहितो निषधाधिपः ।

तेन सत्येन मे देवास् तम् एव प्रदिशन्तु मे ॥२०॥

यथे दं व्रतम् आरब्धन् नलस्या राधने मया ।

तेन सत्येन मे देवास् तम् एव प्रदिशन्तु मे ॥२१॥

स्वञ् चै व ह्यपङ् कुर्वन्तु लोकपाला महेश्वराः ।

यथा हम् अभिजानीयान् पुण्यश्लोकन् नराधिपम् ॥२२॥

निशम्य दमयत्यास् तत् करुणाम् परिदेवितम् ।

निश्चयम् परमन् तथ्यम् अनुरागञ् च नैषधे ॥२३॥

est । in conjugium; per hanc veritatem Dii eum ostendunto mihi. ॥

19. Voce menteque etiam sicut non transgredior ego, । per hanc veri-

20. tatem Dii eum sane ostendunto mihi. ॥ Sicut a Diis is mihi conjux
destinatus Nischadhorum-rex, । per hanc veritatem mihi Dii eum

21. sane ostendunto mihi. ॥ Sicut hoc votum inceptum ad Nalum co-
lendum a me, । per hanc veritatem mihi Dii eum sane ostendunto

22. mihi. ॥ Suamque etiam formam faciunt mundi-custodes, magni-do-
mini, । ut ego noscam Punyaslocum hominum-regnatorem. — ॥

23. Postquam perceperant Damayantiae hunc miserandum questum, ।

24. consilium altum, veritatem, amoremque in Naischadhun, ॥ mentis-

मनोविशुद्धिम् बुद्धिञ् च भक्तिं रागञ् च नैषधे ।

यथो 'क्तञ् चक्रिरे देवाः सामर्थ्यं लिङ्गधारणे ॥ २४ ॥

सा 'पश्यद् विबुधान् सर्वान् अश्चिदान् स्तब्धलोचनान् ।

दृषितस्रग्रजोहीनान् स्थितान् अस्पृशतः क्षितिम् ॥ २५ ॥

हायाद्वितीयो ह्यानस्रग् रजःश्चिदसमन्वितः ।

भूमिष्ठो नैषधश्चै 'व निमेषेण च सूचितः ॥ २६ ॥

सा समीक्ष्य तु तान् देवान् पुण्यश्लोकञ् च भारत ।

नैषधं वरयामास भैमी धर्मेण पाण्डव ॥ २७ ॥

विलज्जमाना वस्त्रान्ति जग्राद्वा 'यतलोचना ।

स्कन्धदेशे ऽसृजत् तस्य स्रजम् परमशोभनाम् ॥ २८ ॥

वरयामास चै 'वै 'नम् पतिवै वरवर्णिनी ।

स्व

- puritatem, intellectumque, cultum studiumque in Naischadhū; | si-
 25. cut dictum, fecerunt Dī satisfactionem in insignium-gestione. || Illa
 vidit Deos cunctos, expertes-sudoris, rigidos-oculos habentes, | ar-
 26. rectis-sertis praeditos-et pulveris-expertes, stantes non-tangentes
 26. terram. || Umbrā-geminatus, flaccidum-sertum habens, pulvere-et
 sudore-praeditus, | in terra-stans Naischadhū vero, nutationeque
 27. affectus. || Illa tuita vero hos Deos Punyaslōcumque, Bhārate! | Nai-
 28. schadhū elegit Bhaimia ex jure, Pāndave! || Pudibunda vestis-ex-
 tremo prehendit longis-oculis praedita, | in humeris deposuit ei ser-
 29. tum maxime-pulchrum, || elegitque sic eum in conjugium egregia. |

ततो ह्य हे ति सहसा मुक्तः शब्दो नराधिपैः ॥२६॥

दैवैरु मरुर्षिभिस् तत्र साधु साधु इति भारत ।

विस्मितैरु ईरितः शब्दः प्रशंसद्भिर् नलन् नृपम् ॥३०॥

दमयन्तीन् तु कौरव्य वीरसेनसुतो नृपः ।

आश्वासयद् वरारोहाम् प्रहृष्टेना त्तरात्मना ॥३१॥

यत् त्वम् भजसि कल्याणि पुमांसन् देवसन्निधौ ।

तस्मान् मां विद्धि भर्तारम् एवन् ते वचने रतम् ॥३२॥

यावच् च मे धरिष्यन्ति प्राणा देहे शुचिस्मिते ।

तावत् त्वयि भविष्यामि सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ॥३३॥

दमयन्तीन् तथा वाग्भिर् अभिनन्द्य कृताञ्जलिः ।

तौ परस्परतः प्रीतौ दृष्ट्वा त् अग्निपुरोगमान् ।

-
- Deinde, ah! ah! sic subito emissus est sonus ab hominum-regnato-
 30. ribus; ॥ a Diis et magnis-sapientibus ibi, bene! bene! sic, Bhàrate! ॥
 31. mirabundis emissus est sonus, celebrantibus Nalum regem. ॥ Dama-
 yantiam vero, Cauravye! Virasèni-filius rex ॥ solatus est insigni-
 32. medio-corpore *praeditam*, cum laetà animâ: ॥ Quia tu colis, egregia!
 virum in Deorum-praesentia, ॥ eo me scito conjugem, ita tuo ser-
 33. moni deditum. ॥ Quamdiuque mei constabunt spiritus in corpore,
 sereno-risu *praedita!* ॥ tam diu tecum ero; veritatem hanc dico
 34. tibi. — ॥ Damayantiam sic vocibus postquam exhilaraverat, factam-
 manuum-conjunctionem *habens*, ॥ ii alter-per-alterum laeti, tuitique

तान् एव शरणन् देवान् जग्मतुर मनसा तदा ॥ ३४ ॥
 वृते तु नैषधे भैम्या लोकपाला महौजसः ।
 प्रकृष्टमनसः सर्वे नलाया 'ष्टौ वरान् ददुः ॥ ३५ ॥
 प्रत्यक्षदर्शनं यज्ञे गतिञ् च 'नुत्तमां शुभाम् ।
 नैषधाय ददौ शक्रः प्रीयमाणाः शचीपतिः ॥ ३६ ॥
 अग्निर् आत्मभवम् प्रादाद् यत्र वाञ्छति नैषधः ।
 लोकान् आत्मप्रभांश् चै व ददौ तस्मै कुताशनः ॥ ३७ ॥
 यमस् त् अन्नरसम् प्रादाद् धर्मे च परमां स्थितिम् ।
 अपाम् पतिर् अपाम् भावं यत्र वाञ्छति नैषधः ॥ ३८ ॥
 स्रजश् चो 'त्तमगन्धाद्याः सर्वे च मियुनन् ददुः ।

-
- Agnem - tanquam antecedentem habentes, | ad hos nempe in refugium*
 35. Deos iverunt mente tunc. || Electo vero Naischadho a Bhaimia,
 mundi-custodes magno-splendore, | laetam-mentem *habentes* cuncti
 36. Nalo octo gratias impertierunt: || Visibilium-visum in sacrificio, gres-
 sumque excellentissimum, faustum, | Naischadho dedit Sacrus, laetus
 37. Satschiaie-conjux. || Agnis sui-existentiam dedit ubi optaret Naischa-
 dhus, | mundos proprium-splendorem *habentesque* etiam dedit ei Hu-
 38. tãsanus. || Yamus vero cibi-gustum dedit, in virtuteque eximium sta-
 tum. | Aquarum dominus aquarum existentiam, ubi optaret Naischa-
 39. dhus, || sartaque, excellentissimum- odorem - *tanquam* primam *virtu-*
tem habentia; cunctique par liberorum dederunt. | Gratias sic im-

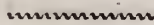
वरान् एवम् प्रदाया 'स्य देवास् ते त्रिदिवङ् गताः ॥ ३९ ॥
 पार्थिवाश् चा 'नुभूया 'स्य विवाहं विस्मयान्विताः ।
 दमयत्याश् च मुदिताः प्रतिजग्मुर यथागतम् ॥ ४० ॥
 गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु भीमः प्रीतो महामनाः ।
 विवाहङ् कारयामास दमयत्या नलस्य च ॥ ४१ ॥
 उष्य तत्र यथाकामन् नैषधो द्विपदां वरः ।
 भीमेन समनुज्ञातो जगाम नगरं स्वकम् ॥ ४२ ॥
 अवाप्य नारीरत्नं तु पुण्यश्लोको ऽपि पार्थिवः ।
 रैमे सह तया राजन् शक्ये 'व वलवृत्रहा ॥ ४३ ॥
 अतीव मुदितो राजा भ्राजमानो ऽंश्रुमान् इव ।
 अरञ्जयत् प्रजा वीरो धर्मेण परिपालयन् ॥ ४४ ॥

-
40. pertiti ei, Dii illi in coelum profecti sunt. ॥ Regesque, postquam
 viderant ejus conjugium, admiratione - affecti, ॥ Damayantiaeque, laeti
 41. redierunt sicut - adventum. ॥ Profectis regum - principibus, Blimus
 laetus, magnanimus, ॥ nuptias faciendas-curavit Damayantiae Nalique. ॥
 42. Postquam habitaverat ibi ad - libidinem Naischadhus hominum excel-
 43. lentissimus ॥ a Bhimo dimissus ivit in urbem suam. ॥ Adeptus fe-
 minarum - margaritam vero Punyaslôcus etiam rex, ॥ voluptatibus
 fruebatur cum illa, rex! cum Satschia veluti Bali- et Vritri- occisor. ॥
 44. Maxime laetus rex, splendens solis instar, ॥ regebat subditos heros,

इजे चा 'प्य् अश्वमेधेन ययातिरू इव नाहुपः ।
 अन्यैश्च वहुभिर् धीमान् क्रतुभिश्च चा "सदक्षिणैः ॥ ४५ ॥
 पुनश्च रमणीयेषु वनेषु पवनेषु च ।
 दमयत्या सह नलो विजहारा 'मरोपमः ॥ ४६ ॥
 जनयामास च नलो दमयत्याम् महामनाः ।
 इन्द्रसेनं सुतञ्च चा 'पि इन्द्रसेनाञ्च च कन्यकाम् ॥ ४७ ॥
 एवं स यजमानश्च विहरंश्च च नराधिपः ।
 ररक्ष वंसुसम्पूर्णां वसुधां वसुधाधिपः ॥ ४८ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यानि पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

45. ex jure conservans; ॥ sacrificabatque etiam Asvamêdho, Yayâtis veluti Nâhuschus, ॥ aliisque multis sapiens sacrificiis apto-sacrificali-
 46. dono instructis. ॥ Iterumque in amoenis silvis hortisque ॥ cum Da-
 47. mayantiâ Nalus ambulabat immortalis-similis. ॥ Genuitque Nalus e Damayantiâ magna-mente praeditus ॥ Indrasênum filiumque nempe
 48. Indrasênamque filiam. ॥ Sic is sacrificansque ambulansque hominum-regnator ॥ regebat opibus-plenam terram terrae-dominus. ॥

वृहदथ उवाच

वृते तु नैप्रथे भैम्या लोकपाला महौजसः ।

यातो ददृशुर् अयातन् द्वापरङ् कलिना सह ॥ १ ॥

अथा ब्रवीत् कलिं शक्रः सम्प्रेक्ष्य वल्लवृत्रहा ।

द्वापरेण सहयिेन कले ब्रूहि क्व यास्यसि ॥ २ ॥

ततो ऽब्रवीत् कलिः शक्रन् दमयन्त्याः स्वयंवरम् ।

गत्वा हि वरयिष्ये ताम् मनो हि मम ताङ् गतम् ॥ ३ ॥

तम् अब्रवीत् प्रहस्ये 'न्द्रो निवृत्तः स स्वयंवरः ।

वृत्स् तया नलो राजा पतिर् अस्मत्समीपतः ॥ ४ ॥

एवम् उक्तास् तु शक्रेण कलिः क्रोधसमन्वितः ।

देवान् आमन्त्र्य तान् सर्वान् उवाचे दं वचस् तदा ॥ ५ ॥

LIBER SEXTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Electo vero Naischadho a Bhaimia, mundi custodes magno-splendore ।
2. euntes viderunt adeuntem Dvâparum cum Cale. ॥ Tum dixit Cali Sacrus, tuitus, Bali- et Vritri-occisor: । Cum Dvâparo comite, Calis! dic,
3. quo ibis? ॥ Deinde dixit Calis Sacro: Ad Damayantiae propriam-mariti electionem; । aggressus enim eligam eam, cor enim meum eam ingres-
4. sum est. ॥ Ei dixit cum risu Indrus: finita est illa electio; । electus
5. ab ea Nalus rex conjux, nobis-coram. ॥ Sic compellatus vero a Sacro Calis, ira-affectus, । Deos postquam salutaverat eos cunctos, dixit hunc

देवानाम् मानुषम् मध्ये यत् सा पतिम् अविन्दत । तत्र
 तत्र तस्या भवेन् न्यायं विपुलन् दण्डधारणम् ॥ ६ ॥
 एवम् उक्ते तु कलिना प्रत्यूचुस् ते दिवोकसः ।
 अस्माभिः समनुज्ञाते दमयत्या नलो वृतः ॥ ७ ॥
 का च सर्वगुणोपेतन् ना श्रयेत नलन् नृपम् ।
 यो वेद् धर्मान् अखिलान् यथावच् चरितव्रतः ॥ ८ ॥
 यो ऽधीते चतुरो वेदान् सर्वान् आख्यानपञ्चमान् ।
 नित्यन् तृता गृहे यस्य देवा यज्ञेषु धर्मतः ॥ ९ ॥
 अहिंसानिरतो यश्च सत्यवादी दृढव्रतः ।
 यस्मिन् दान्यन् धृतिरू दानन् तपः शौचन् दमः शमः ॥ १० ॥
 ध्रुवाणि पुरुषव्याघ्रि लोकपालसमि नृपे ।

-
6. sermonem tunc: ॥ Deorum hominem in medio quia illa conjugem in-
 7. venit, ॥ ideo ejus sit justum magnum supplicium. ॥ Eo dicto yero a
 Cale, responderunt illi coelicolae: ॥ a nobis permissio, a Damayantia
 8. Nalus est electus. ॥ Quae vero omnibus-virtutibus-praeditum non
 propenderet in Nalum regem? ॥ qui noscit officia omnia, convenien-
 9. ter agendi studiosus; ॥ qui legit quatuor *Védos* totos, Akhyānum-
tanquam quintum *habentes*, ॥ semper satiati in domo cujus Dii in sa-
 10. crificiis juste; ॥ clementiae-deditus qui etiam, veridicus, firma-
habens, ॥ in quo probitas, constantia, munificentia, devotio, puritas,
 11. temperantia, patientia, ॥ perpetua (sunt), hominum-principe, mundi-

एवंद्वपन् नलं यो वै कामयेच् ह्पितुङ् कले ॥ ११ ॥

आत्मानं स शपिन् मूढो ह्यन्याद् आत्मानम् आत्मना ।

एवङ्गुणान् नलं यो वै कामयेच् ह्पितुङ् कले ॥ १२ ॥

कृच्छ्रे स नरके मज्जेद् अगधि विपुले ह्रदे ।

एवम् उक्त्वा कलिन् देवा द्वापरञ् च दिवं ययुः ॥ १३ ॥

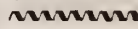
ततो गतेषु देवेषु कलिर् द्वापरम् अब्रवीत् ।

संहर्तुन् नो त्सहे कोपन् नले वत्स्यामि द्वापर ॥ १४ ॥

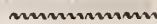
भ्रंसयिष्यामि तं राज्यान् न भैम्या सह रंस्यते ।

त्वम् अप्य् अज्ञान् समाविश्य कर्तुं साहाय्यम् अर्हसि ॥ १५ ॥

॥ इति नलोपाख्याने षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

12. custodibus-simili rege; | tali-indole *praeditum* Nalum qui sane velit
 12. exsecrari, Calis! || se ipsnm iste exsecretur stultus, occidat se ipsum
 per se ipsum; | talibus-virtutibus *praeditum* Nalum qui sane velit
 13. exsecrari, Calis! || in tormentuoso iste tartaro mergatur; in profunda
 ingente palude. | Sic fati ad Calem Dii Dvâparumque, in coelum
 14. iverunt. || Deinde, profectis Diis, Calis Dvâpâro dixit: | Cohibere
 15. non possum iram; in Nalo habitabo, Dvâpare! || praecipitabo eum e
 regno, non cum Bhaimia voluptatibus fruetur. | Tu vero, talos in-
 gressus, facere auxilium velis. ||

वृहदथ उवाच

एवं स समयङ् कृत्वा द्वापरेण कलिः सह ।
 आजगाम ततस् तत्र यत्र राजा स नैपथः ॥ १ ॥
 स नित्यम् अन्तरप्रेप्सुर निपथेष् अवसच् चिरम् ।
 अथा 'स्य द्वादशे वर्षे ददर्श कलिर् अन्तरम् ॥ २ ॥
 कृत्वा मूत्रम् उपस्पृश्य सन्ध्याम् अन्वास्त नैपथः ।
 अकृत्वा पादयोः शौचन् तत्रै नङ् कलिर् आविशत् ॥ ३ ॥
 स समाविश्य च नलं समीपम् पुष्करस्य च ।
 गत्वा पुष्करम् आह्वे दम् एहि दीव्य नलेन वै ॥ ४ ॥
 अक्षयूते नलञ् जेता भवान् हि सहितो मया ।

LIBER SEPTIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Sic is conventum postquam fecerat cum Dvâparo Calis, I adiit tum
  2. illuc, ubi rex ille Naischadhus. ॥ Is semper occasionem-captans in Nischadhis habitabat diu. I At ejus, duodecimo anno, vidit Calis oc-
  3. casionem. ॥ Qui fecerat urinam, et eam calcaverat, crepusculo, se-
  4. debat Naischadhus, I non-facta pedum purificatione; hac occasione
  5. eum Calis ingressus est. ॥ Is ingressusque Nalûm, ad Pushcarum-
5. que I profectus, Pushcaro dixit hoc: Veni, lude cum Nalo; ॥ in ta-

निपधान् प्रतिपद्यस्व जित्वा राज्यन् नलन् नृपम् ॥ ५ ॥
 एवम् उक्तस् तु कलिना पुष्करो नलम् अभ्ययात् ।
 कलिष् चै व वृषो भूत्वा गवाम् पुष्करम् अभ्ययात् ॥ ६ ॥
 आसाद्य तु नलं वीरम् पुष्करः परवीरह्वा ।
 दीव्यावि ल्य् अत्रवीद् धाता वृषेणे ति मुद्गुर मुद्गुः ॥ ७ ॥
 न चक्षमे ततो राजा तम् आह्वानम् महामनाः ।
 वैदर्भ्याः प्रेक्षमाणायाः पणकालम् अमन्यत ॥ ८ ॥
 हिरण्यस्य सुवर्णस्य धानयुग्यस्य वाससाम् ।
 आविष्टः कलिना द्यूते जीयते स्म नलस् तदा ॥ ९ ॥
 तम् अक्षमदसम्मत्तं सुहृदान् न तु कश्चन ।
 निवारणे ऽभवच् ह्तो दीव्यमानम् अरिन्दमम् ॥ १० ॥

- lorum-ludo vinces tu enim, adjutus a me. † Nischadhos adipiscere,
 6. vincendo regnum, Nalum regem. † Sic compellatus vero a Cale,
 Pushcarus Nalum adiit; † Calisque etiam, taurus factus boum, Push-
 7. carum adiit. † Aggressus vero Nalum heroem, Pushcarus hostium-
 heroum-occisor, † «Ludamus,» sic dixit frater, «talo eximio;» sic
 8. iterum iterum. † Non sustinuit tum rex provocationem magnâ-mente
 9. praeditus † Vaidarbhîâ spectante ludendi-tempus putavit † de opibus,
 auro, currûs-jugo, vestibus. † Intratus a Cale in ludo vincebatur
 10. Nalus tunc. † Eum, talorum-furore-dementem, amicorum non vero
 † quispiam † avertendi erat potens ludentem hostium-domitorem. †

ततः पौरजनाः सर्वे मन्त्रिभिः सह भारत ।
 राजानन् द्रष्टुम् आगच्छन् निवारयितुम् आतुरम् ॥ ११ ॥
 ततः सूत उपागम्य दमयत्यै न्यविदयत् ।
 एष पौरजनो देवि द्वारि तिष्ठति कार्यवान् ॥ १२ ॥
 निवेद्यतान् नैषधाय सर्वाः प्रकृतयः स्थिताः ।
 अमृषमाणा व्यसनं राज्ञो धर्मार्थदर्शिनिः ॥ १३ ॥
 ततः सा वाप्यकलया वाचा दुःखेन कर्षिता ।
 उवाच नैषधम् भैमी शोकोपकृतचेतना ॥ १४ ॥
 राजन् पौरजनो द्वारि त्वान् दिदक्षुर् अवस्थितः ।
 मन्त्रिभिः सहितः सर्वै राजभक्तिपुरस्कृतः ।
 तन् द्रष्टुम् अर्हसी त्य् एव पुनः पुनरू अभाषत ॥ १५ ॥

-
11. Deinde cives omnes cum consiliariis, Bhārate! | regem visum adve-
 12. nerunt, ad arcendum aegrotum. || Tum auriga, aggressus, Dama-
 yantiae denuntiavit: | haec civitas, regina! ad portam stat officiosa. ||
 13. Nuntietur Naischadho: «Cuncti subditi adstantes, | non sustinentes
 14. calamitatem regis, juris-rem-cernentis.» || Deinde illa, lacrymis-
 oppressâ-voce, dolore tracta, | dixit Naischadho Bhaimia moestitiâ-
 15. perculso-animo: || «Rex, civitas ad portam te videndi-cupida stans, |
 cum consiliariis conjuncta omnibus, regis-cultu-ducta; | eam videre
 16. velis;» sic nempe iterum iterum dixit. || Ei tam pulchris-oculorum

तान् तथा रुचिरापाङ्गीं विलपन्तीन् तथाविधम् ।
 आविष्टः कलिना राजा नाभ्यभाषत किञ्चन ॥ १६ ॥
 ततस् ते मन्त्रिणः सर्वे ते चैव पुरवासिनः ।
 नायम् अस्तीति दुःखार्ता व्रीडिता जग्मुर आलयान् ॥ १७ ॥
 तदा तद् अभवद् द्यूतम् पुष्करस्य नलस्य च ।
 युधिष्ठिरं बहून् मासान् पुण्यश्लोकस्त्वं अजीयत ॥ १८ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यानं सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

दमयन्ती ततो दृष्ट्वा पुण्यश्लोकं नराधिपम् ।

- angulis *praeditae*, lamentanti tali-modo, | intratus a Cale rex non
17. dixit quidpiam. || Deinde illi consilarii cuncti, illique etiam urbis-habitatores, | «non iste est;» sic (dicentes), dolore-afflicti, pudibundi
18. iverunt in domicilia. || Tum ille erat ludus Pushcari Nalique, | Yudhishtire! multos menses; Punyaslocus vero vincebatur. ||

~~~~~

LIBER OCTAVUS.

Vrihadasyus dixit:

1. Damayantia tum, tuita Punyaslocum hominum-regem | dementem-

उन्मत्तवद् अनुन्मत्ता देवने गतचितसम् ॥ १ ॥
 भयशोकसमाविष्टा राजन् भीमसुता ततः ।
 चिन्तयामास तत् कार्यं सुमदृत् पार्थिवम् प्रति ॥ २ ॥
 सा शङ्कमाना तत्पापञ् चिकीर्षन्ती च तत्प्रियम् ।
 नलञ् च दृतसर्वस्वम् उपलभ्ये 'दम् अब्रवीत् ॥ ३ ॥
 वृद्धत्सेनाम् अतियशास् तान् धात्रीम् परिचारिकाम् ।
 द्दितां सर्वार्थकुशलाम् अनुरक्तां सुभाषिताम् ॥ ४ ॥
 वृद्धत्सेने व्रजा "मात्यान् आनाथ्य नलशासनात् ।
 आचक्ष्व यद् धृतन् द्रव्यम् अवशिष्टञ् च यद् वसु ॥ ५ ॥
 ततस् ते मन्त्रिणः सर्वे विज्ञाय नलशासनम् ।
 अपि नो भागधेयं स्याद् इत्य् उक्त्वा नलम् आव्रजन् ॥ ६ ॥

-
2. quasi, non-demens, in ludo expertem-mentis, ॥ timore-moerore-affecta, rex! Bhîmi-filia tum ॥ consideravit hoc negotium permagnum
  3. regem circa. ॥ Ea timens illius-vitium, facere cupidensque illius-carum, ॥ Nalumque privatum-omni-proprio cum vidit, hoc dixit ॥
  4. Vrihatsênæ pergloriosa, illi nutrici servae, ॥ bonae, omnium-re-
  5. rum-peritae, deditae, facundae: ॥ «Vrihatsêna! i, consiliariis ad-
  6. ductis Nali-jussu, ॥ dic quae capta res, relictaeque quae gaza.» ॥
  7. Deinde illi consiliarii cuncti, cognito Nali-jussu, ॥ «etiam nostrum
  7. fatum sit,» sic locuti, Nalum adierunt. ॥ Illi quoque omnes subditi

तासु तु सर्वाः प्रकृतयो द्वितीयं समुपस्थिताः ।
 न्यवेदयद् भीमसुता न स तत् प्रत्यनन्दत ॥ ७ ॥
 वाक्यम् अप्रतिनन्दतम् भर्तारम् अभिवीक्ष्य सा ।
 दमयन्ती पुनरू विश्व व्रीडिता प्रविवेश ह ॥ ८ ॥
 निशम्य सततञ्च चा 'ज्ञान् पुण्यश्लोकपराञ्छुषान् ।
 नलञ्च च हृतसर्वस्वन् धात्रीम् पुनरू उवाच ह ॥ ९ ॥
 वृहत्सेने पुनरू गच्छ वार्ष्णिन् नलशासनात् ।
 सूतम् आनय कल्याणि महत् कार्यम् उपस्थितम् ॥ १० ॥
 वृहत्सेना तु तच् ह्रुत्वा दमयन्त्याः प्रभाषितम् ।
 सूतम् आनाययामास पुरुषैरू आप्तकारिभिः ॥ ११ ॥
 वार्ष्णिन् तु ततो भैमी सात्वयन् प्लक्षणाया गिरा ।

-
- secundum aggressi (sunt). । Nuntiavit Bhimi-filia; non ille hoc at-
 s. tendit. ॥ Sermonem non attendentem conjugem tuita ea, । Dama-
 9. yantia rursus domum pudibunda intravit. ॥ Cum percepit semperque
 talos a Punyaslôco-aversos, । Nalunque privatum-omni-proprio,
 10. nutrici iterum dixit: ॥ «Vrihatsèna! i iterum, ad Vârshnêyum, Nali-
 jussu; । aurigam adduc, eximia! magnum negotium *est* aggressum.» ॥
 11. Vrihatsèna vero, hoc audito Damayantiae dicto, । aurigam adducen-
 12. dum curavit a viris apte-agentibus. ॥ Vârshnêyo vero tum Bhaimia
 blandiens leni voce, । fata est loci-temporis-gnara ad aggressum-

उवाच देशकालज्ञा प्रातःकालम् अनिन्दिता ॥ १२ ॥

जानीषि त्वं यथा राजा सम्यग्वृत्तः सदा त्वयि ।

तस्य त्वं विपमस्यस्य साहाय्यञ्च कर्तुम् अर्हसि ॥ १३ ॥

यथा यथा हि नृपतिः पुष्करिणीं व जीयते ।

तथा तथा 'स्य वै शूते भूयो रागो ऽभिवर्धते ॥ १४ ॥

यथा च पुष्करस्या 'क्षाः पतन्ति वशवर्तिनः ।

तथा विपर्ययम् चा 'पि नलस्या 'क्षेपु दृश्यते ॥ १५ ॥

सुकृत्स्वजनवाक्यानि यथावन् न प्रृणोति च ।

मम चा 'पि तथा वाक्यन् ना 'भिनन्दति मोहितः ॥ १६ ॥

नूनम् मन्ये न दोषो ऽस्ति नैपथस्य महात्मनः ।

यत्र मे वचनं राजा ना 'भिनन्दति मोहितः ॥ १७ ॥

-
13. tempore (conveniente) non-spreta: ॥ Noscis tu sicut rex omnino fretus
 14. semper te; ॥ huic tu in difficultate-stanti auxilium facere velis. ॥ Ut ut
 enim rex a Pushcaro nempe vincitur, ॥ ita ita illius sane in ludo plus
 15. cupido accrescit. ॥ Sicutque Pushcari tali cadunt ad arbitrium-versan-
 16. tes, ॥ ita contrariumque etiam Nali in talis cernitur. ॥ Amicorum- et
 cognatorum-sermones convenienter non auscultatque, ॥ meumque etiam
 17. ita sermonem non attendit stultus. ॥ Certe, credo, non vitium est
 Naischadhi magnanimi, ॥ quod meum sermonem rex non attendit

शरणन् वाम् प्रपन्ना स्मि सारथे कुरु मद्रथः ।
 न हि मे श्रुयते भावः कदाचिद् विनशेद् अपि ॥ १८ ॥
 नलस्य दयितान् अश्वान् योजयित्वा मनोजवान् ।
 इदम् आरोप्य मिथुनङ् कुन्दिनं यातुम् अर्हसि ॥ १९ ॥
 मम ज्ञातिषु निक्षिप्य दारकौ स्यन्दनन् तथा ।
 अश्वान्श्च चे मान् यथाकामं वस वा न्यत्र गच्छ वा ॥ २० ॥
 दमयन्त्यास् तु तद् वाक्यं वार्त्तीयो नलसारथिः ।
 न्यवेदयद् अशेषिण नलामात्येषु मुख्यशः ॥ २१ ॥
 तैः समेत्य विनिश्चित्य सो ऽनुज्ञातो महीपते ।
 ययौ मिथुनम् आरोप्य विदर्भास् तेन वाहिना ॥ २२ ॥
 ह्यांस् तत्र विनिक्षिप्य सूतो रथवरञ् च तम् ।

18. stultus. ॥ In refugium ad te profecta sum, auriga! fac meum-sermonem; I non enim meus serenatur animus, aliquando perire possit
19. etiam. ॥ Nali caris equis junctis sicut mens-velocibus, I hoc postquam
20. imposueris par puerorum, Cundinum ire velis. ॥ Meos apud propin-
quos postquam tradideris liberos, vehiculum ita, I equosque eos, ad-
21. libidinem habitave, aliorum vadeve. ॥ Damayantiae vero hunc ser-
monem Vārshnēyus Nali-auriga I denuntiavit plane Nali-consiliariis
22. praecipuis. ॥ Cum iis congressus postquam perpenderat, is, assensum
adeptus, terrae-domine! I Ivit, par puerorum postquam imposuerat,
23. in Vidarbhos illo curru. ॥ Equos ibi postquam tradiderat auriga,

इन्द्रसेनाञ् च ताड् कन्याम् इन्द्रसेनाञ् च बालकम् ॥ २३ ॥

आमन्त्र्य भीमं राजानम् आर्तः शोचन् नलन् नृपम् ।

अटमानस् ततो ऽयोध्याञ् जगाम नगरीन् तदा ॥ २४ ॥

ऋतुपर्णा स राजानम् उपतस्थे सुदुःखितः ।

भृतिम् उपययौ तस्य सारथ्येन महीपतेः ॥ २५ ॥

॥ इति नलोपाख्याने अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

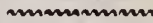

वृहदश्व उवाच

ततस् तु यति वार्त्तिने पुण्यश्लोकस्य दीव्यतः ।

पुष्करेण कृतं राज्यं यच् चा न्यद्र वसु किञ्चन ॥ १ ॥

- curuum-decusque illud, । Indrasênamque puellam, Indrasênumque
24. puerculum; ॥ salutato Bhimo rege, moestus, miserans Nalum regna-
25. torem, । vadens illinc, Ayodhyam ivit urbem tum. ॥ Rituparnum is
regem aggressus est perafflictus, । mercedem iniit hujus, aurigatione,
terrae-domini. ॥

LIBER NONUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Deinde vero, profecto Vârshnêyo, Punyaslôci Indentis । a Pushcaro

कृतराज्यन् नलं राजन् प्रहसन् पुष्करो ऽब्रवीत् ।
 द्यूतम् प्रवर्तताम् भूयः प्रतिपाणो ऽस्ति कस् तव ॥ २ ॥
 शिष्टा ते दमयत्य् एका सर्वम् अन्यञ् जितम् मया ।
 दमयत्याः पणाः साधु वर्ततां यदि मन्यसे ॥ ३ ॥
 पुष्करेणै वम् उक्तस्य पुण्यश्लोकस्य मन्युना ।
 व्यदीयते व हृदयन् न चै नङ् किञ्चिद् अब्रवीत् ॥ ४ ॥
 ततः पुष्करम् आलोक्य नलः परममन्युमान् ।
 उत्सृज्य सर्वगात्रिभ्यो भूषणानि महायशाः ॥ ५ ॥
 एकवासा क् असंवीतः सुहृच्छोकविवर्धनः ।
 निश्चक्राम ततो राजा त्यक्त्वा सुविपुलां श्रियम् ॥ ६ ॥
 दमयत्य् एकवस्त्रा थ गच्छन्तम् पृष्ठतो ऽन्वयात् ।

2. *captum est regnum, et quae alia res ulla.* ॥ *Privatum-regno ad Nalum, rex! ridens Pushcarus fatus est: | ludus versetur ultra! Contraposi-*
3. *tum est quid tuum?* ॥ *Relicta tibi Damayantia una, omne aliud vic-*
4. *tum a me; | de Damayantia ludus, agedum! versetur, si putas.* ॥ *A Pushcaro sic compellati Punyaslôci moerore | laceratum est quasi*
5. *cor, neque illi quidpiam dixit.* ॥ *Deinde Pushcarum intuitus Nalus, maxime-moestus, | postquam exuerat toto-corpore ornamenta magnâ-*
6. *gloriâ praeditus,* ॥ *unâ-veste indutus, non-tectus, amicorum-moe-*
roris-amplificator, | egressus est tum rex, qui reliquit peringentem
7. *felicitem.* ॥ *Damayantia unâ-veste induta autem euntem a tergo*

स तथा वाह्यतः सार्धन् त्रिरात्रन् नैषधो ऽवसत् ॥ ७ ॥

पुष्करस् तु महाराज घोषयामास वै पुरे ।

नले यः सम्यग् आतिष्ठेत् स गच्छेद् वध्यताम् मम ॥ ८ ॥

पुष्करस्य तु वाक्येन तस्य विद्वेषणेन च ।

पौरा न तस्य सत्कारङ् कृतवन्तो युधिष्ठिर ॥ ९ ॥

स तथा नगराभ्यासे सत्कारार्ही न सत्कृतः ।

त्रिरात्रम् उषितो राजा जलमन्त्रिण वर्तयन् ॥ १० ॥

पीड्यमानः क्षुधा तत्र फलमूलानि कर्षयन् ।

प्रातिष्ठत ततो राजा दमयन्ती तम् अन्वगात् ॥ ११ ॥

क्षुधया पीड्यमानस् तु नलो बद्धतिये ऽहनि ।

अपश्यच् हकुनान् कांश्चिद् धिरण्यसदृशच्छदान् ॥ १२ ॥

secuta est. | Is cum eâ foris simul tres-noctes Naischadhus habita-
8. vit. || Pushcarus verò, magne-*rex!* divulgavit in urbe: | «Cum Nalo
9. qui simul adstet, is eat in occisionem mei.» (i. e. *per me.*) || Ob
Pushcari vero sermonem, ejus odiumque, | cives non illius hospitium
10. fecerunt, Yudhishtire! || Ille ita in urbis-vicinitate, hospitio-dig-
nus, non hospitio acceptus, | tres-noctes moratus *est* rex, aquâ-solâ
11. vivens, || afflictus fame ibi, fructus-radices avellens. | Processit
12. deinde rex, Damayantia eum sequebatur. || Fame afflictus vero Na-
lus post multos dies | vidit aves aliquas auro-similibus-alis. ||

स चिन्तयामास तदा निषधाधिपतिरु वली ।
 अस्ति भक्ष्यो ममा 'द्या' यं वसु चे 'दम्' भविष्यति ॥ १३ ॥
 ततस् तान् परिधनेन वाससा स समावृणोत् ।
 तस्य तद् वस्त्रम् आदाय सर्वे जग्मुरु विहायसा ॥ १४ ॥
 उत्पतलः खगा वाक्यम् एतद् आद्भुस् ततो नलम् ।
 दृष्ट्वा दिग्वाससम् भूमौ स्थितन् दीनम् अधोमुखम् ॥ १५ ॥
 वयम् अन्नाः सुदुर्वुद्धे तव वासो जिह्वीर्षवः ।
 आगता न ह्यि नः प्रीतिः सवाससि गति त्वयि ॥ १६ ॥
 तान् समीक्ष्य गतान् अन्नान् आत्मानञ् च विवाससम् ।
 पुण्यश्लोकस् तदा राजन् दमयन्तीम् अथा ब्रवीत् ॥ १७ ॥
 येषाम् प्रकोपाद् ऐश्वर्यात् प्रच्युतो ऽहम् अनिन्दिते ।
 प्राणयात्रान् न विन्दे च दुःखितः क्षुधया न्वितः ॥ १८ ॥

13. Is cogitavit tum Naischadhorum-regnator validus: | Est cibus mihi
 14. hodie hic, gazaque haec erit. || Deinde illas interulà veste is invol-
 15. vit; | ejus hac veste captà, omnes iverunt in aërem. || Evolantes
 aves sermonem hunc dixerunt tum Nalò, | tuitae nudum in terrâ
 16. stantem, miserum, demisso-ore: || Nos tali *sumus* perinsane, tuam
 vestem capiendi cupidi | aggressi; non enim nobis gaudium, cum-
 17. veste profecto te. || Hos tuitus profectos talos, se ipsumque exper-
 tem-vestis, | Punyaslòeus tunc, rex! Damayantiae deinde dixit: ||
 18. Quorum irâ e dominio lapsus ego, non-spreta! | vitae-victum non

येपाङ् कृते न सत्कारम् अकुर्वन् मयि नैषधाः ।
 त इमे शकुना भूत्वा वासो ऽप्य् अपहरन्ति मे ॥ ११ ॥
 वैषम्यम् परमम् प्राप्तो दुःखितो गतचेतनः ।
 भर्ता ते ऽहन् निबोधे दं वचनं हितम् आत्मनः ॥ २० ॥
 एते गच्छन्ति वद्वः पन्थानो दक्षिणापथम् ।
 अवन्तीम् ऋक्षवन्तञ् च समतिक्रम्य पर्वतम् ॥ २१ ॥
 एष विन्ध्यो महशैलः पयोक्षी च समुद्रगा ।
 आश्रमाश् च महर्षीणाम् बहुमूलफलान्विताः ॥ २२ ॥
 एष पन्था विदर्भाणाम् असौ गच्छति कोशलान् ।
 अतः परञ् च देशो ऽयन् दक्षिणे दक्षिणापथः ॥ २३ ॥
 एतद् वाक्यन् नलो राजा दमयन्तीं समाहितः ।

19. invenioque, afflictus, fame affectus; ॥ quorum causâ non hospitium fecerunt mihi Naischadhi; ॥ Ii hi, aves facti, vestem etiam abri-
 20. piunt meam. ॥ In difficultatem eximiam profectus, afflictus, expers-
 21. mentis, ॥ conjux tuus ego; cognosce hunc sermonem salutarem
 22. tibi: ॥ Hae eunt multae viae ad meridionalem-plagam, ॥ Avantium
 22. Rieschavantemque transgredientes montem. ॥ Hic Vindhyus magnus-
 23. mons, Payôschniaque ad mare-fluens; ॥ sedes solitariaeque magno-
 23. rum-sapientum multis-radicibus-fructibus-instructae; ॥ haec via
 Vidarbhorum, illa it in Cósalos; ॥ illinc ulteriusque regio illa, ad
 24. meridiem, est meridionalis-plaga. ॥ Hunc sermonem Nalus rex

उवाचा 'सकृद् आतीं हि भैमीम् उद्दिश्य भारत ॥ २४ ॥

ततः सा वाष्पकलया वाचा दुःखेन कर्षिता ।

उवाच दमयन्ती तन् नैषधङ् करुणं वचः ॥ २५ ॥

उद्वेपते मे हृदयं सीदत्य् अङ्गानि सर्वशः ।

तत्र पार्थिव सङ्कल्पञ् चिन्तयन्त्याः पुनः पुनः ॥ २६ ॥

कृतराज्यं कृतद्रव्यं विवस्त्रङ् क्षुत्तृषान्वितम् ।

कथम् उत्सृज्य गच्छेयम् अहन् त्वान् निर्जने वने ॥ २७ ॥

श्रान्तस्य ते क्षुधार्तस्य चिन्तयानस्य तत् सुखम् ।

वने घोरे महाराज नाशयिष्याम्य् अहङ् क्लमम् ॥ २८ ॥

न च भार्यासमङ् किञ्चिद् विद्यते भिषजाम् मतम् ।

श्रीषधं सर्वदुःखेषु सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ॥ २९ ॥

-
- Damayantiae studiosus । dixit non-semel, moestus, Bhaimiae, inter
 25. monstrandum, Bhârate! ॥ Deinde illa, lacrymis-oppressâ voce, do-
 lore-tracta, । dixit Damayantia ei Naischadho miserandum sermonem: ॥
 26. Tremet mei cor, tabescunt membra omnino, । tuum, rex! consilium co-
 27. gitantis iterum iterum. ॥ Privatum-regno, privatum-opibus, orbum-
 veste, fame-siti-affectum, । quomodo relinquens abeam ego te in vacuâ-
 28. hominibus sylvâ? ॥ Defessi tui, fame-afflicti, cogitantis illam volupta-
 29. tem, । in sylvâ terribili, magne-rex! delebo ego lassitudinem. ॥ Non
 enim uxori-aequale ullum existit a medicis aestimatum । medica-
 mentum in omnibus-doloribus; veritatem hanc dico tibi. ॥

नल उवाच

एवम् एतद् यथा त्वं दमयन्ति सुमध्यमे ।

ना स्ति भार्यासमम् मित्रन् नरस्या र्तस्य भेषजम् ॥ ३० ॥

न चा हन् त्यक्तुकामस् त्वाद् किमर्थम् भीरु शङ्कसे ।

त्यजेयम् अहम् आत्मानन् न चै वन् त्वाम् अनिन्दिते ॥ ३१ ॥

दमयत्य् उवाच

यदि मान् त्वम् महाराज न विहातुम् इहे च्छसि ।

तत् किमर्थं विदर्भाणाम् पन्थाः समुपदिश्यते ॥ ३२ ॥

अवैमि चा हन् नृपते न तु मान् त्यक्तुम् अर्हसि ।

चेतसा त् अपकृष्टेन मान् त्यजेथा महीपते ॥ ३३ ॥

पन्थानं हि ममा भीक्षाम् आख्यासि च नरोत्तम ।

Nalus dixit:

30. Ita hoc, sicut dixisti tu, Damayantia pulchro-medio-corpore! I non

31. est uxori-aequale amicum viri afflicti medicamentum. ॥ Neque ego deserendi-cupidus te. Quamobrem, pavida! times? I Desererem ego me ipsum, non vero te, non-spreta! ॥

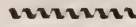
Damayantia dixit:

32. Si me tu, magne-rex! non deserere hic vis, I ideo quamobrem Vi-

33. darbhorum via monstratur? ॥ Intellego enim ego, rex! ne vero me deserere velis! I Cum mente sane detractâ me desereres, terrac-do-

34. mine! ॥ Viam enim meam iterum iterumque indicas, virorum-excel-

अतो निमित्तं शोकम् मे वर्धयस्व अमरोपम ॥ ३४ ॥
 यदि चा यम् अभिप्रायस् तव ज्ञातीन् व्रजेद् इति ।
 सद्दिताव् एव गच्छावो विदर्भीन् यदि मन्यसे ॥ ३५ ॥
 विदर्भराजस् तत्र त्वाम् पूजयिष्यति मानद ।
 तेन त्वम् पूजितो राजन् सुखं वत्स्यसि नो गृहे ॥ ३६ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यानि नवमः सर्गः ॥ १ ॥

नल उवाच

यथा राज्यन् तव पितुस् तथा मम न संशयः ।
 न तु तत्र गमिष्यामि विपमस्यः कथञ्चन ॥ १ ॥

-
- lentissime! I Hujus causâ moerorem meum amplificas, immortalibus-
 35. similis! ॥ Si vero hoc consilium tuum, «ad propinquos eat;» ita; I
 36. conjuncti sane imus in Vidarbhos, si putas. ॥ Vidarbhorum-rex ibi
 te honorabit, honoris-dator! I ab eo tu honoratus, rex! laete habi-
 tabis in nostri domo. ॥

LIBER DECIMUS.

Nalus dixit:

1. Sicut regnum tuo patri, ita mihi, non dubium; I non vero illuc ibo

कथं समृद्धो गत्वा हृन् तव हृषविवर्धनः ।
 परिच्युतो गमिष्यामि तव शोकविवर्धनः ॥ २ ॥
 इति ब्रुवन् नलो राजा दमयन्तीम् पुनः पुनः ।
 सात्वयामास कल्याणीं वाससो ऽर्धेन संवृताम् ॥ ३ ॥
 ताव् एकवस्त्रसंवीताव् अटमानाव् इतस् ततः ।
 क्षुत्पिपासापरिश्रान्तौ सभाङ् काञ्चिद् उपेतुः ॥ ४ ॥
 तां सभाम् उपसम्प्राप्य तदा स निषधाधिपः ।
 वैदर्भ्या सहितो राजा निषसाद् महीतले ॥ ५ ॥
 स वै विवस्त्रो विक्रान्तो मलिनः पांशुगुण्ठितः ।
 दमयन्त्या सह श्रान्तः सुध्राप धरणीतले ॥ ६ ॥
 दमयत्य् अपि कल्याणी निद्रया पच्यता ततः ।

-
2. in difficultate - stans ullo modo. ॥ Quomodo dives postquam ivi (il-luc) ego, tui gaudii-amplificator, I miser ibo, tui moeroris-amplifi-
  3. cator? ॥ Sic dicens Nalus rex Damayantiae iterum iterum, I solatus
  4. est eximiam, vestis dimidio tectam. ॥ Ii unâ-veste-induti, vaden-tes huc illuc, I fame-siti-fessi ad casam quampiam pervenerunt. ॥
  5. Ad hanc casam postquam profecti erant, tum is Nischadhorum-reg-nator, I cum Vaidarbhia conjunctus rex consedit in terrae-solo. ॥
  6. Is expers-vestis, expers-tori graminei, lutulentus, pulvere-obductus, I
  7. cum Damayantiâ, fessus obdormivit in terrae-solo. ॥ Damayantiâ

सहसा दुःखम् आसाद्य सुकुमारी तपस्विनी ॥ ७ ॥
 सुतायान् दमयत्यान् तु नलो राजा विशाम् पते ।
 शोकोन्मथितचित्तात्मा न स्म शेति यथा पुरा ॥ ८ ॥
 स तद् राज्यापहरणं सुहृत्यागञ् च सर्वशः ।
 वने च तम् परिधंसम् प्रेक्ष्य चित्ताम् उपेयिवान् ॥ ९ ॥
 किन् नु मे स्याद् इदद् कृत्वा किन् नु मे स्याद् अकुर्वतः ।
 किन् नु मे मरणं श्रेयः परित्यागो जनस्य वा ॥ १० ॥
 माम् इयं ह्य् अनुरक्तै व दुःखम् आप्नोति मत्कृते ।
 मद्विहीना त् इयद् गच्छेत् कदाचित् स्वजनम् प्रति ॥ ११ ॥
 मयि निःशंसयन् दुःखम् इयम् प्राप्स्यत्य् अनुव्रता ।
 उत्सर्गे शंसयः स्यात् तु विन्देता पि सुखद् क्वचित् ॥ १२ ॥

- quoque eximia a somno capta (est) deinde l cito, dolorem aggressa,
 8. tenera, pia. ॥ Dormiente Damayantiâ vero, Nalus rex, Visorum do-
 9. mine! l maestitiâ-quasso-animo, non dormiebat sicut antea. ॥ Is illum
 regni-raptum, amicorum-relictionemque omnino, l in sylvâque hæc
 10. circumcursionem intuitus, cogitationem aggressus est: ॥ Quidne mihi
 sit hoc faciendo? quidne mihi sit non facientis? l utrumne mihi mors
 11. melior, relictio hominumve? ॥ Mihi hæc enim devotâ certe dolorem
 adipiscitur mei causâ, l me-privata vero hæc *feri potest ut eat ali-*
 12. quando familiam versus. ॥ Apud me expertem-dubii dolorem ea
 adipiscetur *mihi* devota, l in relictione dubium sit vero; *feri potest*

स विनिश्चित्य बद्धधा विचार्य च पुनः पुनः ।
 उत्सर्गम् मन्यते श्रेयो दमयत्या नराधिपः ॥ १३ ॥
 न चै पा तेजसा शक्या कैश्चिद् धर्षयितुम् पथि ।
 यशस्विनी मद्भागा मद्भक्ते यम् पतिव्रता ॥ १४ ॥
 एवन् तस्य तदा बुद्धिरु दमयत्यान् न्यवर्तत ।
 कलिना दुष्टभविन दमयत्या विसर्जने ॥ १५ ॥
 सो ऽवस्त्रताम् आत्मनश् च तस्याश् चाप्य् एकवस्त्रताम् ।
 चिन्तयित्वा ध्यगाद् राजा वस्त्रार्थस्या वकर्तनम् ॥ १६ ॥
 कथं वासो विकर्तेयन् न च बुध्येत मे प्रिया ।
 विचिन्त्यै वन् नलो राजा सभाम् पर्यचरत् तदा ॥ १७ ॥
 परिधावन् अथ नल इतश् चेतश् च भारत ।

13. *ut inveniatur etiam gaudium alicubi.* ॥ Ille, postquam perpenderit multum consideraveratque iterum iterum, relictionem putat melio-
14. *rem Damayantiae hominum-regnator.* ॥ «Non enim ea ob splendorem potest a quibuslibet opprimi in viâ, gloriosa, perfortunata,
15. *mihi-devota haec conjugii-dedita.»* ॥ Sic illius tunc mens circa Damayantiam versabatur, per Calem pravâ-indole, in Damayantiae
16. *relicione.* ॥ Iste vestis-defectum suique, illius vero unius-vestis-possessionem postquam cogitaverat, adiit rex vestis-dimidii abscis-
17. *sionem.* ॥ «Quomodo vestem abscindam, neque sentiat mea amata?» ॥
18. *postquam cogitaverat sic Nalus rex, casam circumiit tunc.* ॥ Circum-

आससाद् सभोद्देशे विकोशङ् खड्गम् उत्तमम् ॥ १८ ॥

तेना र्धं वाससश्च ह्निवा निवस्य च परत्तपः ।

सुप्तम् उत्सृज्य वैदर्भीम् प्राद्रवद् गतचेतनः ॥ १९ ॥

ततो निवृत्तहृदयः पुनरु आगम्य तां सभाम् ।

दमयन्तीन् तदा दृष्ट्वा रुरोद निषधाधिपः ॥ २० ॥

यान् न वायुर न चा दित्यः पुरा पश्यति मे प्रियाम् ।

से 'यम् अद्य सभामद्ये शेति भूमाव् अनायवत् ॥ २१ ॥

इयं वस्त्रावकर्तेन संवीता चारुहासिनी ।

उन्मत्ते 'व वरारोहा कथम् बुद्ध्वा भविष्यति ॥ २२ ॥

कथम् एका सती भैमी मया विरहिता शुभा ।

-
- currens autem Nalus hicque illicque, Bhârate! † accessit in casae-
 19. regione ad vacuum-vaginâ gladium excellentissimum. † Eo dimi-
 dium vestis postquam sciderat indueratque, hostium-vexator! † dor-
 20. mientem relinquens Vaidarbham aufugit expers-mentis. † Deinde
 reverso-corde rursus aggressus ad illam casam, † Damayantiam tunc
 21. tuitus, flevit Nischadhorum-rex. † «Quam non ventus neque sol
 ante videbat meam amatam, † ea hacc nunc in casae-medio dormit
 22. humi, tutore-carentis-instar. † Ea, vestis-abscissione affecta, pul-
 chre-ridens, † amens quasi, venusta, quomodo experrecta erit? †
 23. Quomodo sola versans Bhaimia, a me relicta, fausta, † ambulabit in

चरिष्यति वने घोरि मृगव्यालनिषेविते ॥ २३ ॥
 आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ समरुद्गणौ ।
 रक्षतु ताम् महाभगि धर्मेणा सि समावृता ॥ २४ ॥
 एवम् उक्त्वा प्रियाम् भार्यां वृषेणा प्रतिमाम् भुवि ।
 कलिना पकृतज्ञानो नलः व् आतिष्ठद् उद्यतः ॥ २५ ॥
 गत्वा गत्वा नलो राजा पुनरू एति सभाम् मुहुः ।
 आकृष्यमाणः कलिना सौहृदेना वकृष्यति ॥ २६ ॥
 द्विधे 'व कृदयन् तस्य दुःखितस्या भवत् तदा ।
 दोले 'व मुहुः आयाति याति चै 'व सभाम् प्रति ॥ २७ ॥
 अकृष्टस् तु कलिना मोहितः प्राद्रवन् नलः ।
 सुताम् उत्सृज्य ताम् भार्यां विलप्य करुणाम् वदु ॥ २८ ॥

24. *sylvā terribili, a feris- et serpentibus-cultā?* ॥ Adityi, Vasues, Rudri, duo Asvini cum-Marutorum-turbā, 1 custodiunt te, perfortuna-
 25. *nata! virtute es tecta.»* ॥ Sic fatus ad amatam uxorem formā incomparabilem in terrā, 1 a Cale abreptum-intellectum *habens* Nalus pro-
 26. *cessit festinans.* ॥ Profectus, profectus Nalus rex rursus it ad casam
 27. *iterum iterumque;* 1 protractus a Cale, amicitā retrahitur. ॥ Bipartitum veluti cor ejus, afflicti, erat tunc; 1 oscillum veluti iterum ite-
 28. *rumque procedit, ceditque etiam casam versus.* ॥ Abstractus vero a Cale, amens aufugit Nalus, 1 dormientem relinquens illam uxorem,

नष्टात्मा कलिना स्पृष्टस् तत् तद् विगणयन् नृपः ।
 जगामै कां वने श्रूयि भार्याम् उत्सृज्य दुःखितः ॥ २१ ॥
 ॥ इति नलोपाख्याने दशमः सर्गः ॥ १० ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

अपक्रान्ति नले राजन् दमयन्ती गतक्लमा ।
 अबुध्यत वरारोहा सन्नस्ता विजने वने ॥ १ ॥
 अपश्यमाना भर्तारं शोकदुःखसमन्विता ।
 प्राक्रोशद् उच्चैः सन्नस्ता महाराजे 'ति नैषधम् ॥ २ ॥
 हा नाथ हा महाराज हा स्वामिन् किञ् जहासि माम् ।

29. lamentans miserabiliter multum. ॥ Perditum-animum *habens*, a Cale
 tactus, illud illud considerans rex, ॥ ivit, solam in sylvâ desertâ uxore
 rem relinquens, afflictus. ॥

~~~~~

LIBER UNDECIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Profecto Nalo, rex! Damayantia expers-lassitudinis ॥ experrecta est
 insigne-medium corpus *habens*, perterrita, in experte-hominum sylvâ. ॥
2. Non-videns conjugem, mocrone-dolore-affecta, ॥ acclamavit clarâ
3. voce perterrita, magne-rex! sic Naischadho, ॥ heus tutor! heus

हा कृता स्मि विनाष्टा स्मि भीता स्मि विज्ञने वने ॥ ३ ॥

ननु नाम महाराज धर्मज्ञः सत्यवाग् अस्ति ।

कथम् उक्त्वा तथा सत्यं सुताम् उत्सृज्य माङ् गतः ॥ ४ ॥

कथम् उत्सृज्य गन्तासि दक्षाम् भार्याम् अनुव्रताम् ।

विशेषतो ऽनपकृते परेणा पकृते सति ॥ ५ ॥

शक्यसे ता गिरः सत्याः कर्तुम् मयि नरेश्वर ।

यास् तेषां लोकपालानां सन्निधौ कथिताः पुरा ॥ ६ ॥

ना काले विहितो मृत्युर मर्त्यानाम् पुरुषर्षभ ।

यत्र कान्ता त्वयो त्सृष्टा मुद्गर्तम् अपि जीवति ॥ ७ ॥

पर्याप्तः परिहासो ऽयम् कृतावत् पुरुषर्षभ ।

magne rex! heus domine! quid deseris me? | heu occisa sum!

4. perdita sum! timida sum in desertâ sylvâ! || Nonne nempe, magne

rex! officiorum-gnarus, veridicus es? | Quomodo, postquam dixisti,

5. «ita verum,» dormientem relinquens me profectus es? || Quomodo

relictâ ibis rectâ conjuge, deditâ, | praesertim non-offensione

6. *existente*, per alium offensione existente? || Potes illas loquelas

veras facere in me, hominum-domine! | quae illorum mundi-custo-

7. dum in praesentiâ dictae olim. — || Non in non-tempore constituta

est mors mortalium, hominum-princeps! | quia amata, a te relictâ,

8. momentum solum vivit. — || Obtentus-jocus hic *est*, attamen,

hominum-princeps! | timens ego, perdifficilis-oppresu! ostende

भीता हृम् अतिदुर्धर्षि दर्शया त्मानम् ईद्वर ॥ ८ ॥

दृश्यसे दृश्यसे राजन् एष दृष्टो ऽसि नैषथ ।

आचार्य गुल्मैरू आत्मानङ् किम् मान् न प्रतिभापसे ॥ ९ ॥

नृशंस वत राजेन्द्र यन् माम् एव गताम् इह ।

विलपन्तीं समागम्य ना श्वासयसि पार्यिव ॥ १० ॥

न शोचाम्य् अहम् आत्मानन् न चा न्यद् अपि किञ्चन ।

कथन् तु भवितास्य् एक इति त्वान् नृप शोचिमि ॥ ११ ॥

कथन् तु राजंस् तृपितः क्षुधितः श्रमकर्षितः ।

सायाह्ने वृक्षमूलेषु माम् अपश्यन् भविष्यसि ॥ १२ ॥

ततः सा तीव्रशोकार्ता प्रदीप्ते व च मन्युना ।

इतस् च तस् च रुदती पर्यधावत दुःखिता ॥ १३ ॥

9. te, domine! — ॥ Conspiceris! Conspiceris, rex! Is conspectus es, Naischadhe! ॥ Cum circumdedisti fruticibus te, quid mihi non re-
10. spondes? ॥ Improbe! heu! regum-princeps! quod me sic profectam
11. huc, ॥ lamentantem, congressus non solaris, rex. ॥ Non miseror ego me, neque aliud etiam quidquam; ॥ quomodo vero eris solus? sic
12. te, rex! miseror. ॥ Quomodo, rex! sitiens, famelicus, lassitudine-captus, ॥ vespere ad arborum-radices, me non-videns, eris? ॥
13. Deinde illa, aspero-moerore-afflicta, flagrans velutique sollicitu-
14. dine, ॥ hicque illicque flens circumcurrebat moesta. ॥ Modo exsilit

मुद्गर उतपतते बाला मुद्गः पतति विह्वला ।
 मुद्गर आलीयते भीता मुद्गः क्रोशति रोदिति ॥ १४ ॥
 अतीव शोकसत्तता मुद्गर निःश्वस्य दुःखिता ।
 उवाच भैमी निःश्वस्य रुदत्य् थ पतिव्रता ॥ १५ ॥
 यस्या भिशापाद् दुःखार्ता दुःखं विन्दति नैपथः ।
 तस्य भूतस्य नो दुःखाद् दुःखम् अप्य् अधिकम् भवेत् ॥ १६ ॥
 अपापचेतसम् पापो य एवङ् कृतवान् नलम् ।
 तस्माद् दुःखतरम् प्राप्य जीवत् असुखजीविकाम् ॥ १७ ॥
 एवन् तु विलपन्ती सा राज्ञो भार्या महात्मनः ।
 अन्वेपमाणा भर्तारं वने श्वापदसेविते ॥ १८ ॥
 उन्मत्तवद् भीमसुता विलपन्ती ततस् ततः ।

-
- puella, modo cadit perturbata, | modo tabescit timida, modo clamat,
 15. flet. || Maxime moerore-usta, postquam iterum iterumque suspira-
 verat afflicta, | dixit Bhaimia cum gemitu flens tum conjugide-
 16. dita: || Per cujus execrationem dolore-afflictus dolorem invenit
 Naischadhus, | huic animanti nostro dolore dolor quoque superior
 17. sit. || Non-pravâ-mente *praeditum* pravus qui sic reddidit Nalum, |
 18. quam hoc dolorosius nactus, vivo carentem-gaudio vitam. || Sic
 vero lamentans illa regis conjux magnanimi, | quaerens conjugem in
 19. sylvâ a feris-cultâ, || amentis-instar Bhimi-filia, lamentans iterum

द्वा द्वा राजन् इति मुद्गर इतश्च च तश्च च धावति ॥ ११ ॥
 ताड् क्रन्दमानाम् अत्यर्थद् कुरुरीम् इव वाशतीम् ।
 करुणाम् वद्ध शोचतीं विलपतीम् मुद्गर मुद्गः ॥ २० ॥
 सहसा भ्यागताम् भैमीम् अभ्यासपरिवर्तिनीम् ।
 जग्राह जगरो ग्राहो महाकायः क्षुधान्वितः ॥ २१ ॥
 सा ग्रस्यमाना ग्राहिणा शोकेन च परिभ्रुता ।
 ना त्मानं शोचति तथा यथा शोचति नैपथम् ॥ २२ ॥
 द्वा नाथ माम् इह वने ग्रस्यमानाम् अनाथवत् ।
 ग्राहिणा नैन विजने किमर्थन् ना नुधावसि ॥ २३ ॥
 कथम् भविष्यसि पुनर माम् अनुस्मृत्य नैपथ ।
 शापान् मुक्तः पुनर लब्धा वृद्धिञ् चेतो धनानि च ॥ २४ ॥

- iterumque, | «heu! heu! rex!» sic *exclamans* iterum iterumque, huc-
 20. que illucque currit. || Eam flentem supra-modum, haliacetum veluti
 ululantem, | miserabiliter multum querentem, lamentantem iterum
 21. iterum, || subito aggressam Bhaimiam, in propinquitate-circumeun-
 22. tem, | cepit serpens magno-corpore, fame-affectus. || Ea dum cap-
 pitur a serpente, moeroreque circumfusa, | non se ipsam miseratur
 23. ita, sicut miseratur Naischadhum: || «O tutor! ad me hic in sylvâ
 captam, tutore-carentem-veluti, | a serpente hoc in desertâ, quam-
 24. obrem non accurris? || Quomodo eris, rursus me postquam recor-
 datus fueris, Naischadhe? | exsecratione solutus, rursus adeptus in-

श्रान्तस्य ते क्षुधार्तस्य परिग्लानस्य नैषध ।
 कः श्रमं राजशार्दूल नाशयिष्यति ते ऽनघ ॥ २५ ॥
 ततः कश्चिन् मृगव्याधो विचरन् गह्वने वने ।
 आक्रन्दमानां संश्रुत्य जविना भिससार ह ॥ २६ ॥
 तान् तु दृष्ट्वा तथा ग्रस्ताम् उरगेना यतेक्षणात् ।
 वरमाणो मृगव्याधः समभिक्रम्य वेगतः ॥ २७ ॥
 मुखतः पाठयामास शस्त्रेण त्रिशितिन च ।
 निर्विचेष्टम् भुजगन् तं विशस्य मृगजीवनः ॥ २८ ॥
 मोक्षयित्वा स तां व्याधः प्रक्षाल्य सलिलेन च ।
 समाश्रास्य कृताहाराम् अय पप्रच्छ भारत ॥ २९ ॥
 कस्य त्वम् मृगशावाक्षि कथञ् चा भ्यागता वनम् ।

-
25. tellectum, mentem, divitiasque? ॥ Fesso tibi, fame-afflicto, languore confecto, Naischadhe! ॥ quis lassitudinem, regum-princeps! delebit
 26. tibi, expers-peccatorum? ॥ Deinde quispiam venator, ambulans in densâ sylvâ, ॥ flentem postquam audiverat, cum velocitate advenit. ॥
 27. Eamque tuitus ita captam a serpente longis-oculis *praeditam*, ॥ festi-
 28. nans venator, aggressus velociter, ॥ in conspectu perforavit sagittâ acutâ ॥ non-renitentem serpentem illum. Occidendo feris-
 29. vivens ॥ postquam solverat hic illam venator, abluerat aquâque, ॥
 30. consolatus instructam-cibo, tum interrogavit, o Bhârâte: ॥ Cujus es

कथञ्च चे 'दम् मद्दत् कृच्छ्रम् प्राप्तवत्य् अस्मि भाविनि ॥ ३० ॥
 दमयन्ती तथा तेन पृच्छ्यमाना विशाम् पते ।
 सर्वम् एतद् यथावृत्तम् आचक्षते ऽस्य भारत ॥ ३१ ॥
 ताम् अर्धवस्त्रसंवीताम् पीनश्रोणिपयोधराम् ।
 सुकुमारानवद्याङ्गीम् पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥ ३२ ॥
 अरालपद्मनयनान् तथा मधुरभाषिणीम् ।
 लक्षयित्वा मृगव्याधः कामस्य वशम् ईयिवान् ॥ ३३ ॥
 ताम् एवं श्लक्ष्णाया वाचा लुब्धको मृदुपूर्वया ।
 सान्त्वयामास कामार्तस् तद् अबुध्यत भाविनी ॥ ३४ ॥
 दमयन्त्य् अपि तन् द्रुष्टम् उपलभ्य पतिव्रता ।
 तीव्ररोषसमाविष्टा प्रज्ज्वाले 'व मन्युना ॥ ३५ ॥

tu, dorcadis - vituli - oculis *praedita!* quomodoque aggressa sylvam? ।

31. quomodoque ad hanc magnam miseriam profecta es, egregia? ॥ Damayantia sic ab illo interrogata, Visorum domine! । omne illud sicut-
32. factum enarravit ei, Bhârate! ॥ Eam dimidiâ - veste - indutam, turgidis - femoribus - et mammis *praeditam*, । teneris - pulchris - membris,
33. plenae - lunae - simili - vultu, ॥ curvis - ciliis - *praeditos* oculos *habentem*, tam dulce - loquentem, । tuitus venator, in amoris - potestatem
34. profectus est. ॥ Eam itaque leni voce venator suaviter - incipiente ।
35. solatus est amore - afflicta; hoc intellexit egregia. ॥ Damayantia vero, hunc improbum postquam comprehenderat, conjugii - devota, । acri-

स तु पापमतिः क्षुद्रः प्रधर्षयितुम् आतुरः ।
 दुर्धर्षान् तर्कयामास दीताम् अग्निशिखाम् इव ॥ ३६ ॥
 दमयन्ती तु दुःखार्ता पतिराज्यविनाकृता ।
 अतीतवाक्पथे काले शशयै नं रूपान्विता ॥ ३७ ॥
 यथा 'हृन् नैपधाद् अन्यम् मनसा 'पि न चिन्तये ।
 तथा 'यम् पतताड् क्षुद्रः परासुर मृगजीवनः ॥ ३८ ॥
 उक्तमात्रे तु वचने तथा स मृगजीवनः ।
 व्यसुः पपात मेदिन्याम् अग्निदग्ध इव हुमः ॥ ३९ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यान एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

36. irâ - capta flagrabat quasi indignatione. ॥ Ille vero pravam-mentem habens, vilis, opprimendi impotens, l difficilem-oppresu considera-
37. vit, fulgentem ignis-flammae instar. ॥ Damayantia vero dolore-afflicta, conjuge-regno-orbata, l praeterito-loquelae-conveniente
38. tempore, exsecrata est illum irâ-affecta: ॥ «Sicut ego Naischadho alium mente quoque non cogito, l ita hic cadito vilis inanimis ve-
39. nator.» ॥ Dicto soloque sermone, ita ille venator l inanimis cecidit in terrâ igne-combusta veluti arbor. ॥

वृहदश्व उवाच

सा निहत्य मृगव्याधम् प्रतस्ये कमलेक्षणा ।

वनम् प्रतिभयं शून्यञ्च किष्किकागणनादितम् ॥ १ ॥

सिंहद्वीपिरुव्याघ्रमहिषर्त्तगणैरु युतम् ।

नानापक्षिगणाकीर्णम् श्लेहतस्करसेवितम् ॥ २ ॥

शालविणुधवाश्वत्यतिङ्गुदेङ्गुदकिंशुकैः ।

अर्जुनारिष्टसञ्ज्ञं स्पन्दनैश्च सशाल्मकैः ॥ ३ ॥

जम्बूअलोअखदिरसालवित्रसमाकुलम् ।

पद्मकामलकप्लक्षकदम्बोडुम्बरावृतम् ॥ ४ ॥

वदरीविल्वसञ्ज्ञं न्यग्रोधैश्च समाकुलम् ।

LIBER DUODECIMUS.

Vrihadashvas dicit:

1. Illa, postquam occiderat ferarum-venatorem, processit loto (similibus)-oculis *praedita* | in sylvam terribilem, desertam, a gryllorum-
2. turbis-personitam, || leonum-pardorum-ruruum-tigrium-bubalorum-ursorum-turbis instructam, | variarum-avium-turbis-plenam,
3. a Mlêtschis-et furibus-cultam, || *sâlis-vênibus-dhavis-asvatthis-tingudis-ingudis-cinsucis*, | *ardschunis-arischtis-tectam, syandanis-*
4. que cum-*sâlmacis*, || *dschambibus-âmris-lôdhris-khadiris-sâlis-vêtris*-plenam, | *padmacis-âmulacis-placschis-cadumbis-udûmbaris-*
5. instructam, || *vadariis-vilvis*-tectam, *nyagrôdhisque*-plenam, | *pri-*

प्रियालतालखर्जूररुहीतकीविभीतकैः ॥ ५ ॥
 नानाधातुशतैरु नद्धान् विविधान् अपि चा चलान् ।
 निकुञ्जान् परिसङ्घुष्टान् दरीश्रु चा हुतदर्शनाः ॥ ६ ॥
 नदीः सरांसि वापीश्रु च विविधांश्रु च मृगद्विजान् ।
 सा वहून् भीमद्वपांश्रु च पिशाचोरगराक्षसान् ॥ ७ ॥
 पल्वलानि तडागानि गिरिकूटानि सर्वशः ।
 सरितो निर्करांश्रु चै व ददर्शा हुतदर्शनान् ॥ ८ ॥
 वृथशो ददृशे चा त्र विदर्भाधिपनन्दिनी ।
 महिषांश्रु च वराहंश्रु च ऋक्षांश्रु च वनपन्नगान् ॥ ९ ॥
 तेजसा यशसा लक्ष्म्या स्थित्या च परया युता ।
 वैदर्भी विचरत् एका नलम् अन्वेषती तदा ॥ १० ॥

-
6. *yâlis - tâlis - khardschûris - harltacibus - vibhîtacis.* ॥ Variorum-metal-
 lorum-centenis instructos varios etiamque montes, l virgulta circum-
 7. *sonita, specusque miros-visu, ॥ amnes, stagna, lacusque, variasque*
feras-et aves, l illa, multos terribili-formâque Pisâtschos-serpentes-
 8. *Râschasos, ॥ paludes, piscinas, montium-cacumina omnino, l flu-*
 9. *mina, catarractasque, videbat, miras-visu; ॥ gregatim videbatque ibi*
Vidarbhôrum-regnatoris-filia l bubalosque, aprosque, ursosque et
 10. *sylvae-serpentes. ॥ Splendori, gloriae, felicitati, constantiaequ exi-*
miae juncta l Vaidarbhîa, ambulans sola, Nalum quaerens tunc, ॥

ना विभ्यत् सा नृपसुता भैमी तत्रा थ कस्यचित् ।
 दारुणाम् अटवीम् प्राप्य भर्तृव्यसनपीडिता ॥ ११ ॥
 विदर्भतनया राजन् विललाप मुहुःखिता ।
 भर्तृशोकपरीताङ्गी शिलातलम् अथा श्रिता ॥ १२ ॥
 व्यूढोरस्क महाबाहो नैपधानाञ् जनाधिप ।
 वानु राजन् गतो ऽसी हृ त्यक्त्वा मां विजने वने ॥ १३ ॥
 अश्वमेधादिभिर् वीर क्रतुभिर् भूरिदक्षिणैः ।
 कथम् इद्वा नरव्याघ्र मयि मिथ्या प्रवर्तसे ॥ १४ ॥
 यत् त्वयो क्तान् नरश्रेष्ठ मत्समक्षम् महाद्युते ।
 स्मर्तुम् अर्हसि कल्याण वचनम् पार्यिवर्षभ ॥ १५ ॥
 यच्च चो त्तं विहृगैर् हंसैः समीपे तत्र भूमिप ।

11. non timebat ea regis-filia Bhainia ibi a quoquam. | In horribilem
 12. sylvam profecta, conjugis-calamitate-vexata, || Vidarbhorum-filia,
 rex! lamentabatur perafflicta, | de conjugem-moerore-affectis-mem-
 13. bris, ad rupis-superficiem tuni aggressa: || Solido-pectore, magnis-
 brachiis, Nischadhorum regnator! | quone, rex! profectus es, hic
 14. relicta me in desertâ sylvâ? || Asvamêdho-et aliis, heros! sacrificiis
 multa-dona sacrificalia habentibus, | quomodo, postquam sacrificasti,
 15. virorum-princeps! in me fallaciter agis? || Qui a te dictus, virorum-
 optime, in meo conspectu, magno-splendore praedite, | recordari
 16. velis, eximie! sermonem, regum-princeps! || Et quod dictum a vo-

मत्समक्षं यद् उक्ताञ् च तद् अवेक्षितुम् अर्हसि ॥ १६ ॥
 चत्वार एकतो वेदाः साङ्गोपाङ्गाः सविस्ताराः ।
 स्वधीता मनुजव्याघ्र सत्यम् एकङ् किलै कतः ॥ १७ ॥
 तस्माद् अर्हसि शत्रुघ्न सत्यङ् कर्तुन् नरेश्वर ।
 उक्तवान् असि यद् वीर मत्सकाशे पुरा वचः ॥ १८ ॥
 ह्य वीर ननु नामा हम् इष्टा किल तवा नथ ।
 अस्याम् अटव्याङ् घोरायाङ् किम् मान् न प्रतिभापसे ॥ १९ ॥
 भक्षयत्य् एष मां रौद्रो व्यात्तास्यो दारुणाकृतिः ।
 अरण्यराट् क्षुधाविष्टः किम् मान् न त्रातुम् अर्हसि ॥ २० ॥
 न मे तद् अन्या काचिद् धि प्रिया स्ती त्य् अव्रवीः सदा ।
 ताम् ऋताङ् कुरु कल्याण पुरो क्ताम् भारतीन् नृप ॥ २१ ॥

lucibus anseribus in propinquitate tuâ, terrae-regnator! | in meo

17. conspectu quod dictumque, hoc respicere velis. || Quatuor unice
Vêdi cum-Angis-et Upângis, extensi, | bene-perfecti, hominum-
18. princeps! veritas est una profecto unice. || Ideo velis, hostium-occisor!
 verum facere, hominum domine, | fatus es quem, heros! in meâ-
19. praesentiâ olim sermonem. || O heros! nonne nempe ego amata pro-
 fecto tua, pure-a peccatis? | In hac sylvâ terribili quid mihi non
20. respondes? — || Devorat hic me atrox, diducto-ore, horrendâ-for-
21. mâ | sylvae-rex fame-captus; quid me non servare vis? || «Non mihi
 te alia quaequam cara est;» sic dixisti semper; | hanc veram fac, exi-

उन्मत्तां विलपन्तीम् माम् भार्याम् इष्टान् नराधिप ।
 ईप्सिताम् ईप्सितो नाथ किम् मान् न प्रतिभापसे ॥ २२ ॥
 कृशान् दीनां विवर्णाञ्च मलिनां वसुधाधिप ।
 वस्त्रार्थप्रावृताम् एकां विलपन्तीम् अनाथवत् ॥ २३ ॥
 यूयन्नष्टाम् इवै काम् मां हरिणीम् पृथुलोचनाम् ।
 न मानयसि माम् आर्य रुदतीम् अरिर्कर्मण ॥ २४ ॥
 महाराज महारण्ये अहम् एकाकिनी सती ।
 दमयत्य् अभिभाषे त्वाम् किम् मान् न प्रतिभापसे ॥ २५ ॥
 कुलशीलोपसम्पन्न चारुसर्वाङ्गदर्शन ।
 नाद्य त्वाम् प्रतिपश्यामि गिराव् अस्मिन् नरोत्तम ॥ २६ ॥
 वने चास्मिन् महाधोरे सिंहव्याघ्रनिषेविते ।

22. mie! olim dictam loquelam, rex! ॥ Dementi, lamentanti mihi, uxori amatae, hominum-regnator! ॥ desideratae desideratus, tutor! quid mihi
23. non respondes? ॥ Macram, miseram, pallidamque, lutulentam, terrae-regnator! ॥ vestis-dimidio-indutam, solam, lamentantem tutore-ca-
24. rentis-instar, ॥ a grege-separatam veluti solam, me, cervam magnis-oculis, ॥ non honoras me, venerande! flentem, hostium-vexator! ॥
25. Magne-rex, in magnâ-sylvâ ego unica versans ॥ Damayantia alloquor
26. te; quid mihi non respondes? ॥ Genere *nobili*-bonâ indole-praedite, cum pulchro-omnium-membrorum-aspectu, ॥ nonne hodie te video
27. in monte hoc, virorum-excellentissime? ॥ in sylvâque hac perterri-

शयानम् उपविष्टं वा स्थितं वा निषधाधिप ॥ २७ ॥
 प्रस्थितं वा नरश्रेष्ठ मम शोकविवर्धन ।
 कन् नु पृच्छामि दुःखार्ता तदर्थे शोककर्षिता ॥ २८ ॥
 कच्चिद् दृष्टम् तया रण्ये सङ्गत्ये ह नलो नृपः ।
 को नु मे कथयेद् अद्य वने ऽस्मिन् विष्टितन् नृपम् ॥ २९ ॥
 अभिन्नपम् महात्मानम् परव्यूहविनाशनम् ।
 यम् अन्वेषसि राजानन् नलम् पद्मनिभेक्षनम् ॥ ३० ॥
 अयं स इति कस्या 'द्य श्रोष्यामि मधुराङ् गिरम् ।
 अरण्यराङ् अयं श्रीमांशू चतुर्दंष्ट्रो महाहनुः ॥ ३१ ॥
 शार्दूलो ऽभिमुखो ऽभ्येति ब्रजाम्य् एनम् अशङ्किता ।
 भवान् मृगाणाम् अधिपस् तम् अस्मिन् कानने प्रभुः ॥ ३२ ॥

- ribili, a leonibus-tigribus-cultâ, | iacentem, sedentemve, stantemve,
 28. Nischadhorum-regnator! || procedentemve, virorum-optime! mei
 moeroris-amplificator? | Quemne interrogem dolore-afflicta tui-
 29. causâ moerore-attenuata: || «An visus a te in sylvâ fortuito hic
 Nalus rex?» — | Quisne mihi indicabit hodie in sylvâ hac versan-
 30. tem regem || formosum, magnanimum, hostium-turbæ-destructo-
 31. rem? | «Quem quaeris regem Nalum loto-similibus-oculis, || hic iste;»
 sic cujus hodie audiam dulcem vocem? — | Sylvæ-rex hic, felix,
 32. quatuor-dentibus, magnis-maxillis, || tigris adverso-ore advenit,
 accedo ad eum non-pavens. | «Tu es ferarum rex, tu in hac sylvâ

विदर्भराजतनयान् दमयन्ती 'ति विद्धि माम् ।
 निपधाधिपतेरु भार्यान् नलस्या मित्रघातिनः ॥ ३३ ॥
 पतिम् अन्वेपतीम् एकाङ् कृपणां शोककर्षिताम् ।
 आश्वासय मृगेन्द्रे हृ यदि दृष्टस् त्वया नलः ॥ ३४ ॥
 अथवा 'रण्यनृपते नलं यदि न शंससि ।
 माङ् खादय मृगश्रेष्ठ दुःखाद् अस्माद् विमोचय ॥ ३५ ॥
 श्रुत्वा 'रण्ये विलापितम् ममै प मृगराट् स्वयम् ।
 यात्य् एताम् मृष्टसलिलाम् आपगां सागरङ्गमाम् ॥ ३६ ॥
 इमं शिलोच्चयम् पुण्यं शृङ्गैरु वृद्धभिरु उच्छ्रितैः ।
 विराजद्भिरु दिविस्पृग्भिरु नैकवर्णैरु मनोहरैः ॥ ३७ ॥
 नानाधातुसमाकीर्णं विविधोपलभूपितम् ।

-
33. dominus; ॥ Vidarbhorum-regis-filiam, «Damayantia», sic scito me, ।
 34. Nischadhorum-regis uxorem, Nali, inimicorum-occisoris, ॥ conju-
 gem quaerentem; solam, miserandam, moerore-tractam. । Consolare
 35. me, ferarum-rex! hic si visus a te Nalus; ॥ aut, sylvae-domine! Na-
 lum si non indicas, । me devora, ferarum-optime! moerore hoc
 36. solve.» ॥ Audito in sylvâ lamento meo, hic ferarum-rex ipse । it
 37. ad hunc clarâ-lymphâ amnem ad mare-fluentem. ॥ Hunc montem
 purum cacuminibus multis erectis, । splendentibus, coelum-tangen-
 38. tibus, multicoloribus, cor-rapientibus, ॥ variorum-metallorum-ple-

अस्या रण्यस्य महतः कितुभूतम् इवो त्वितम् ॥ ३८ ॥

सिंहशार्दूलमातङ्गवराहर्क्षमृगायुतम् ।

पतत्रिभिरु वहुविधैः समन्ताद् अनुनादितम् ॥ ३९ ॥

किंशुकाशोकवकुलपुत्रागैरु उपशोभितम् ।

कर्णिकारधवल्लक्षैः सुपुष्पैरु उपशोभितम् ॥ ४० ॥

सरिद्धिः सविहङ्गाभिः शिखरैश्च समाकुलम् ।

गिरिराजम् इमन् तावत् प्रदयामि नृपतिम् प्रति ॥ ४१ ॥

भगवन् अचलश्रेष्ठ दिव्यदर्शनविश्रुत ।

शरण्य बहुकल्याण नमस् ते ऽस्तु महीधर ॥ ४२ ॥

प्रणमि त्वा भिगम्या हं राजपुत्रीन् निबोध माम् ।

राज्ञः स्तुपां राजभार्यान् दमयन्ती ति विश्रुताम् ॥ ४३ ॥

- num, variis-gemmis-ornatum, | hujus sylvae magnae vexillum-existens
 39. quasi erectum, || leonibus-tigribus-elephantis-apris-ursis-dorcadibus-
 40. instructum, | ab avibus multigenis undique personitum, || *einsucis-*
asôcis-vaculis-punnâgis exornatum, | *carnicâris-dhavis-placschis*
 41. pulchros-flores *habentibus* exornatum, || fluviorum cum-volucris,
 cacuminumque plenum: | montium-regem hunc nunc interrogabo
 42. de hominum-domino: || Excellens, montium-optime, coelesti-aspectu-
 celebrate, | refugium praebens, multum-praeclare, salutatio tibi
 43. esto, mons! || saluto te aggressa ego; regis-filiam nosce me, | re-
 44. gis nurum, regis-uxorem, «Damayantia,» sic celebratam. || Vidar-

विदर्भराजा धिपतिः पिता मम महारथः ।

भीमो नाम क्षितिपतिश्च चातुर्वर्ण्यस्य रक्षिता ॥ ४४ ॥

राजसूयाश्वमेधानाङ् क्रतूनान् दक्षिणावताम् ।

आहृता पार्थिवश्रेष्ठः पृथुचार्वञ्चितेक्षणाः ॥ ४५ ॥

ब्रह्मण्यः साधुवृत्तश्च सत्यवाग् अनसूयकः ।

शीलवान् वीर्यसम्पन्नः पृथुश्रीर्धर्मविच्छुचिः ॥ ४६ ॥

सम्यग् गोता विदर्भानान् निर्जितारिगणः प्रभुः ।

तस्य मां विद्धि तनयाम् भगवंस्त्वाम् उपास्थिताम् ॥ ४७ ॥

निषधेषु महेशैलश्चशुरो मे नरोत्तमः ।

गृहीतनामा विख्यातो वीरसेन इति स्मरु ॥ ४८ ॥

तस्य राज्ञः सुतो वीरः श्रीमान् सत्यपराक्रमः ।

-
- bhorum-rex regnator pater meus, magnus-heros, । Bhimus nomine,
 45. terrae-dominus, quatuor-tribuum servator, ॥ Râdschasûyorum-As-
 vamêdhorum sacrificiorum donis sacrificialibus praeditorum । appa-
 46. rator, regum-optimus, magnis-pulchris-veneratis-oculis, ॥ religio-
 sus, bonâ-vitâque, veridicus, non-maledicus, । bonâ indole, fortitu-
 47. dine-praeditus, magnâ-felicitate, officiorum-gnarus, purus, ॥ omnino
 custos Vidarbhorum, victam-hostium-turbam *habens* dominus; । hujus
 48. me scito filiam, excellens! te aggressam. ॥ In Nischadhis, magne-
 mons! socer meus virorum-excellentissimus, । captum-nomen *ha-*
 49. *bens*, celebratus, Virasênus, sic *nominatus*; ॥ hujus regis filius, he-

क्रमप्राप्तम् पितुः स्वं यो राज्यं समनुशास्ति ह ॥ ४१ ॥
 नलो नामा रिद्धा श्यामः पुण्यश्लोक इति श्रुतः ।
 ब्रह्मण्यो वेदविद् वाग्मी पुण्यकृत् सोमपो ऽग्निमान् ॥ ५० ॥
 यटा दाता च योद्धा च सम्यक् चै व प्रशासिता ।
 तस्य माम् अचलश्रेष्ठ विद्धि भार्याम् इद्धा गताम् ॥ ५१ ॥
 त्यक्तश्रियम् भर्तृहीनाम् अनायां व्यसनान्विताम् ।
 अन्वेषमाणाम् भर्तारन् तं वै नखरोत्तमम् ॥ ५२ ॥
 खम् उल्लिखद्भिर् एतैर् हि त्वया मृङ्गशतैर् नृपः ।
 कच्चिद् दृष्टो ऽचलश्रेष्ठ वने ऽस्मिन् दारुणे नलः ॥ ५३ ॥
 गजेन्द्रविक्रमो धीमान् दीर्घवाङ्मूर् अमर्षणः ।

-
- ros, felix, vere - fortis, | successione - impetratum patris suum qui re-
50. gnum regit, || Nalus nomine, hostium - occisor, niger, Punyaslôcus, sic auditus, | religiosus, *Vêdorum* - gnarus, facundus, pura - agens, as-
51. clepiadis acidae *succum* - bibens, ignis studiosus; || sacrificator, dator- que, pugnatorque, omninoque etiam regnator; | hujus me, montium-
52. optime! scito uxorem, huc aggressam, || relictâ - felicitate, conjuge-privatam, carentem - tutore, calamitate - affectam, | quaerentem con-
53. jugem, illum nempe virorum - egregiorum - excellentissimum. || In aërem *se* erigentibus his a te cacuminum - centenis rex | an visus,
54. montium - optime! in sylvâ hac terribili Nalus? || Elephantorum - principis - fortitudine *praeditus*, sapiens, longis - brachiis, vehemens, |

विक्रान्तः सत्यवाग् वीरो भर्ता मम महायशाः ॥ ५४ ॥

निपथानाम् अधिपतिः कच्चिद् दृष्टस् त्वया नलः ।

किम् मां विलपन्तीम् एकाम् पर्वतश्रेष्ठ विह्वलाम् ॥ ५५ ॥

गिरा ना श्चासयस्य अद्य स्वां सुताम् इव दुःखिताम् ।

वीर विक्रान्त धर्मज्ञ सत्यसन्ध महापते ॥ ५६ ॥

यद्य् अस्य् अस्मिन् वने राजन् दर्शया त्मानम् आत्मना ।

कदा सुस्निग्धगम्भीराञ् जीमूतस्वनसन्निभाम् ॥ ५७ ॥

श्रोष्यामि नैपथस्या हं वाचन् ताम् अमृतोपमाम् ।

वैदर्भी त्व् एव विस्पष्टां श्रुभां राज्ञो महात्मनः ॥ ५८ ॥

आम्नायसारिणीम् ऋद्धीम् मम शोकविनाशिनीम् ।

भीताम् आश्चासय माञ् च नृपते धर्मवत्सल ॥ ५९ ॥

-
55. fortis, veridicus, heros, conjux meus magnâ-gloriâ, ॥ Nischadhorum regnator an visus a te Nalus? ॥ Quid me querentem, solam, montium-
56. optime! conturbatam ॥ voce non consolaris nunc, tuam filiam veluti afflictam? — ॥ Heros (Nale), fortis, officiorum-gnare, vera-promissa
57. habens, terrae-domine! ॥ si es in hac sylvâ, rex! ostende te per te! ॥
58. Quando persuaviter-profundam, nubis-sono-similem ॥ audiam Naischadhî ego vocem illam amrito-parem, ॥ «Vaidarbhia!» sic nempe
59. manifestam, faustam, regis magnanimi, ॥ Vêdorum-essentiâ praeditam, uberem, mei moeroris-deletricem? — ॥ Timidam consolare me,
60. rex! virtutis-amice! ॥ Sic illa ad illum montium-optimum fata

इति सा तद् गिरिश्रेष्ठम् उक्त्वा पार्थिवनन्दिनी ।

दमयन्ती ततो भूयो जगाम दिशम् उत्तराम् ॥ ६० ॥

सा गवा त्रीन् अहोरात्रान् ददर्श परमाङ्गना ।

तापसारण्यम् अतुलनं दिव्यकाननदर्शनम् ॥ ६१ ॥

वशिष्ठभृग्वत्रिसमैस् तापसैर् उपशोभितम् ।

नियतैः संयताहारैर् दमशौचसमन्वितैः ॥ ६२ ॥

अम्बुक्षैर् वायुभक्षैश् च पत्राहारैस् तथै व च ।

जितेन्द्रियैर् महाभागैः स्वर्गमार्गदिदृक्षुभिः ॥ ६३ ॥

वल्कलाजिनसंवीतैर् मुनिभिः संयतेन्द्रियैः ।

तापसाधुपितं रम्यन् ददर्शा "अममण्डलम् ॥ ६४ ॥

नानामृगगणैर् जुष्टं शाखामृगगणायुतम् ।

-
- regis-filia, | Damayantia tum plus ivit plagam septentrionalem ver-
61. sus. || Ea, postquam iverat tres dies-et noctes, vidit eximia-femina |
anachoretarum-sylvam incomparabilem coelestis-luci-aspectu prae-
62. ditam || Vasischtho-Bhrigui-Atri-paribus anachoretis ornatum, |
63. cohibitis, cohibito-victu, temperantiâ-puritate-praeditis, || aquâ-
vescentibus, vento-vescentibusque, folia-tanquam cibum habentibus
ita etiamque, | oppressos-sensus habentibus, perfortunatis, coeli-
64. viam-videndi cupidis, || vestibus e libro confectis-et pellibus-indutis
anachoretis cohibitis-sensibus; | ab anachoretis-habitatum amoenum
65. vidit sedium solitariarum-orbem, || a variarum-ferarum-turbis cul-

तापसैः समुपेतञ्च सा दृष्ट्वै 'व समाश्रयसत् ॥ ६५ ॥
 सुभ्रूः सुकेशी सुश्रोणी सुकुचा सुद्विजानना ।
 वर्चस्विनी सुप्रतिष्ठा स्वसितायतलोचना ॥ ६६ ॥
 सा विवेशा श्रमपदं वीरसेनसुतप्रिया ।
 योषिद्रत्नम् मन्दाभागा दमयन्ती तपस्विनी ॥ ६७ ॥
 सा भिवाद्य तपोवृद्धान् विनयावनता स्थिता ।
 स्वागतन् त इति प्रोक्ता तैः सर्वैस् तापसैश्च सा ॥ ६८ ॥
 पूजाञ्च चा 'स्या यथान्यायञ्च कृत्वा तत्र तपोधनाः ।
 आस्यताम् इत्य् अथो "चुस् ते ब्रूहि किञ्च करवामहे ॥ ६९ ॥
 तान् उवाच वरारोहो कश्चिद् भगवताम् इह ।

-
- tum, simiarum-turbis-instructum, | ab anachoretis visitatumque. Illa,
 66. postquam viderat nempe, respiravit. || Pulchris-superciliis *praedita*,
 pulchris-comis, pulchris-femoribus, pulchris-mammis, pulchros-
 dentes *habente* ore, | splendens, percelebris, pulchris-nigris-longis-
 67. oculis *praedita*, || illa intravit sedium solitariarum-locum Virasêni-
 filii-amata, | feminarum-margarita, perfortunata, Damayantia pia. ||
 68. Ea, inelinato corpore postquam salutaverat devotionis-divites, cum
 modestiâ-inclinata stabat. | «Salutatio tibi!» sic *compellata est* ab
 69. illis cunctis anachoretis ea; || honorationemque ejus sicut-convenientia
 postquam fecerant ibi devotionis-divites, | «Sedeatur,» sic tum dix-
 70. runt illi, «dic, quid faciamus?» || Illis dixit pulchrum-medium cor-

तपस्य् अग्निषु धर्मेषु मृगपत्निषु चा नघाः ॥ ७० ॥

कुशलं वो महाभागाः स्वधर्मचरणेषु च ।

तैरु उक्ता कुशलम् भद्रे सर्वत्रे ति यशस्विनि ॥ ७१ ॥

ब्रूहि सर्वानवद्याङ्गि का वड् किञ् च चिकीर्षसि ।

दृष्ट्वै व ते परं वृषन् व्युतिञ् च परमाम् इह ॥ ७२ ॥

विस्मयो नः समुत्पन्नः समाश्चसिद्धि मा शुचः ।

अस्या रण्यस्य देवी त्वम् उताहो ऽस्य महीभृतः ॥ ७३ ॥

अस्याश् च नद्याः कल्याणि वद सत्यम् अनिन्दिते ।

सा ब्रवीत् तान् ऋषीन् ना हम् अरण्यस्या स्य देवता ॥ ७४ ॥

न चा प्य् अस्य गिरिरु विप्रा नै व नद्याश् च देवता ।

मानुषीम् मां विजानीत यूयं सर्वे तपोधनाः ॥ ७५ ॥

- pus habens: An fortunatis hic ! in devotione, ignibus, officiis,
 71. feris-avibusque, o puri-a peccatis! || salus vobis, perfortunati! in
 vestrorum-officiorum-effectionibusque? ! Ab illis dictum est ei: «Sa-
 72. lus, beata! ubique,» sic, «gloriosa! || dic, omnibus-pulchris-membris
 praedita, quae es tu? quidque facere cupis? ! videndo sane tuam exi-
 73. miam formam, splendoremque eximium hic, || admiratio nobis orta
 est; respira, ne moere! ! An hujus sylvae dea tu? an hujus montis, ||
 74. hujusve amnis, fortunata? Dic veritatem, non-spreta!» ! Illa dixit his
 75. sapientibus: Non ego sylvae hujus sum dea, || neque etiam hujus
 montis, Brâhmani! non etiam amnisque dea; ! humanam me scite

विस्तरेणा भिधास्यामि तन् मे ऋणुत सर्वशः ।
 विदर्भेषु महीपालो भीमो नाम महीपतिः ॥ ७६ ॥
 तस्य मान् तनयां सर्वे जानीत द्विजसत्तमाः ।
 निषधाधिपतिरू धीमान् नलो नाम महोयशाः ॥ ७७ ॥
 वीरः सङ्ग्रामजिद् विद्वान् मम भर्ता विशाम् पतिः ।
 देवताभ्यर्चनपरो द्विजातिजनवत्सलः ॥ ७८ ॥
 गोप्ता निषधवंशस्य महतिजा महाबलः ।
 सत्यवान् धर्मवित् प्राज्ञः सत्यसन्धो ऽरिमर्दनः ॥ ७९ ॥
 ब्रह्मण्यो दैवतपरः श्रीमान् परपुरञ्जयः ।
 नलो नाम नृपश्रेष्ठो देवराजसमद्युतिः ॥ ८० ॥
 मम भर्ता विशालाक्षः पूर्णन्दुवदनो ऽरिहा ।

76. vos cuncti, o devotionis-divites! ॥ Fusc referam, id a me audite plane: ॥ In Vidarbbhis terrae-custos *est* Bhimus nomine, terrae-dominus; ॥ hujus me filiam cuncti scite, Brāhmanorum-optimi! ॥ Nischadhorum-regnator, sapiens, Nalus nomine, magnā-gloriā, ॥ heros, in pugnā-victor, gnarus, meus conjux *est* Visorum dominus, ॥ Deorum-cultui-addictus, Brāhmanorum-genti-amicus, ॥ custos Nischadhorum-generis, magno-splendore, magnā-vi, ॥ veridicus, officiorum-gnarus, intelligens, vera-promissa *habens*, hostium-contritor, ॥ 80. religiosus, Diis-addictus, felix, hostium-oppiderum-expugnator, ॥ Nalus 81. nomine, regnatorum-optimus, Deorum-regi-similis-splendore, ॥ meus

आहृता क्रतुमुख्यानां वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ८१ ॥
 सपत्नानाम् मृधे हृता रविसोमसमप्रभः ।
 स कैश्चिन् निकृतिप्रज्ञैर् अनार्यैर् अकृतात्मभिः ॥ ८२ ॥
 आहूय पृथिवीपालः सत्यधर्मपरायणः ।
 देवनकुशलैर् जिह्वैर् जितो राज्यं वसूनि च ॥ ८३ ॥
 तस्य माम् अग्रच्छधम् भार्यां राजर्षभस्य वै ।
 दमयन्ती ति विख्याताम् भर्तुर् दर्शनलालसाम् ॥ ८४ ॥
 सा वनानि गिरिंश्चै व सरांसि सरितस् तथा ।
 पल्वलानि च सर्वाणि तथा रण्यानि सर्वशः ॥ ८५ ॥
 अन्वेषमाणा भर्तारन् नलं रणविशारदम् ।
 महात्मानङ् कृतास्त्रञ् च विचरामी ह् दुःखिता ॥ ८६ ॥

- conjux magnis-oculis, plenae-lunae *similem-vultum habens*, hostium-
 occisor, I apparator sacrificiorum-*praecipuorum*, Vêdos-Vêdângos-
 82. perlegens, II hostium in pugna occisor, soli-*et* lunae-*similem-splendo-*
rem habens, I is a quibusdam improbitatis-*mentem habentibus*, non-
 83. venerandis, scelestis, II post provocationem, terrae-custos, veritatis-*et*
virtutis-studiosus, I ludi-peritis, pravis, victus *est et* regnum divitiae-
 84. que; II hujus me scite uxorem regum-principis, I «Damayantia,» sic
 85. nominatam, conjugis visum-desiderantem. II Haec (i. e. ego) sylvas,
 montesque etiam, stagna, flumina ita, I paludesque omnes, ita lucos
 86. omnino, — II quaerens conjugem Nalum, pugnae-peritum, I magna-

कश्चिद् भगवतां रम्यन् तपोवनम् इदन् नृपः ।
 भवित् प्राप्तो नलो राजा निपधानाञ् जनाधिपः ॥ ८७ ॥
 यत्कृते ऽहम् इदन् दुर्गम् प्रपन्ना भृशदारुणाम् ।
 वनम् प्रतिभयङ् घोरं शार्दूलमृगसेवितम् ॥ ८८ ॥
 यदि कैश्चिद् अहोरात्रैर् न द्रक्ष्यामि नलान् नृपम् ।
 आत्मानं श्रेयसा योद्ध्ये देहस्या 'स्य विमोचनात् ॥ ८९ ॥
 को नु मे जीवित्तिना 'र्थस् तम् ऋते पुरुषर्षभम् ।
 कथम् भविष्याम् अग्या 'हम् भर्तृशोकाभिपीडिता ॥ ९० ॥
 तथा विलपन्तीम् एकाम् अरण्ये भीमनन्दिनीम् ।
 दमयन्तीम् अथो "चुस् ते तापसाः सत्यदर्शिनः ॥ ९१ ॥
 उर्कस् तव कल्याणि कल्याणो भविता शुभे ।

87. nimum, gnarum-armorumque, — peragro hic afflicta. ॥ An excel-
 sorum amoenam in devotionis-sylvam hanc princeps ! sit profectus,
 88. Nalus rex, Nischadhorum-regnator, ॥ cujus-causâ ego hanc inviam
 profecta sum valde-horrendam ! in sylvam, timendam, terribilem, a
 89. tigribus-et dorcadibus-cultam? ॥ Si intra aliquos dies-et noctes
 non videbo Nalum regem, ! me felicitati jungam, a corpore hoc per
 90. liberationem. ॥ Quaene mihi cum vitâ res illo sine hominum-prin-
 cipe? ! Quomodo existam nunc ego ob conjugem-moerore-afflicta? ॥
 91. Sic querenti, soli in sylvâ Bhîmi-filiae ! Darayantiae, tum dixerunt
 92. illi anachoretæ veritatem-cernentes: ॥ Tempus futurum tibi, eximia!

वयम् पश्यामस् तपसा क्षिप्रन् द्रक्ष्यसि नैषधम् ॥ १२ ॥

निषधानाम् अधिपतिन् नलं रिपुनिपातिनम् ।

भैमि धर्मभृतां श्रेष्ठन् द्रक्ष्यसि विगतञ्चरम् ॥ १३ ॥

विमुक्तं सर्वपापिभ्यः सर्वरत्नसमन्वितम् ।

तद् एव नगरम् भूयः प्रशासतम् अरिन्दमम् ॥ १४ ॥

द्विप्रताम् भयकर्तारं सुहृदां शोकनाशनम् ।

पतिन् द्रक्ष्यसि कल्याणि कल्याणाभिजनन् नृपम् ॥ १५ ॥

एवम् उक्त्वा नलस्ये 'ष्टाम् महिषीम् पार्थिवात्मजाम् ।

तापसा ऽन्तर्हिताः सर्वे साग्निहोत्राश्चमास् तदा ॥ १६ ॥

सा दृष्ट्वा महद् आश्चर्यं विस्मिता क्व अभवत् तदा ।

दमयन्त्य् अनवद्याङ्गी वीरसेननृपसुषा ॥ १७ ॥

eximium erit, pulchra! I Nos videmus per devotionem; cito videbis

93. Naischadhūm, ॥ Nischadhorum regnatorem, Nalum, hostium - occisorem, I Bhaimia! jus-sustinentium optimum videbis, expertem-diffi-

94. cultatis, ॥ solutum omnibus-peccatis, omnibus-gemmis-praeditum, I

95. illam quoque urbem porro regentem, hostis-domitorem, ॥ inimicorum timoris-creatorem, amicorum moeroris-exstinctorem, I conju-

96. gem videbis, eximia! eximiā-familiā regem. ॥ Sic fati ad Nali amatam uxorem, regis-filiam, I anachoretæ evanuerunt cuncti cum-igni

97. sacro-et-sedibus solitariis tunc. ॥ Illa, tuita magnum miraculum, stupefacta erat tunc I Damayantia pulchris-membris, Virasēni-regis-

किन् नु स्वप्नो मया दृष्टः को ऽयं विधिर् इहा भवत् ।
 क्व नु ते तापसाः सर्वे क्व तद् आश्रममण्डलम् ॥ १८ ॥
 क्व सा पुण्यजला रम्या नदी द्विजनिषेविता ।
 क्व नु ते क्व नगा कृद्याः फलपुष्पोपशोभिताः ॥ १९ ॥
 ध्यात्वा चिरम् भीमसुता दमयन्ती श्रुचिस्मिता ।
 भर्तृशोकपरा दीना विवर्णवदना भवत् ॥ १०० ॥
 सा गत्वा 'था 'पराम् भूमिं वाष्पसन्दिग्धया गिरा ।
 विललोपा श्रुपूर्णाक्षी दृष्ट्वा 'शोकरून् ततः ॥ १०१ ॥
 उपगम्य तरुश्रेष्ठम् अशोकम् पुष्पितं वने ।
 पद्मवापीडितं कृद्यं विकृङ्कैर् अनुनादितम् ॥ १०२ ॥
 अहो वता यम् अग्रमः श्रीमान् अस्मिन् वनान्तरे ।

98. nurus. ॥ «An somnium a me visum? Quae haec fors hic fuit? ।

Ubine illi anachoretæ cuncti? Ubi ille sedium solitariarum-orbis? ॥

99. Ubi ille purâ-lymphâ amoenus amnis ab avibus-cultus? । Ubine

100. illae arbores jucundae, fructibus-floribusque-ornatae?» ॥ Meditata diu

Bhîmi-filia Damayantîa sereno-risu, । de conjuge-moerori-dedita,

101. misera, pallido-vultu erat. ॥ Ea profecta tum in aliam regionem,

lacrymis-obrutâ voce । quæstâ est cum lacrymarum-plenis-oculis,

102. tuita *Asôcum*-arborem tum, ॥ aggressa arborum-optimam, *Asôcum*

florentem in sylvâ, । gemmis-ornatam, jucundam, ab avibus perso-

103. nitam: ॥ «Eheu! proh! haec arbor felix in hoc sylvae-medio ।

आपीडैरु वडुभिरु भाति श्रीमान् पर्वतराड् इव ॥ १०३ ॥
 विशोकाड् कुरु माड् क्षिप्रम् अशोक प्रियदर्शन ।
 वीतशोक भयावाधड् कच्चित् तन् दृष्टवान् नृपम् ॥ १०४ ॥
 नलन् नामा रिमर्दनन् दमयत्याः प्रियम् पतिम् ।
 निपधानाम् अधिपतिन् दृष्टवान् असि मे प्रियम् ॥ १०५ ॥
 एकवस्त्रार्धसंवीतं सुकुमारतनुवचम् ।
 व्यसनेना "दितं वीरम् अरण्यम् इदम् आगतम् ॥ १०६ ॥
 यथा विशोका गच्छेयम् अशोकनग तत् कुरु ।
 सत्यनामा भवा शोक अशोकः शोकनाशनः ॥ १०७ ॥
 एवं सा शोकवृक्षन् तम् आर्ता वै परिगम्य ह ।
 जगाम दारुणतरन् देशम् भैमी वराङ्गना ॥ १०८ ॥

104. sertis multis splendet, felix montis-rex veluti. ॥ Expertem-moeroris fac me cito, *Asôce* jucundo-aspectu! ॥ Vitasôce, timore-non-vexatum an tu tuitus regem, ॥ Nalum nomine, hostium-contritorem, Damayantiae amatum conjugem? ॥ Nischadhorum regnatorem an tuitus es, meum amatum, ॥ unius-vestis-dimidio-indutum, tenerâ-tenui-cute, ॥ calamitate afflictum heroem, sylvam hanc aggressum? ॥ Ut expers-moeroris abeam, *Asôce*-arbor, hoc fac! ॥ Vero-nomine esto, *Asôce!* *Asôcus* tanquam moeroris-extinctor.» ॥ Sic ea *Asôcum*-arborem illam afflicta sane circumgressa, ॥ ivit in terribi-

सा ददर्श नगान् नैकान् नैकांश्च सरितस् तथा ।
 नैकांश्च पर्वतान् रम्यान् नैकांश्च मृगपक्षिणः ॥१०१॥
 कन्दरांश्च नितम्बांश्च नदींश्च ह्युतदर्शनाः ।
 ददर्श तान् भीमसुता पतिम् अन्विपती तदा ॥११०॥
 गवा प्रकृष्टम् अध्वानन् दमयन्ती शुचिस्मिता ।
 ददर्शा य महासार्थं हृस्वश्चरयसङ्कुलम् ॥१११॥
 उत्तरन् तन् नदीं रम्याम् प्रसन्नसलिलां शुभाम् ।
 सुशान्ततोयां विस्तीर्णां हृदिनीं वेतसैरु वृताम् ॥११२॥
 प्रोद्दुष्टाङ् क्रौञ्चकुरैश्च चक्रवाकोपकूजिताम् ।
 कूर्मग्राहकपाकीर्णां विपुलद्वीपशोभिताम् ॥११३॥
 सा दृष्ट्वैव महासार्थन् नलपत्नी यशस्विनी ।

109. liorem regionem Bhaimia eximia-femina. ॥ Ea vidit arbores multas, multosque amnes ita, ॥ multosque montes amoenos, multasque feras-
 110. et aves, ॥ specusque, collesque, fluminaque mira-visu; ॥ videbat ea
 111. Bhimi-filia conjugem quaerens tunc. ॥ Postquam iverat per protractam viam Damayantia sereno-risu, ॥ vidit tum magnum-comitatum
 112. mercatorium, elephantorum-equorum-currum-plenum, ॥ ultra eum, amnem amoenum, clara-lymphâ, faustum, ॥ perplacidâ-aquâ praeditum
 113. tum extensum fluvium, rêtasis circumdatum, ॥ personitum a cuculis-
 et haliaeetis, ab anatis-circumsonitum, ॥ testudinum-serpentum-
 114. piscium-plenum, magnis-insulis-ornatum. ॥ Illa tuita ita magnum-

उपसर्ध वरारोहा जनमध्यं विवेश ह ॥ ११४ ॥
 उन्मत्तवृषा शोकार्ता तथा वस्त्रार्धसंवृता ।
 कृशा विवर्णा मलिना पांशुध्वस्तशिरोरुहा ॥ ११५ ॥
 तान् दृष्ट्वा तत्र मनुजाः केचिद् भीताः प्रडुदुवुः ।
 केचिच् चिन्तापरास् तस्युः केचित् तत्र प्रचुक्रुशुः ॥ ११६ ॥
 प्रहसन्ति च ताड् केचिद् अभ्यसूयन्ति चा परे ।
 अकुर्वत द्याड् केचित् पप्रच्छुश् चा पि भारत ॥ ११७ ॥
 का सि कस्या सि कल्याणि किं वा मृगयसे वने ।
 तान् दृष्ट्वा व्यथिताः स्मे ह कच्चित् त्वम् असि मानुषी ॥ ११८ ॥
 वद् सत्यं वनस्या स्य पर्वतस्या यवा दिशः ।
 देवता त्वं हि कल्याणि त्वां वयं शरणाड् गताः ॥ ११९ ॥

- comitatum Nali-uxor gloriosa, l aggressa pulchro-medio corpore
115. praedita hominum-medium intravit, ll cum demente-formâ, moe-
 rore-afflicta, ita vestis-dimidio-induta, l macra, pallida, lutulenta,
116. pulvere-obrutos-capillos habens. ll Eam tuiti ibi homines, alii ti-
 mididi aufugiebant, l alii cogitationi-dediti stabant, alii ibi exclama-
117. bant, ll irridëntque eam alii, maledicuntque alii, l exercebant mise-
118. ricordiam alii, interrogabantque etiam, Bhârâte: ll Quae es, cujus es,
 eximia? Quidve quaeris in sylvâ? l Te tuiti perturbati sumus hic.
119. An tu es humana? ll Dic veritatem! Sylvae hujus, an montis, an
120. plagae l dea tu o eximia? Ad te nos in refugium profecti. ll An

यक्षी वा रक्षसी वा तम् उताहो ऽसि सुराङ्गना ।
 सर्वथा कुरु नः स्वस्ति रक्ष चास्मान् अनिन्दिते ॥ १२० ॥
 यथा यं सर्वथा सार्थः क्षेमी शीघ्रम् इतो व्रजेत् ।
 तथा विधत्स्व कल्याणि यथा श्रेयो हि नो भवेत् ॥ १२१ ॥
 तयोक्ता तेन सार्येन दमयन्ती नृपात्मजा ।
 प्रत्युवाच ततः सार्थी भर्तृव्यसनपीडिता ॥ १२२ ॥
 सार्थवाहञ् च सार्थञ् च जना ये तत्र केचन ।
 युवस्थविरवात्ताप् च सार्थस्य च पुरोगमाः ॥ १२३ ॥
 मानुषीम् मां विजानीत मनुजाधिपतेः सुताम् ।
 नृपसुतां राजभार्याम् भर्तृदर्शनलालसाम् ॥ १२४ ॥
 विदर्भराण् मम पिता भर्ता राजा च नैषधः ।

-
- Yaeshia an Râcshasia tu es, an es divina-femina? | Omnimodo
 121. fac nobis salutem, tuereque nos, non-spreta! || Ut hic plane co-
 mitatus incolumnis cito hinc eat, | sic constitue, eximia! ut felici-
 122. tas nempe nobis sit. || Sic compellata ab illo comitatu, Damayantia
 regis-filia | respondit tum. bona, conjugis-calamitate-afflicta, ||
 123. comitatus-ducique, comitatuique, homines qui ibi ulli, | juvenes-
 124. senes-puerique, comitatusque praecessores, (iis respondit): || Hu-
 manam me scite, hominum-regnatoris filiam, | regis-nurum, regis-
 125. uxorem, conjugis-visum-desiderantem. || Vidarbhorum-rex meus

नलो नाम महाभागस् तम् मार्गाम्य् अपराजितम् ॥ १२५ ॥

यदि जानीथ नृपतिङ् क्षिप्रं शंसत मे प्रियम् ।

नलम् पुरुषशार्दूलम् अमित्रगणसूदनम् ॥ १२६ ॥

ताम् उवाचा नवद्याङ्गीं सार्यस्य महतः प्रभुः ।

सार्यवाहः शुचिरू नाम शृणु कल्याणि महचः ॥ १२७ ॥

अहं सार्यस्य नेता वै सार्यवाहः शुचिस्मिते ।

मनुष्यन् नलनामानन् न पश्यामि यशस्विनि ॥ १२८ ॥

कुञ्जरद्वीपिमहिषशार्दूलर्जमृगान् अपि ।

पश्याम्य् अस्मिन् वने कृत्स्नै क्व् अमनुष्यनिपेविते ॥ १२९ ॥

ऋते त्वाम् मानुषीम् मर्त्यन् न पश्यामि महावने ।

तथा नो यत्तराड् अय्य मणिभद्रः प्रसीदतु ॥ १३० ॥

- pater est, conjux rexque Naischadhus, | Nalus nomine, perfortuna-
 126. tus; eum quaero invictum. || Si scitis regem, cito indicate meum
 amatum, | Nalum, hominum-principem, inimicorum-turbae-occi-
 127. sorem. || Ei dixit pulchris-membris praeditae comitatus magni do-
 minus, | mercator, Sutschis nomine: «Audi, eximia! meum-sermo
 128. nem! || Ego sum comitatus dux mercator, sereno-risu praedita! |
 129. hominem Nali-nomen habentem non video, gloriosa! || Elephantos-
 pardos-bubalos-tigres-ursos-dorcadés quoque | video in hac sylvâ
 130. totâ, non-ab hominibus-cultâ. || Praeter te humanam, hominem
 non video in magnâ-sylvâ. | Ita nobis Yacschorum-rex nunc Ma-

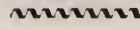
सा ब्रवीद् वणिजः सर्वान् सार्थवाहूञ् च तन् ततः ।
 क्व नु यास्यति सार्थो ऽयम् एतद् आख्यातुम् अर्हसि ॥१३१॥

सार्थवाह उवाच

सार्थो ऽयञ् चेदिराजस्य सुबाहोः सत्यदर्शिनः ।

क्षिप्रञ् जनपदङ् गता लाभाय मनुजात्मजे ॥ १३२ ॥

॥ इति नलोपाख्यानि द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

वृहदश्व उवाच

सा तच् ह्रुत्वा नवव्याङ्गी सार्थवाहवचस् तदा ।

जगाम सह तेनै व सार्थेन पतिलालसा ॥ १ ॥

131. nibhadrus faveto.» ॥ Illa dixit mercatoribus cunctis, comitatus-ducique illi tum: 1 Quone ibit comitatus hic? id indicare velis. ॥

Comitatus-dux dixit:

132. Comitatus hic Tschêdis-regis, Subâhuis veritatem-cernentis, 1 cito in terram ibit, lucri causâ, hominis-filia! ॥

LIBER DECIMUS TERTIUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Illa hunc postquam audierat pulchris-membris *praedita* comitatus-ducis-sermonem tunc, 1 ivit cum hoc nempe comitatu, conjugem-

अथ काले वहुतियि वने मरुति दरुणे ।
 तडागं सर्वतोभद्रम् पद्मसौगन्धिकम् मरुत् ॥ २ ॥
 ददश्रुर दणिजो रम्यम् प्रभूतयवसिन्धनम् ।
 बहुपुष्पफलोपेतन् नानापद्मिनिपवितम् ॥ ३ ॥
 निर्मलस्वादुसलिलम् मनोहारि सुशीतलम् ।
 सुपरिश्रान्तवाहास् ते निवेशाय मनो दधुः ॥ ४ ॥
 सम्मते सार्थवाहस्य विविश्रुर वनम् उत्तमम् ।
 उवास सार्थः स महान् वेलाम् आसाद्य पश्चिमाम् ॥ ५ ॥
 अथा धरात्रसमये निःशब्दस्तिमिते तदा ।
 सुते सार्थे परिश्रान्ते हस्तियूथम् उपागमत् ॥ ६ ॥
 पानीयार्थञ्च गिरिनदीम् मदप्रस्रवणात्रिलाम् ।

2. desiderans. ॥ At post tempus multum in sylvâ inagnâ, terribili । lacum
3. undique - faustum, lotis - bene odorum, magnum ॥ viderunt mercatores, amoenum, multo - gramine - et ligno, । multis - floribus - et - fructibus - praed-
4. ditum, a variis - avibus - cultum, । clarâ - dulci - aquâ, cor - rapientem, perfrigidum. । Perdefessos - equos habentesque illi ingressui animum ad-
5. hibuerunt. ॥ Assensu comitatus - ducis intrarunt sylvam excellentissimam. । Pernoctavit comitatus ille magnus, ripam aggressus occidenta-
6. lem. ॥ At mediae - noctis - tempore, tacito - et humido tunc, । dormiente
7. comitatu defesso, elephantorum - grex accessit, ॥ aquae - causâ, ad montanum - amnem temporum suorun succi - fluxu - turbidum. । Tum vidit

अथा पश्यन् सार्थन् तं सार्थज्ञान् सुवहून् गजान् ॥ ७ ॥
 ते तान् ग्राम्यगजान् दृष्ट्वा सर्वे वनगजास् तदा ।
 समाद्भवन्त वेगेन जिघांसन्ती मदोत्कटाः ॥ ८ ॥
 तेषाम् आपततां वेगः करिणान् दुःसहो ऽभवत् ।
 नगाग्राद् इव शीर्णानां श्रृङ्गाणाम् पतताद् क्षितौ ॥ ९ ॥
 स्यन्दताम् अपि नागानाम् मार्गा नटा वनोद्भवैः ।
 मार्गं संरुध्य संसुप्तम् पद्मिन्याः सार्थम् उत्तमम् ॥ १० ॥
 स तम् ममर्द सहसा चिष्टमानम् मन्हीतले ।
 द्वाहाकारम् प्रमुञ्चन्तः सार्थिकाः शरणार्थिनः ॥ ११ ॥
 वनगुल्मांश्च धावन्तो निद्रान्धा बहवो ऽभवन् ।
 केचिद् दन्तैः करैः केचित् केचित् पद्भ्यां कृता गजैः ॥ १२ ॥

8. comitatum illum, et comitatus-natos permultos elephantos. ॥ Isti istos mansuetos-elephantos tuiti cuncti sylvae-elephanti tunc, 1 ac-
9. currerunt cum velocitate, occidendi cupidi, ebrietate-ebrii. ॥ Horum accurrentium impetus elephantorum difficilis-sustentu fuit, 1 e montis-
10. vertice veluti eruptorum cacuminum labentium in terram. ॥ Currentibus autem elephantis, viae dirutae sunt arboribus. 1 Viā obstructā,
11. dormientem lotorum-lacus comitatum excellentissimum ॥ ille grex illum contrivit cito, non-renitentem, in terrae-solo. 1 Heu-heu-
12. sonum edentes mercatores, refugium-petentes, ॥ ad sylvae-fruticesque currentes, somno-caeci multi erant. 1 Alii dentibus, probos-

निहृतांश्चाशु च वङ्गलाः पदातिजनसङ्कुलाः ।
 भयाद् आधावमानाश्च परस्परहृतास्तदा ॥ १३ ॥
 घोरां नादान् विमुञ्चतो निपेतुर धरणीतले ।
 वृक्षेषु आरुह्य संख्याः पतिता विपमेषु च ॥ १४ ॥
 एवम् प्रकरैरु वङ्गभिरु दैवेना "क्रम्य हस्तिभिः ।
 राजन् विनिहृतं सर्वं समृद्धं सार्धमण्डलम् ॥ १५ ॥
 आरावः सुमहांश्च चा "सीत् त्रैलोक्यभयकारकः ।
 एषो ऽग्निरु उत्थितः कष्टस् त्रायधन् धावता धुना ॥ १६ ॥
 रत्नराशिरु विशोणी ऽथङ् गृह्णीधङ् किम् प्रधावय ।
 सामान्यम् एतद् द्रविणान् न मिथ्या वचनम् मम ॥ १७ ॥
 एवम् एवा भिभाप्रतो विद्रवन्ति भयात् तदा ।

13. cidibus alii, alii pedibus occisi sunt ab elephantis. ॥ Occisos-came-
los habentesque multi, pedestribus-hominibus-admixti, ॥ timore cur-
14. rentesque, alter-per alterum-occisi sunt tunc. ॥ Terribiles clamores
edentes ceciderunt in terrae-solum, ॥ in arbores enisi perturbati,
15. lapsi sunt in iniquisque locis. ॥ Sic modis multis, fato aggressis ab
16. elephantis, ॥ rex! occisus est totus opulentus comitatus-orbis. ॥ Tu-
multus permagnusque erat, trium mundorum-timorem-faciens, ॥ «hic
17. ignis ortus acrumnosus, servate vos, currite nunc! ॥ Gemmarum-
cumulus contritus hic; sumite! Quid aufugitis? ॥ Communis est haec
18. gaza; non falsus sermo meus!» ॥ Sic nempe acclamantes currunt

पुनरू एवा भिधास्यामि चित्तयधं सकातराः ॥ १८ ॥
 तस्मिंस् तथा वर्तमाने दारुणे जनसङ्घे ।
 दमयन्ती च वुवुधे भयसत्त्वस्तमानसा ॥ १९ ॥
 अयश्यद् वैशसन् तत्र सर्वलोकभयङ्करम् ।
 अदृष्टपूर्वन् तद् दृष्ट्वा वाला पद्मनिभेक्षणा ॥ २० ॥
 संसक्तवदनाश्चासा उत्तस्थौ भयविह्वला ।
 ये तु तत्र विनिर्मुक्ताः सार्थात् केचिद् अविद्वताः ॥ २१ ॥
 ते ऽब्रुवन् सद्दिताः सर्वे कस्ये 'दङ् कर्मणाः फलम् ।
 नूनन् न पूजितो ऽस्माभिरू मणिभद्रो मद्दायशाः ॥ २२ ॥
 तथा यक्षाधिपः श्रीमान् न वै वैश्रवणाः प्रभुः ।
 न पूजा विघ्नकर्तृणाम् अथवा प्रथमङ् कृता ॥ २३ ॥

-
19. timore tunc. | «Iterum sane memorabo; cogitate stulti!» || Hac ita
 versante terribili hominum-clade, | Damayantia experrecta est, ti-
 20. more-perterritâ-mente; || vidit caedem ibi totius-mundi-timorem-
 facientem. | Non- conspectum- antea hoc tuita puella loto- similibus-
 21. oculis || compresso- ore- expers- halitus surrexit timore- commota. |
 22. Qui vero ibi servati e comitatu, aliqui illaesi, || hi dixerunt con-
 juncti cuncti: «Cujus hic facti fructus? | certe non cultus a nobis
 23. Manibhadrus magnâ-gloriâ, || ita Yacshorum- rex felix non *cultus*
 sane, Vaisravanus dominus. | Non veneratio *est* interruptionem-

शकुनानाम् फलं वा य विपरीतम् इदन् ध्रुवम् ।
 ग्रहा न विपरीतास् तु किम् अन्यद् इदम् आगतम् ॥ २४ ॥
 अपरे त् अत्रुवन् दीना ज्ञातिद्रव्यविनाकृताः ।
 या साव् अद्य महासार्थि नारी ह्य् उन्मत्तदर्शना ॥ २५ ॥
 प्रविष्टा विकृताकारा कृत्वा त्रपम् अमानुषम् ।
 तये यं विद्धिता पूर्वम् माया परमदारुणा ॥ २६ ॥
 राक्षसी वा ध्रुवं यन्ती पिशाची वा भयङ्करी ।
 तस्याः सर्वम् इदम् पापन् ना त्र कार्या विचारणा ॥ २७ ॥
 यदि पश्येम ताम् पापां सार्थघ्नीन् नैकदुःखदाम् ।
 लोष्टभिः पांशुभिश् चै व तृणैः काष्ठैश् च मुष्टिभिः ॥ २८ ॥
 अवश्यम् एव हन्याम सार्थस्य किल कृत्यकाम् ।

24. facientium, aut primum facta. — ॥ Avium fructus aut adversus hic certe. — ॥ Planetæ non adversi forte? Quod aliud est hoc eventum?» — ॥ Alii vero dixerunt miseri, familiâ-opibus-orbati: ॥
25. «Quæ illa hodie magnum-comitatum femina demente-visu ॥ ingressa, deformi-aspectu, factâ formâ non-humanâ, ॥ ab eâ hæc constitutæ sunt antea præstigiæ maxime-terribiles; ॥ Râcshasiave certe, Yacshave, Pisatschiave timorem-faciens, ॥ huic omne hoc peccatum,
26. non in eo faciendâ dubitatio. ॥ Si videremus hanc improbâ, comitatus-necatricem, multos-dolores-dantem, ॥ glebis, pulveribusque
27. etiam, arundinibus, lignisque, pugnis, ॥ certe sane occideremus, co-

दमयन्ती तु तच्च ह्रुवा वाक्यन् तेषां सुदारुणम् ॥ २१ ॥
 ह्रीता भीता च संविग्ना प्राद्रवद् यत्र काननम् ।
 आशङ्कमाना तत् पापम् आत्मानम् पर्यद्वेवयत् ॥ २० ॥
 अहो ममो परि विधिः संरम्भो दारुणो महान् ।
 ना नुवध्नाति कुशलञ् कस्ये दञ् कर्मणः फलम् ॥ २१ ॥
 न स्मराम्य अशुभञ् किञ्चित् कृतञ् कस्यचिद् अण्व् अपि ।
 कर्मणा मनसा वाचा कस्ये दञ् कर्मणः फलम् ॥ २२ ॥
 नूनञ् जन्मान्तरकृतम् पापम् आपतितम् महत् ।
 अपश्चिमाम् इमाञ् कष्टान् आपदम् प्राप्तवत्य् अहम् ॥ २३ ॥
 भर्तृराज्यापहरणं स्वजनाच्च च पराजयः ।
 भर्त्रा सह वियोगश्च च तनयाभ्याञ् च विच्युतिः ॥ २४ ॥

-
- mitatus profecto vexatricem.» | Damayantia vero, hoc audito sermone
 30. illorum perterribili, || pudibunda, timidaque, perterrita, aufugit ubi
 31. sylva. | Timens illud peccatum, se lamentata est: || «Eheu! me super
 fati ira est terribilis, magna. | Non durat fortuna. — Cujus hic
 32. facti fructus? || Non recordor iniquum ullum factum alicui exi-
 33. guum quoque, | facto, mente, voce. Cujus hic facti fructus? || Certe
 in vitâ-aliâ-commissum peccatum allapsum magnum! | ad infinitum
 34. hoc aerumnosum infortunium profecta sum ego: || conjugis-regni-
 raptus, a cognatisque separatio | a conjuge disjunctioque, a liberisque

निर्नायता वने वासो वदुव्यालनिपिविते ।
 अथा पर्युः सम्प्राप्ति कृतशिष्टजनास् तदा ॥ ३५ ॥
 देशात् तस्माद् विनिष्क्रम्य शोचन्ते वैशसङ् कृतम् ।
 भ्रातरम् पितरम् पुत्रं सखायञ् च नराधिप ॥ ३६ ॥
 अशोचत् तत्र वैदर्भी किन् नु मे दुष्कृतङ् कृतम् ।
 यो ऽपि मे निर्जने ऽरण्ये सम्प्राप्तो ऽयञ् जनाणवः ॥ ३७ ॥
 स हतो हस्तियूथेन मन्दभाग्यान् ममै व्र तत् ।
 प्रातव्यं सुचिरन् दुःखन् नूनम् अद्या पि वै मया ॥ ३८ ॥
 ना प्रातकालो भ्रियते श्रुतं वृद्धानुशासनम् ।
 यान् ना हम् अद्य मृदिता हस्तियूथेन दुःखिता ॥ ३९ ॥
 न ह्य् अद्वैवङ् कृतङ् किञ्चिन् नराणाम् इह विद्यते ।

35. separatio, ॥ tutoris-privatio, in sylvâ habitatio a multis-serpentibus-cultâ.» । At postero die aggresso, occisorum-reliqui-homines tunc, ॥
 36. e regione hac egressi, lugent caedem factam, । fratrem, patrem,
 37. filium, amicumque, hominum-regnator! — ॥ Querebatur ibi Vaidarbhia: «Quodne a me peccatum commissum? । quod nempe mihi
 38. in desertâ sylvâ congressum hoc hominum-mare, ॥ id occisum ab elephantorum-grege; adversâ fortunâ meâ certe hoc. । Adipiscendus
 39. perlongus dolor certe nunc quoque a me. ॥ «Non non-aggressum-tempus habens moritur;» auditum senum-dictum; । quam ob rem non
 40. ego hodie contrita sum ab elephantorum-grege, afflicta. ॥ Non enim

न च मे वालभवे ऽपि किञ्चित् पापकृतञ्च कृतम् ॥ ४० ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यद् इदन् दुःखम् आगतम् ।
 मन्ये स्वयंवरकृते लोकपालाः समागताः ॥ ४१ ॥
 प्रत्याख्याता मया तत्र नलस्या र्थाय देवताः ।
 नूनन् तेषाम् प्रभावेन वियोगम् प्राप्तवत्य् अहम् ॥ ४२ ॥
 एवमादीनि दुःखार्ता सा विलप्य वराङ्गना ।
 प्रलापानि तदा तानि दमयन्ती पतिव्रता ॥ ४३ ॥
 कृतशिष्टैः सह तदा ब्राह्मणैर् वेदपारगैः ।
 अगच्छद् राजशार्दूल चन्द्रलेखि व शारदी ॥ ४४ ॥
 गच्छती सा चिराद् वाला पुरम् आसाद्यन् महत् ।
 सायङ्गे चेदिराजस्य सुत्राहोः सत्यदर्शिनः ॥ ४५ ॥

-
- expers-fati factum ullum hominum hic existit. | Non tamen a me
 41. in infantia quoque ullum peccatum commissum, || facto, mente,
 voce, quod hic dolor aggressus. | Puto, mariti electionis-causa
 42. mundi-custodes aggressi || repudiati a me ibi Nali causa Dii; |
 43. certe horum praepotentia disjunctionem aggressa ego.» || Sic-inci-
 pientibus dolore-afflicta ea lamentata excellentissima femina | la-
 44. mentis tunc illis, Damayantia conjugii-devota || cum occisorum-re-
 liquis tunc Brahmanis Vedos-perlegentibus | ivit, regum princeps!
 45. lunae-virga veluti nova. || Iens ea brevi femina ad urbem accessit
 magnam, | vespere, Tschedis-regis, Subahuis veritatem-cernentis. ||

अथ वस्त्रार्थसंवीता प्रविवेश पुरोत्तमम् ।
 तां विह्वलाङ् कृशान् दीनाम् मुक्तकेशीम् अमार्जिताम् ॥४६॥
 उन्मत्ताम् इव गच्छतीम् ददृशुः पुरवासिनः ।
 प्रविशन्तीन् तु तान् दृष्ट्वा चेदिराजपुरीन् तदा ॥४७॥
 अनुजग्मुस् तत्र वाला ग्रामिपुत्राः कुतूहलात् ।
 सा तैः परिवृता गच्छत् समीपं राजवेश्मनः ॥४८॥
 ताम् प्रासादगता पश्यद् राजमाता जनैरु वृताम् ।
 धात्रीम् उवाच गच्छै नाम् आनये ह्य ममा त्तिकम् ॥४९॥
 जनेन क्लिश्यते वाला दुःखिता शरणार्थिनी ।
 तादृग् रूपञ् च पश्यामि विद्योतयति मे गृहम् ॥५०॥
 उन्मत्तवेशा कल्याणी श्रीरु इवा यतलोचना ।

46. Deinde vestis-dimidio-induta intravit urbium-excellentissimam. ।
 Eam perturbatam, macram, miseram, solutis-comis, non-purifica-
 47. tam, ॥ dementem veluti euntem, viderunt urbis-habitatores; । in-
 48. trantem vero eam tuiti Tschêdis-regis-urbem tunc, ॥ sequebantur
 ibi pueri, vicanorum-filii, cum voluptate. । Illa ab his circumdata
 49. ivit in propinquitatem regis-domûs. ॥ Eam in palatii *superficiem*-
 profecta vidit regis-mater ab hominibus septam. । Nutrici dixit: «I,
 50. illam adduc huc in meam propinquitatem, ॥ ab hominibus vexatur
 fenina, afflicta, refugio-egena; । talis forma autem, video, splenden-
 51. tem reddit meam domum; ॥ insanâ-veste *induta* eximia, *Sria* veluti

सा जनं वारयित्वा तम् प्रासादतलम् उत्तमम् ॥ ५१ ॥
 आरोग्य विस्मिता राजन् दमयन्तीम् अपृच्छत ।
 एवम् अय्य् असुखाविष्टा विभर्षि परमं वपुः ॥ ५२ ॥
 भांसि विद्युद् इवा त्रिषु शंस मे का सि कस्य वा ।
 न हि ते मानुषं रूपम् भूपणैर् अयि वर्जितम् ॥ ५३ ॥
 असह्याया नरेभ्यश् च नो द्विजस्य् अमरप्रभे ।
 तच् ह्रुत्वा वचनन् तस्या भैमी वचनम् अव्रवीत् ॥ ५४ ॥
 मानुषीम् मां विजानीहि भर्तारं समनुव्रताम् ।
 सैरन्ध्रीञ् जातिसम्पन्नाम् भुजिष्याङ् कामवासिनीम् ॥ ५५ ॥
 फलमूलाशनाम् एकां यत्रसायम्प्रतिश्रयाम् ।
 असङ्ख्येयगुणो भर्ता माञ् च नित्यम् अनुव्रतः ॥ ५६ ॥

- longis-oculis *praedita*.» । Illa, homines postquam arcuerat illos, pala-
52. tii-superficiem pulcherrimam ॥ postquam ascendere fecerat, stupe-
- facta, rex! Damayantiam interrogavit: । «Sic quoque dolore-capta ge-
53. ris eximium corpus, ॥ nites fulgur veluti in nubibus; dic mihi, quae es,
- cujusve? । non enim tibi humana forma, ornamentis quanquam orbata. ॥
54. Expers-comitum ab hominibus non times, immortalium-splendore
- praedita*?» । Hoc audito sermone illius, Bhaimia sermonem dixit: ॥
55. «Humanam me nosce, conjugi devotam, । opificem genere *nobili*-prae-
56. ditam, famulam ad arbitrium-habitantem, ॥ fructibus-radicibus-ves-
- centem, solam, ubi-vesper-domum *habentem*. । Innumerabilibus-vir-

भक्ता 'हम् अपि तं वीरञ् हृये 'वा 'नुगता पथि ।
 तस्य दैवात् प्रसङ्गो ऽभूद् अतिमात्रं स्म देवने ॥ ५७ ॥
 घृते स निर्जितश्चै 'व वनम् एक उपेयिवान् ।
 तम् एकवसनं वीरम् उन्मत्तम् इव विह्वलम् ॥ ५८ ॥
 आश्वासयन्ती भर्तारम् अहम् अप्य् अगमं वनम् ।
 स कदाचिद् वने वीरः कस्मिंश्चित् कारणान्तरे ॥ ५९ ॥
 क्षुत्परीतस् तु विमनास् तद् अप्य् एकं व्यसर्जयत् ।
 तम् एकवसनन् नग्नम् उन्मत्तवद् अचेतनम् ॥ ६० ॥
 अनुव्रजन्ती वहुला न स्वपामि निशास् तदा ।
 ततो बहुतिथे काले सुताम् उत्सृज्य माड् घाचित् ॥ ६१ ॥
 वाससो ऽर्धम् परिच्छिद्य त्यक्तवान् माम् अनागसम् ।

57. tutibus praeditus est conjux, mihique semper devotus; ॥ colensque ego quoque illum heroem umbra veluti secuta in viâ. ॥ Huic fato
58. amor fuit supra-modum erga ludum, ॥ in ludo is victus autem sylvam solus aggressus. ॥ Eum unâ-veste indutum, heroem, dementem quasi,
59. perturbatum, ॥ consolans conjugem ego quoque ivi in sylvam. ॥ Istie
60. aliquando in sylvâ heros, quâpiam causae-occasione, ॥ fame-affectus nempe, expers-mentis, illam quoque unam dimisit. ॥ Eum unâ-veste
61. indutum, nudum, demens-veluti expertem-mentis ॥ sequens, multas non dormio noctes tunc. ॥ Deinde post multum tempus dormientem
62. in relinquendo me alicubi, ॥ vestis dimidium postquam absciderat, de-

तन् मार्गमाणा भर्तारन् दृश्यमाना दिवानिशम् ॥ ६२ ॥
 सा हृद् कमलगर्भाभम् अपश्यन्ती हृदि प्रियम् ।
 न विन्दाम्य् अमरप्रख्यम् प्रियम् प्राणेश्वरम् प्रभुम् ॥ ६३ ॥
 ताम् अश्रुपरिपूर्णाक्षीं विलपन्तीन् तथा वदुः ।
 राजमाता व्रवीद् आर्ताम् भैमीन् आर्ततरा स्वयम् ॥ ६४ ॥
 वसस्व मयि कल्याणि प्रीतिरू मे परमा त्वयि ।
 मृगयिष्यन्ति ते भद्रे भर्तारन् पुरुषा मम ॥ ६५ ॥
 अपि वा स्वयम् आगच्छेत् परिधावन् इतस् ततः ।
 इहै व वसती भद्रे भर्तारम् उपलप्स्यसे ॥ ६६ ॥
 राजमातुर वचः श्रुत्वा दमयन्ती वचो ऽब्रवीत् ।
 समयेनो त्सहे वस्तुन् त्वयि वीरप्रजायिनि ॥ ६७ ॥

- seruit me expertem-peccatorum. † Eum quaerens conjugem, uror
63. die-et nocte. † Ipsa ego sicut loti-calyx-splendentem non-videns
in corde dilectum, † non invenio immortalibus-similem, dilectum
64. vitae-dominum excelsum.» † Ei lacrymis-impletos-oculos habenti,
lamentanti ita multum, † regis-mater dixit, tristi Bhaimiae, tristior
65. ipsa: † Habita apud me, eximia! gaudium mihi summum in te. †
66. Quaerent tuum, beata! conjugem homines mei, † etiamve ipse ad-
veniat, circumcurrens hic et illic. † Hic sane habitans, beata! conju-
gem adipisceris. † Regis-matris sermone audito, Damayantia sermo-
nem dixit: † Sub conditione possum habitare apud te, heroum-ge-

उच्छिष्टन् नै व भुञ्जीयान् न कुर्याम् पादधावनम् ।
 न चा द्दम् पुरुषान् अन्यान् प्रभाषियद् कथञ्चन ॥ ६८ ॥
 प्रार्थयेद् यदि माङ् कश्चिद् दण्ड्यस् ते स पुमान् भवेत् ।
 वध्यम् च ते ऽसकृन् मन्द इति मे व्रतम् आहितम् ॥ ६९ ॥
 भर्तुर अन्वेषणार्थन् तु पश्येयम् ब्राह्मणान् अरुम् ।
 यद् एवम् इह कर्तव्यं वत्स्याम् अरुम् अशंसयम् ॥ ७० ॥ सश
 अतो ऽन्यथा न मे वासो वर्तते हृदये क्वचित् ।
 ताम् प्रकृष्टेन मनसा राजमति दम् अव्रवीत् ॥ ७१ ॥
 सर्वम् एतत् करिष्यामि दिद्या ते व्रतम् ईदृशम् ।
 एवम् उक्त्वा ततो भैमीं राजमाता विशाम् पते ॥ ७२ ॥
 उवाच दन् द्रुहितरं सुनन्दान् नाम भारत ।

68. nitrix; ॥ relictum ne nempe edam, ne faciam pedibus-cursum, ।

69. neque ego viros alios alloquar ullo modo. ॥ Petat si me quispiam, puniendus a te iste vir sit, । occidendusque a te saepius stultus; sic

70. á me votum est positum. ॥ Conjugis investigationis-causâ vero videam Brâhmanos ego. । Si ita hic faciendum, habitabo ego, sine-

71. dubio; ॥ quam ita aliter non mihi habitatio versatur in corde ali-

72. cubi. । Ei laeto animo regis-mater hoc dixit: ॥ Omne hoc faciam; proh felicitatem, tibi est votum tale! । Sic fata, deinde, ad Bhaimiam

73. regis-mater, Visorum domine! ॥ dixit hoc filiae, Sunandae nomine,

सैरन्ध्रीम् अभिजानीष्व सुनन्दे देवत्रपिणीम् ॥ ७३ ॥

वयसा तुल्यताम् प्राप्ता सखी तव भवत् इयम् ।

एतया सह मोदस्व निरुद्विग्नमनाः सदा ॥ ७४ ॥

ततः परमसंकष्टा सुनन्दा गृहम् आगमत् ।

दमयन्तीम् उपादाय सखीभिः परिवारिता ॥ ७५ ॥

॥ इति नलोपाख्याने त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

वृहदश्व उवाच

उत्सृज्य दमयन्तीन् तु नलो राजा विशाम् पते ।

दर्श दान् दक्षन्तम् महान्तङ् गृह्णे वने ॥ १ ॥

-
- Bhârâte: | Opificem nosce, Sunanda! divina-formâ *praeditam!* ||
 74. Aetate ad aequalitatem profecta, amica tua esto ea; | cum hac lae-
 75. tare, expers-perterriti-animi semper. || Deinde maxime-laeta Su-
 nanda domum adiit, | Damayantiam tollens ab amicis circumdata. ||

LIBER DECIMUS QUARTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Relictâ Damayantiâ vero, Nalus rex, Visorum-domine! | vidit ig-
2. nem flagrantem magnum in densâ sylvâ. || Ibi audivit clamorem,

तत्र शुश्राव शब्दं वै मध्ये भूतस्य कस्यचित् ।
 अभिधाव नले 'त्य् उच्चैः पुण्यश्लोके 'ति चा 'सकृत् ॥ २ ॥
 मा भैरु इति नलश्चो 'क्का मध्यम् अग्नेः प्रविश्य तम् ।
 ददर्श नागराजानं शयानङ् कुण्डलीकृतम् ॥ ३ ॥
 स नागः प्राञ्जलिर् भूत्वा वैपमानो नलन् तदा ।
 उवाच मां विद्धि राजन् नागङ् कर्कोटकन् नृप ॥ ४ ॥
 मया प्रलब्धो महर्षिर् नारदः स महातपाः ।
 तेन मन्युपरीतिन शप्तो ऽस्मि मनुजाधिप ॥ ५ ॥
 तिष्ठ त्वं स्यावर इव यावद् एव नलः द्युचिन् ।
 इतो नेता ह्यि तत्र त्वं शापान् मोक्ष्यसि मत्कृतात् ॥ ६ ॥
 तस्य शापान् न शक्तो ऽस्मि पदाद् विचलितुम् पदम् ।

in medio, animantis ejuſpiam: । «Accurre, Nale!» sic clará voce,

3. «Punyasloce!» sicque iterum iterumque. ॥ «Ne time!» sic Nalusque fatus, medium ignis ingressus illud, । vidit serpentum-regem,
4. gem, jacentem, annulum-factum. ॥ Hic serpens, implicitis manibus dum erat, tremens Nalo tum । dixit: Me nosce, rex! serpentem Car-
5. cõtacum, regnator! ॥ A me deceptus est magnus-sapiens Nãradus, ille magnus-anachoreta; । ab eo, irã-affecto, execratione affectus sum,
6. o hominum-regnator: ॥ «Sta tu, immobilis veluti, donec nempe Nalus aliquando । hinc ducet; in hoc tu ab execratione evades a me
7. factã.» ॥ Illius execratione non potens sum pede movendi pedem. ।

उपदिश्यामि ते श्रेयस् त्रातुम् अर्हति माम् भवान् ॥ ७ ॥
 सखा च ते भविष्यामि मत्समी ना स्ति पन्नगः ।
 लघुश्च ते भविष्यामि शीघ्रम् आदाय गच्छ माम् ॥ ८ ॥
 एवम् उक्त्वा स नागिन्द्रो बभूवा कुष्ठमात्रकः ।
 तद् गृहीत्वा नलः प्रायाद् देशन् दावविवर्जितम् ॥ ९ ॥
 आकाशदेशम् आसाद्य विमुक्तद् कृष्णवर्त्मना ।
 उत्सृष्टुकामन् तन् नागः पुनः कर्कोटकौ ऽब्रवीत् ॥ १० ॥
 पदानि गणायन् गच्छ स्वानि नैषध कानिचित् ।
 तत्र ते ऽहम् महाबाहो श्रेयो धास्यामि यत् परम् ॥ ११ ॥
 ततः सङ्ख्यातुम् आरब्धम् अदशद् दशमे पदे ।
 तस्य दष्टस्य तद्रूपद् क्षिप्रम् अन्तर्धीयत ॥ १२ ॥

8. Ostendam tibi felicitatem, servare velis me tu; ॥ amicusque tibi ero, mei similis non est serpens; ॥ levisque tibi ero cito, postquam sustuleris, i, me! ॥ Sic fatus hic serpentum-princeps, factus est digitimensuram habens. ॥ Eum postquam sumserat Nalus, ivit in regionem igne-liberatam. ॥ Aëris-regionem aggressus solutam flammâ, ॥ deponendi cupido ei serpens iterum Carcôtacus dixit: ॥ Passuum numerans, i, tuorum, Naischadhe! aliquos; ॥ in hoc tibi ego, magnis-brachiis praedite! felicitatem tribuam, quae eximia. ॥ Deinde numerare exorsum momordit decimo (numerato) passu. ॥ Ei morso ipsius-forma cito interiit. ॥ Is, tuitus, stupefactus fuit, se defor-

स दृष्ट्वा विस्मितस् तस्याव् आत्मानं विकृतन् नलः ।
 स्वरूपधारिणान् नागन् ददर्श च महोपतिः ॥ १३ ॥
 ततः कर्कोटको नागः सात्वयन् नलम् अब्रवीत् ।
 मया ते ऽन्तर्हितं रूपन् न त्वां विद्युर जना इति ॥ १४ ॥
 यत्कृते चा सि निकृतो दुःखिन महता नल ।
 विषेण स मदीयेन त्वयि दुःखन् निवत्स्यति ॥ १५ ॥
 विषेण संवृतेरू गात्रैरू यावत् त्वान् न विमोह्यति ।
 तावत् त्वयि महाराज दुःखं वै स निवत्स्यति ॥ १६ ॥
 अनागा येन निकृतस् त्वम् अनर्ही जनाधिप ।
 क्रोधाद् असूययित्वा तं रक्षा मे भवतः कृता ॥ १७ ॥
 न ते भयम् महावीर दंष्ट्रिभ्यः शत्रुतो ऽपि वा ।

matum, Nalus; । propriam ejus-formam-habentem serpentem vidit-

14. que terrae-dominus. ॥ Deinde Carcôtacus serpens consolans Nalo dixit: । Per me tua interiit forma, «ne te noscant homines,» sic (cogitantem). ॥ Cujus-causâque es afflictus dolore magno, Nale! । veneno
16. is meo in te dolorose habitabit. ॥ Veneno circumdatis membris, quam diu te non solvet, । tam diu in te, magne-*rex!* dolorose sane is habitabit. ॥ Innocens a quo offensus tu indignus, hominum-regnator! ।
18. irâ exsecrando eum servatio a me tibi facta. ॥ Non tibi metus, magne-heros! ah apris, ab hostibus etiamve, । a brahmânicis sapienti-

ब्रह्मर्षिभ्यश् च भविता मत्प्रसादान् नराधिप ॥ १८ ॥
 राजन् विपनिमित्ता च न ते पीडा भविष्यति ।
 सङ्गमेषु च राजेन्द्र शश्वज् जयम् अवाप्स्यसि ॥ १९ ॥
 गच्छ राजन् इतः सूतो वाङ्मको ऽहम् इति ब्रुवन् ।
 समीप ऋतुपर्णस्य स हि वेदा क्षनैपुणाम् ॥ २० ॥
 अयोध्यान् नगरीं रम्याम् अद्य वै निषधेश्वर ।
 स ते ऽक्षहृदयन् दाता राजा श्वहृदयेन वै ॥ २१ ॥
 इक्ष्वाकुकुलजः श्रीमान् मित्रञ्च वै भविष्यति ।
 भविष्यसि यदा क्षत्रः श्रेयसा योक्ष्यसे तदा ॥ २२ ॥
 समेष्यसि च दरिस्त्वम् मा स्म शोके मनः कृयाः ।
 राज्येन तनयाभ्याञ्च सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ॥ २३ ॥

19. *busque erit, meâ gratiâ, hominum-regnator! ॥ Rex! venenum-tanquam causam habensque non tibi tormentum erit; ॥ in pugnisque,*
20. *regum-princeps semper victoriam adipisceris. ॥ I, rex! hinc, — «a-riga Vâbucus ego,» sic dicens ॥ coram Rituparno, is enim noscit ta-*
21. *lorum-scientiam — ॥ in Ayôdhyam urbem amoenam nunc, Nischadhorum-domine! ॥ Is tibi talorum-scientiam dabit rex pro equorum-*
22. *scientiâ, ॥ ex Icschvâcuis-stirpe-natus, felix, amicusque etiam erit. ॥*
23. *Eris quum talorum-gnarus, felicitati jungeris tum, ॥ congregierisque cum uxore tu, — ne moerori animum adhibeas, — ॥ cum regno,*
24. *liberisque; veritatem hanc dico tibi. ॥ Tuam formamque quum videre*

स्वन्नपञ्च च यदा द्रष्टुम् इच्छेयात् त्वन् नराधिप ।
संस्मर्तव्यस् तदा ते ऽहं वासश्च चे 'दन् निवासयेः ॥ २४ ॥
अनेन वाससा ह्यनः स्वन्नपम् प्रतिपत्स्यसे ।
इत्य् उक्त्वा प्रददौ तस्मै दिव्यं वासोयुगन् तदा ॥ २५ ॥
एवन् नलञ्च च सन्दिश्य वासो दत्त्वा च कौरव ।
नागराजस् ततो राजंस् तत्रै 'वा 'त्तर्धीयत ॥ २६ ॥
॥ इति नलोपाख्याने चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

तस्मिन् अतर्हिते नागे प्रययौ नैपथो नलः ।

cupias tu, hominum-regnator । recordandus tum tibi ego, vestemque
25. hanc induas. ॥ Hac veste indutus tuam-formam recuperabis. । Sic
26. fatus, dedit ei coeleste vestium-par tum. ॥ Sic Nalunque postquam
edocuerat, vestem dederatque, Caurave! । serpentum-rex tum, rex!
ibi nempe evanuit.

~~~~~

LIBER DECIMUS QUINTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Hic postquam evanuerat serpens profectus est Naischadhus Nalus, ।

ऋतुपर्णास्य नगरम् प्राविशद् दशमे ऽहनि ॥ १ ॥
 स राजानम् उपातिष्ठद् वाहुको ऽहम् इति ब्रुवन् ।
 अश्वानां वाहने युक्तः पृथिव्यान् ना स्ति मत्समः ॥ २ ॥
 अर्थकृच्छ्रेषु चै 'वा 'हम् प्रष्टव्यो नैपुणेषु च ।
 अन्नसंस्कारम् अपि च जानाम्य् अन्यैरु विशेपतः ॥ ३ ॥
 यानि शिल्पानि लोके ऽस्मिन् यच्चै 'वा 'न्यत् सुदुष्करम् ।
 सर्वं यतिष्ये तत् कर्तुम् ऋतुपर्णा भरस्व माम् ॥ ४ ॥

ऋतुपर्णा उवाच

वस वाहुक भद्रन् ते सर्वम् एतत् करिष्यसि ।
 शीघ्रयानि सदा बुद्धिरु ध्रियते मे विशेपतः ॥ ५ ॥
 स त्वम् आतिष्ठ योगन् तं येन शीघ्रा ह्या मम ।

-
2. Rituparni urbem intravit decimo die. ॥ Is regem adiit, Vâhucus ego, sic dicens, । equorum rectioni aptus in terrâ non est mihi-similis; ॥
  3. in rerum-difficultatibusque etiam ego interrogandus, in disciplinis-que; । ciborum-paratum etiamque intelligo prae aliis praecipue. ॥
  4. Quae artes in mundo hoc, quodque etiam aliud perdifficile-factu, । omne studebo hoc facere, Rituparne! conduc me!

Rituparnus dixit:

5. Habita, Vâhuce! salus tibi! omne hoc facies. । In veloce-cursu sem-
6. per animus tenetur meus praecipue. ॥ Is tu exerce negotium hoc, ut

भविष्युर् अश्वाध्यक्षो ऽसि वेतनन् ते शतं शताः ॥ ६ ॥
 वाम् उपस्थास्यतश्चै व नित्यं वार्षियजीवित्वा ।
 एताभ्यां रंस्यसे सार्धं वस वै मयि वाङ्क ॥ ७ ॥
 एवम् उक्तो नलस् तेन न्यवसत् तत्र पूजितः ।
 ऋतुपर्णस्य नगरे सहवार्षियजीवित्वाः ॥ ८ ॥
 स वै तत्रा वसद् राजा वैदर्भीम् अनुचिन्तयन् ।
 सायं सायं सदा चे मं श्लोकम् एकञ् जगाद् ह ॥ ९ ॥
 क्व नु सा क्षुत्पिपासार्ता श्रान्ता शैते तपस्विनी ।
 स्मरन्ती तस्य मन्दस्य कं वा सा द्यो पतिष्ठति ॥ १० ॥
 एवम् ब्रुवन्तं राजानन् निशायाञ् जीवित्वा ऽब्रवीत् ॥ ११ ॥
 काम् एनां शोचसे नित्यं श्रोतुम् इच्छामि वाङ्क ।

veloces equi mei | sint; equorum-praefectus es; merces tua centies
 7. centum. || Tibi aderuntque etiam semper Várschnéyus -et Dschiva-
 8. lus, | cum iis ludas; habita apud me Vâhuce! || Sic compellatus Na-
 9. lus ab illo, habitavit ibi honoratus, | in Rituparni urbe, cum-Vâr-
 9. schnéyo -et Dschivalo. || Is ibi habitavit rex, Vaidarbhiam cogi-
 10. tans; | et vespere, vespere semper hunc Slôcum unum pronuntia-
 11. vit: || «Ubine illa fame-siti-afflicta, defessa, jacet pia? | recordans
 11. hujus stulti? Cuive ea nunc adest?» || Sic dicenti regi noctu Dschí-
 12. valus dixit: || Quam illam miseraris semper? Audire cupio, Vâhuce! |

आयुष्मन् कस्य वा नारी याम् एवम् अनुशोचति ॥ १२ ॥
 तम् उवाच नलो राजा मन्दप्रज्ञस्य कस्यचित् ।
 आसीद् बद्धमता नारी तस्या 'दृढतरं वचः ॥ १३ ॥
 स वै केनचिद् अर्थेन तया मन्दो व्ययुज्यत ।
 विप्रयुक्तः स मन्दात्मा भ्रमत्य् असुखपीडितः ॥ १४ ॥
 दृश्यमानः स शोकेन दिवारात्रम् अतन्द्रितः ।
 निशाकाले स्मरंस् तस्याः श्लोकम् एकं स्म गायति ॥ १५ ॥
 स विभ्रमन् महीं सर्वाङ् द्वाचिद् आसाद्य किञ्चन ।
 वसत्य् अनर्हस् तदुःखम् पुनर एवा 'नुसंस्मरन् ॥ १६ ॥
 सा तु तम् पुरुषन् नारी कृच्छ्रे ऽप्य् अनुगता वने ।
 त्यक्त्वा तेना 'ल्पपुण्येन दुष्करं यदि जीवति ॥ १७ ॥

- Longam vitam promittens! cuive *est* femina, quam sic miseraris? ॥
13. Ei dixit Nalus rex: Stultâ-mente *praedito* cuipiam | fuit multi-aesti-
14. mata femina; illius non valde-stabile dictum. ॥ Is aliquâ de causâ
ab illâ stultus disjunctus est. | Disjunctus is stulto-animo *praedi-*
15. *tus* errat dolore-afflictus. ॥ Ustus is moerore die-nocte perpetuo, |
16. noctis-tempore, recordans illius, distichon unum canit. ॥ Is peragrans
terram totam, alicubi aggressus uspiam | habitat indignus, illius-do-
17. lorem rursus quoque recordans. ॥ Illa vero illum virum femina
in miseriâ quoque secuta, in sylvâ | deserta ab eo parvâ-virtute
18. *praedito*, o grave-facinus! si vivit. ॥ Sola femina, ignaraque

एका बाला नभिज्ञा च मार्गाणाम् अतयोचिता ।

क्षुत्पिपासापरीताङ्गी दुष्करं यदि जीवति ॥ १८ ॥

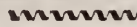
श्चापदाचरिते नित्यं वने महति दारुणे ।

त्यक्ता तेना ल्पभाग्येन मन्दप्रज्ञेन मारिष ॥ १९ ॥

इत्य् एवन् नैषधो राजा दमयन्तीम् अनुस्मरन् ।

अज्ञातवासन् न्यवसद् राज्ञस् तस्य निवेशने ॥ २० ॥

॥ इति नलोपाख्याने पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

वृहदश्व उवाच

दृतराज्ये नले भीमः सभार्ये प्रेष्यताड् गते ।

- viarum, non-ita-merita, | fame-siti-affecta, o grave-facinus! si
19. vivit. || A bestiis rapacibus-aditâ semper in sylvâ magnâ, terri-
bili, | deserta ab illo, parvâ-fortunâ, stultâ-mente *praedito*, vene-
20. rande! || Sic nempe Naischadhus rex, Damayantiam recordans, |
ignotâ-habitatione habitabat in regis illius domo.

LIBER DECIMUS SEXTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Abreptum-regnum *habente* Nalo, Bhimus, cum-conjuge in servitu-

द्विजान् प्रस्थापयामास नलदर्शनकाङ्क्षया ॥ १ ॥
 सन्दिदेश च तान् भीमो वसु दत्त्वा च पुष्कलम् ।
 मृगयधन् नलं यूयन् दमयन्तीञ् च मे सुताम् ॥ २ ॥
 अस्मिन् कर्मणि सम्पन्ने विज्ञाते निषधाधिपे ।
 गवां सहस्रन् दास्यामि यो वसु ताव् आनयिष्यति ॥ ३ ॥
 अग्रहारांश्च च दास्यामि ग्रामन् नगरसम्मितम् ॥ ४ ॥
 न चेत् शक्याव् इहा नितुन् दमयन्ती नलो ऽपि वा ॥ ४ ॥
 ज्ञातमात्रे ऽपि दास्यामि गवान् दश शतन् धनम् ।
 इत्य् उक्तास् ते ययुर दृष्ट्वा ब्राह्मणाः सर्वतोदिशम् ॥ ५ ॥
 पुरराष्ट्राणि चिन्वन्तो नैषधं सह भार्यया ।
 नै व द्वा पि प्रपश्यन्ति नलं वा भीमपुत्रिकाम् ॥ ६ ॥

dinem profecto, † Brāhmanos misit, Nalum-videndi-cupiditate. ॥

2. Mandavitque iis Bhīmus, divitias postquam dederat eximias: † «Quae-
3. rite Nalum vos, Damayantiamque meam filiam! ॥ Hoc negotio facto, cognito Nischadhorum-regnatore, † vaccarum mille dabo ei, qui vestrum eos adducet, ॥ victuales resque dabo, vicum oppido-parem. †
5. Nisi possunt huc adduci Damayantia Nalus etiamve, ॥ cognito tantum, etiam dabo vaccas decies centum, opulentiam.» † Sic compellati
6. illi iverunt laeti Brāhmani, omnes-plagas versus, ॥ in oppida-regna, quaerentes Naischadhum cum uxore; † non vero alicubi vident Na-

ततश्च चेदिपुरीं रम्यां सुदेवो नाम वै द्विजः ।
 विचिन्वानो ऽथ वैदर्भीम् अपश्यद् राजवेश्मनि ॥ ७ ॥
 पुण्याहवाचने राज्ञः सुनन्दासहितां स्थिताम् ।
 मन्दम् प्रख्यायमानेन रूपेणा प्रतिमेन ताम् ।
 निवद्धान् धूमजालेन प्रभाम् इव विभावसोः ॥ ८ ॥
 तां समीक्ष्य विशालाक्षीम् अधिकम् मलिनाङ् कृशाम् ।
 तर्कयामास भैमी ति कार्णैर् उपपादयन् ॥ ९ ॥

सुदेव उवाच

यथे 'यम् मे पुरा दृष्टा तयात्रूपे 'यम् अङ्गना ।
 कृतार्थी ऽस्म्य् अद्य दृष्टे 'मां लोककान्ताम् इव श्रियम् ॥ १० ॥
 पूर्णाचन्द्रनिभां श्यामाञ् चारुवृत्तपयोधराम् ।

वचने ?

7. lum et Bhimi-filiam. ॥ Deinde Tschêdi-purim amoenam Sudêvus nomine Brâhmanus ॥ perscrutans tunc, Vaidarbhiam vidit in regis-domo, ॥
 8. in puri-diei-nuntiatione regis, cum Sunandâ-simul versantem, ॥ parum laudatâ formâ, incomparabili, eam, ॥ involutam nebulae-reti lucem veluti solis. ॥ Eam tuitus magnis-oculis *praeditam*, supra modum lutulentam, macram, ॥ cogitavit, « Bhaimia, » sic, rationibus colligens.

Sudêvus dixit:

10. Sicut ea a me antea visa, sic-formam *habens* est haec femina. ॥ Factam rem *habens* sum nunc, tuitus hanc, a mundo-dilectam veluti
 11. *Sriam*, ॥ plenae-lunae-similem, nigram, cum pulchris-et-rotundis-

कुर्वन्तीम् प्रभया देवीं सर्वा वितिमिरा दिशः ॥ ११ ॥
 चारुपद्मविशालाक्षीम् मन्मथस्य रतीम् इव ।
 इष्टां समस्तलोकस्य पूर्णचन्द्रप्रभाम् इव ॥ १२ ॥
 विदर्भसरसम् तस्माद् देवदोषाद् इवो हृताम् ।
 मलयङ्गानुलिप्ताङ्गीम् मृणालीम् इव चो हृताम् ॥ १३ ॥
 पौर्णमासीम् इव निशां राहुग्रस्तनिशाकराम् ।
 पतिशोकाकुलान् दीनां श्रुष्कस्रोतान् नदीम् इव ॥ १४ ॥
 विध्वस्तपर्णकमलां वित्रासितविहङ्गमाम् ।
 हृस्तिहृस्तपरामृष्टां व्याकुलाम् इव पद्मिनीम् ॥ १५ ॥
 सुकुमारीं सुजाताङ्गीं रत्नगर्भगृहोचिताम् ।

- mammis, l facientem splendore reginam omnes expertes - obscuritatis
12. plagas, ll pulchris - loto (similibus) - magnis - oculis *praeditam*, Manmathi maritam veluti, l amatam universi - mundi, plenae - lunae - splendore
13. *praeditam* veluti; ll e Vidarbhorum - lacu illo fati - culpâ veluti avulsam, l luto - coeno - obducta membra *habentem*, loti fibram velutique
14. avulsam; ll plenilunii veluti noctem, a Rahue - voratâ - lunâ, l de con-
15. juge - moerore - turbatam, miseram, siccato - fluctu annem veluti; ll lapsis - foliis - lotos *habentem*, perterritis - avibus *praeditum*; l ab elephantanti - proboscide - agitatum, perturbatum veluti lotorum - lacum; ll
16. teneram, pulchris - membris *praeditam*, gemmarum - sedis - domum - merentem, l ustam veluti sole, loti fibram velutique avul-

दक्षमानाम् इवा 'कीर्ण मृणालीम् इव चो 'दृताम् ॥ १६ ॥

द्वपौर्दार्यगुणोपेताम् मण्डनार्हाम् अमण्डिताम् ।

चन्द्रलेखाम् इव नवां व्योम्नि नीलाभ्रसंवृताम् ॥ १७ ॥

कामभोगैः प्रियैर्हीनां हीनाम् बन्धुजनेन च ।

देहन् धारयतीन् दीनाम् भर्तृदर्शनकाङ्क्षया ॥ १८ ॥

भर्ता नाम परन् नार्या भूषणम् भूषणैर् विना ।

एषा हि रहिता तेन शोभमाना न शोभते ॥ १९ ॥

डुष्करड् कुरुते ऽत्यन्तं हीनो यद् अनया नलः ।

धारयत्य् आत्मनो देहन् न शोकेना पि सीदति ॥ २० ॥

इमाम् असितकेशान्तां शतपत्रायतेक्षणां ।

सुखार्हान् दुःखितान् दृष्ट्वा ममा पि व्ययते मनः ॥ २१ ॥

17. sam, ॥ formae - et liberalitatis - virtute - praeditam, ornatu - dignam, inornatam, ॥ lunae - virgam veluti novam in coelo, nigris - nubibus -
18. tectam, ॥ amoris - voluptatibus caris orbatam, orbatam propinquorum - turbâque, ॥ corpus sustentem, miseram, conjugem - videndi - cupiditate. ॥ Conjux nempe eximium est feminae ornamentum sine ornamen-
20. tis; ॥ haec enim relicta ab illo splendens non splendet. ॥ Difficile - factu facit ultramodum, privatus quod hac Nalus ॥ sustinet suum cor-
21. pus, non moerore vero tabescit. ॥ Hanc nigris - comis praeditam, loto similibus - longis - oculis, ॥ gaudio - dignam, afflictam videndo

कदा नु खलु दुःखस्य पारं यास्यति वै शुभा ।
 भर्तुः समागमात् साधी रोहिणी शशिनो यया ॥ २२ ॥
 अस्या नूनम् पुनर्लाभान् नैपथः प्रीतिम् दृष्यति ।
 राजा राज्यपरिभ्रष्टः पुनरू लब्धा च मेदिनीम् ॥ २३ ॥
 तुल्यशीलवयोर्युक्तान् तुल्याभिजनसंवृताम् ।
 नैपथो ऽर्हति वैदर्भीन् तज्ज् चे 'यम् असितेक्षणा ॥ २४ ॥
 युक्तान् तस्या प्रमेयस्य वीर्यसत्त्ववतो मया ।
 समाश्वासयितुम् भार्याम् पतिदर्शनलालसाम् ॥ २५ ॥
 अहम् आश्वासयाम्य् एनाम् पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
 अदृष्टपूर्वान् दुःखस्य दुःखार्तान् ध्यानतत्पराम् ॥ २६ ॥

-
22. meus quoque laborat animus. ॥ Quandone tandem doloris ad ulte-
 riorem ripam ibit pulchra, | conjugis congressu, bona, Rohinia lu-
 23. nae sicut (*congressu*)? ॥ Hujus certe recuperatione Naischadhus ad
 gaudium ibit | rex e regno lapsus, rursus adeptusque terram. ॥
 24. Pari-virtuti-*et*-aetati-junctam, pari-familiã-instructam | Naischa-
 25. dhus meretur Vaidarbham, eumque illa nigris-oculis. ॥ Conveniens
 illius incomparabilis, fortitudine-*et* mente praediti est mihi | con-
 26. solari uxorem, conjugis-visum-desiderantem. ॥ Ego consolor eam,
 plenae-lunae-simili-vultu praeditam, | quae non vidit antea dolo-
 rem, dolore-afflictam, meditationi-addictam. ॥

वृहदश्व उवाच

एवं विमृश्य विविधैः कारणैर् लक्ष्णैश्च च ताम् ।
 उपागम्य ततो भैमीं सुदेवो ब्राह्मणो ऽब्रवीत् ॥ २७ ॥
 अहं सुदेवो वैदर्भि भ्रातुस् ते दयितः सखा ।
 भीमस्य वचनाद् राज्ञस् त्वाम् अन्वेष्टुम् इहा "गतः ॥ २८ ॥
 कुशलस् ते पिता राज्ञी जननी भ्रातरश्च च ते ।
 आयुष्मन्तौ कुशलिनी तत्रस्थौ दारकौ च तौ ॥ २९ ॥
 तत्कृते बन्धुवर्गाश्च च गतसत्त्वा इवा "सते ।
 अन्वेष्टारो ब्राह्मणाश्च च भ्रमन्ति शतशो महीम् ॥ ३० ॥
 अभिज्ञाय सुदेवन् तन् दमयन्ती युधिष्ठिर ।
 पर्यपृच्छत् तान् सर्वान् क्रमेण सुहृदः स्वकान् ॥ ३१ ॥

Vrihadasyus dixit:

27. Sic postquam consideraverat variis rationibus notisque eam, | aggressus, deinde Bhaimiae Sudêvus Brâhmanus dixit: || «Ego sum Sudêvus, Vaidarbhia! fratris tui dilectus amicus, | Bhîmi dicto regis te
29. quaesitum huc aggressus. || Salvus est tuus pater, regina genitrix, fratresque illi; | et longam vitam promittentes salvi sunt ibi-morantes parvuli illi. || Tuâ-causâ propinquorum-turbæ vero expertementis veluti sedent; | quaerentes Brâhmanique peragrunt centeni
31. terram.» || Cognito Sudêvo illo, Damayantia, Yudhishtire! | interrogavit de illis omnibus ex ordine amicis suis; || flevitque valde, rex!

हरोद च भृशं राजन् वैदर्भी शोककर्षिता ।
 दृष्ट्वा सुदेवं सहसा भ्रातुर इष्टन् द्विजोत्तमम् ॥ ३२ ॥
 ततो रुदन्तीन् तान् दृष्ट्वा सुनन्दा शोककर्षिताम् ।
 सुदेवेन सहै कान्ति कथयतीञ् च भारत ॥ ३३ ॥
 जनित्र्याः कथयामास सैरन्ध्री रुदिते भृशम् ।
 ब्राह्मणेन सहा गम्य तां वित्य यदि मन्यसे ॥ ३४ ॥
 अथ चेदिपतेर माता राज्ञश् चा तःपुरात् तदा ।
 जगाम यत्र सा वाला ब्राह्मणेन सहा भवत् ॥ ३५ ॥
 ततः सुदेवम् आनाथ्य राजमाता विशाम् पते ।
 पप्रच्छ भार्या कस्ये ये सुता वा कस्य भाविनी ॥ ३६ ॥
 कथञ् च भ्रष्टा ज्ञातिभ्यो भर्तुर वा वामलोचना ।

-
- Vaidarbhia dolore-vexata, | tuita Sudêvum subito, fratris dilectum
 33. Brâhmanorum-excellentissimum. || Deinde flentem eam tuita Su-
 nanda, moerore-attenuatam, | cum Sudêvo secreto loquentemque,
 34. Bhârâte! || Genitrici dixit: «Opifex flet valde, | cum Brâhmano con-
 35. gressa; eam nosces, si putas.» || Deinde Tshêdis-domini mater e re-
 gis gynaeceo tunc | ivit eo, ubi illa femina cum Brâhmano erat. ||
 36. Deinde, Sudêvum adducendum postquam curaverat regis-mater, Vi-
 sorum domine, | interrogavit: Uxor cujus ista, filiae cujus, egregia? ||
 37. Quomodoque separata a propinquis, a conjugeve, pulchris-oculis

वया च विदिता विप्र कथम् एवङ् गता सती ॥ ३७ ॥

एतद् इच्छाम्य अहं श्रोतुन् वत्तः सर्वम् अशेषतः ।

तत्रेन हि ममा "चक्ष्व पृच्छत्या देववृषिणीम् ॥ ३८ ॥

एवम् उक्तस् तथा राजन् सुदेवो द्विजसत्तमः ।

सुखोपविष्ट आचष्टे दमयत्या यथातथम् ॥ ३९ ॥

॥ इति नलोपाख्याने षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

सुदेव उवाच

विदर्भराजो धर्मात्मा भीमो नाम महाद्युतिः ।

सुते यन् तस्य कल्याणी दमयन्ती ति विश्रुता ॥ १ ॥

praedita? । A teque cognita est, Brâhmane! quomodo, sic profecta bo-

38. na? ॥ Hoc cupio ego audire a te omne plane. । Accurate mihi memora

39. interroganti divinâ-formâ *praeditam*. ॥ Sic compellatus ab illâ, rex!

Sudêvus Brâhmanorum-optimus, । cum voluptate-sedens memoravit,

Damayantiae sicut-verum.

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

Sudêvus dixit:

1. Vidarbhorum-rex justo-animo est Bhimus nomine, magno-splendore praeditus, । filia haec est istius, eximia, «Damayantia,» sic cele-

राजा तु नैषधो नाम वीरसेनसुतो नलः ।
 भार्ये यन् तस्य कल्याणी पुण्यश्लोकस्य धीमतः ॥ २ ॥
 स वै द्यूते जितो भ्रात्रा द्यूतराज्यो महीपतिः ।
 दमयत्या गतः सार्धन् न प्राज्ञायत कर्हिचित् ॥ ३ ॥
 ते वयन् दमयत्यर्थे चरामः पृथिवीम् इमाम् ।
 से यम् आसादिता बाला तव पुत्रनिवेशने ॥ ४ ॥
 अस्या त्रूपेण सदृशी मानुषी न हि विद्यते ।
 अस्या क्व रूपा भ्रुवोर मध्ये सदृजः पिप्पूर उत्तमः ॥ ५ ॥
 श्यामायाः पद्मसङ्काशो लक्षितो ऽत्तर्हितो मया ।
 मलेन संवृतो क्व अस्याश्रु ह्रस्वो ऽश्रेणे 'व चन्द्रमाः ॥ ६ ॥
 चिह्नभूतो विभूत्यर्थम् अयन् धात्रा विनिर्मितः ।

2. brata. ॥ Rex vero Naischadhus nomine, Virasēni-filius Nalus; 1 uxor
3. haec est istius, eximia, Punyaslōci sapientis. ॥ Is vero in ludo victus a fratre, privatus-regno terrae-dominus, 1 cum Damayantiā profectus
4. simul non cognoscebatur unquam. ॥ Ipsi nos Damayantiae-causā per-
5. gramus terram hanc; 1 ea haec (a me)adita femina in tui filii-domo. ॥ Ei formā similis humana non enim existit. 1 Ejus autem hic in superci-
6. liorum medio ingenitus naevus pulcherrimus, ॥ nigrae, loto-similis conspectus est, qui interiit, a me; 1 sorde obductus enim illius, tecta
7. nube veluti luna. ॥ Macula-existens excellentiae-causā haec a Brah-

प्रतिपत्कलुपस्ये 'न्दोर लेखा ना तिविराजति ॥ ७ ॥
 न चा 'स्या नश्यते रूपं वपुर्मलसमाचितम् ।
 असंस्कृतम् अभिव्यक्तम् भाति काञ्चनसन्निभम् ॥ ८ ॥
 अनेन वपुषा वाला पिप्पुना 'नेन सूचिता ।
 लक्षिते 'यम् मया देवी निभृतो ऽग्निरू इवो 'ष्मणा ॥ ९ ॥

वृहदश्व उवाच

तच्च क्लृप्ता वचनन् तस्य सुदेवस्य विशाम् पति ।
 सुनन्दा शोधयामास पिप्पुप्रच्छादनम् मलम् ॥ १० ॥
 स मत्नेना 'पकृष्टेन पिप्पुस् तस्या व्यरोचत ।
 दमयत्यास् तदा व्यध्रे नभसी 'व निशाकरः ॥ ११ ॥
 पिप्पुन् दृष्ट्वा सुनन्दा च राजमाता च भारत ।

mane formata, | interlunio - turbidae lunae virga non valdê-splendet. ॥

8. Non tamen illius (*Damayantiae*) perit forma corporis-sorde-obducta, |
 9. inornata manifesto splendet auro-similis. ॥ Isto corpore femina,
 naevo isto praedita, | animadversa est ea a me regina, occultus ignis
 veluti calore.

Vrihadasvus dixit:

10. Hoc audito sermone illius Sudêvi, Visorum domine! | Sunanda ab-
 11. luit naevum-tegentem sordem. ॥ Is, sorde detractâ, naevus illius
 splendebat | *Damayantiae* tunc, experte-nubium in coelo veluti
 12. luna. ॥ Post naevi conspectum Sunandaque regis-materque, Bhârâte! |

रुदत्यौ ताम् परिघ्न्य मुद्गर्तम् इव तस्यतुः ॥ १२ ॥
 उत्सृज्य वाप्यं शनकै राजमति दम् अत्रवीत् ।
 भगिन्या दुहिता मे ऽसि पिप्पुना नेन सूचिता ॥ १३ ॥
 अहञ् च तव माता च राज्ञस् तस्य महात्मनः ।
 सुते दशार्णाधिपतेः सुदाम्नश् चारुदर्शने ॥ १४ ॥
 भीमस्य राज्ञः सा दत्ता वीरवाहोरु अहम् पुनः ।
 वन् तु ज्ञाता मया दृष्टा दशार्णेपु पितुरु गृहे ॥ १५ ॥
 यथै व ते पितुरु गेहन् तथै व मम भाविनि ।
 यथै व च ममै श्वर्यन् दमयन्ति तथा तव ॥ १६ ॥
 ताम् प्रहृष्टेन मनसा दमयन्ती विशाम् पते ।
 प्रणम्य मातुरु भगिनीम् इदं वचनम् अत्रवीत् ॥ १७ ॥

-
13. flentes, illam amplexae, momentum quasi stabant. ॥ Oppressis lacry-
 mis paulatim, regis-mater hoc dixit: । Sororis filia meae es, naevo
 14. hoc praedita. ॥ Egoque tua materque regis illius magnanimi । filiae
 sumus, Dasârnorm-regnatoris Sudâmanis, pulchro-aspectu prae-
 15. dita! ॥ Bhimo regi illa data est, Viravahui ego vero. । Tu verô nata
 16. a me conspecta es in Dasârnis, in patris domo. ॥ Sicut sane tuo patri
 est domus, ita quoque mihi, eximia! । sicut etiamque mihi est hoc
 17. dominium, Damayantia! ita tibi. ॥ Ei laetâ mente Damayantia, Viso-
 rum-domine! । postquam se inclinaverat, matris sorori hunc sermo-

अज्ञायमाना पि सती सुखम् अस्म्य् उपिता त्वयि ।
 सर्वकामैः सुविहिता रक्ष्यमाणा सदा त्वया ॥ १८ ॥
 सुखात् सुखतरो वासो भविष्यति न संशयः ।
 चिरविप्रोपिताम् मातरू माम् अनुज्ञातुम् अर्हसि ॥ १९ ॥
 दारकौ च हि मे नीतौ वसतस् तत्र बालकौ ।
 पित्रा विहीनौ शोकार्तौ मया चै व कथन् नु तौ ॥ २० ॥
 यदि चा पि प्रियङ् किञ्चिन् मयि कर्तुम् इहे हसि ।
 विदर्भान् यातुम् इच्छामि शीघ्रम् मे यानम् आदिश ॥ २१ ॥
 वाढम् इत्य् एव ताम् उक्त्वा दृष्ट्वा मातृघ्नसा नृप ।
 गुप्ताम् बलेन महता पुत्रस्या नुमते ततः ॥ २२ ॥
 प्रास्थापयद् राजमाता श्रीमतीन् नरवाहिना ।

-
18. nem dixit: ॥ Incognita quoque dum eram, laete sum morata apud
 19. te, | omnibus-optatis bene-instructa, custodita semper a te. ॥ Ju-
 cundâ jucundior habitatio erit, non dubium; | diu-exsulem, mater!
 20. me dimittere velis. ॥ Liberi enim mei traducti habitant ibi parvuli, |
 patre orbati, moerore-afflicti, meque etiam quomodne ii (sint or-
 21. bati)? ॥ Si vero carum quidpiam mihi facere hic vis, | in Vidarbhos
 22. ire cupio, cito mihi vehiculum manda! ॥ «Ita;» sic nempe ad eam
 fata laeta matris-soror, rex! | custoditam ab exercitu magno, cum filii
 23. assensu, tum ॥ misit regis-mater felicem, a viris-vecto | vehiculo,

यानेन भरतश्रेष्ठ क्व अन्नपानपरिच्छदाम् ॥ २३ ॥
 ततः सा नचिराद् एव विदर्भान् अगमत् पुनः ।
 तान् तु बन्धुजनः सर्वः प्रकृष्टः समपूजयत् ॥ २४ ॥
 सर्वान् कुशालिनो दृष्ट्वा बान्धवान् दारकौ च तौ ।
 मातरम् पितरञ् चो भौ सर्वञ् चै व सखीजनम् ॥ २५ ॥
 देवताः पूजयामास ब्राह्मणांश्च यशस्विनी ।
 परेण विधिना देवी दमयन्ती विशाम् पते ॥ २६ ॥
 अतर्पयत् सुदेवञ् च गोसदृशेण पार्थिवः ।
 प्रीतो दृष्ट्वै व तनयाङ् ग्रामेण द्रविणेन च ॥ २७ ॥
 सा व्युष्टा रजनीन् तत्र पितरू वैश्वानि भाविनी ।
 विश्रान्ता मातरं राजन् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥ २८ ॥

-
24. Bharatorum-optime! cibo-potu-instructam. ॥ Deinde illa brevi quo-
 que in Vidarbhos ivit rursus; ॥ eam vero propinquorum-turba omnis
 25. laeta honoravit. ॥ Omnes salvos tuita proquinguos, parvulosque illos, ॥
 matrem patremque, ambos, totamque etiam amicarum-turbam, ॥
 26. Deos coluit Brāhmanosque gloriosa, ॥ eximio modo, regina Dama-
 27. yantia, Visorum domine! ॥ Exhilaravit Sudêvumque vaccarum-mille
 28. rex ॥ laetus, tuitus nempe filiam, vico, opibusque. ॥ Illa, morata no-
 ctem ibi in patris domo, egregia, ॥ requieta matri, rex! hunc ser-

माञ् चेद् इच्छसि जीवन्तीम् मातः सत्यम् ब्रवीमि ते ।
 नरवीरस्य चै तस्य नलस्या नयने यत् ॥ २९ ॥
 दमयत्या तयो क्ता तु सा देवी भृशदुःखिता ।
 वाप्येणा पिहित्वा राजन् नो तर्ङ् किञ्चिद् अब्रवीत् ॥ ३० ॥
 तद्वस्यान् तु तान् दृष्ट्वा सर्वम् अन्तःपुरन् तदा ।
 द्वाहाभूतम् अतीवा सीद् भृशञ् च प्ररुरोद् ह ॥ ३१ ॥
 ततो भीमम् महाराजम् भार्या वचनम् अब्रवीत् ।
 दमयन्ती तव सुता भर्तारम् अनुशोचति ॥ ३२ ॥
 अपकृष्य च लज्जां सा स्वयम् उक्तवती नृप ।
 प्रयतन्तु तव प्रेक्षाः पुण्यश्लोकस्य मार्गणे ॥ ३३ ॥
 तया प्रदेशितो राजा ब्राह्मणान् वशवर्तिनः ।

29. monem dixit: ॥ Me si cupis viventem, mater! veritatem dico tibi, ।
 30. in virorum-herois etiam illius, Nali, adductione operam loca. ॥ A
 Damayantiā sic compellata vero illa regina, valde-afflicta, । lacrymis
 31. obducta, rex! non responsum quodquam dixit. ॥ Tali-stātū affectam
 vero eam videns omne gynaeceum tunc, । heu!-heu!-clamans maxime
 32. fuit, valdeque flevit. ॥ Deinde Bhimo magno-regi uxor sermonem di-
 33. xit: । Damayantia tua filia conjugem dolet, ॥ exutoque pudore, ea ipsa
 fata est, rex: । «Operam locanto tui servi in Punyaslōci quaestione.» ॥
 34. Ab illā incitatus rex Brāhmanos voluntatem-agentes । misit plagas

प्रास्थापयद् दिशः सर्वा यतधन् नलमार्गणे ॥ ३४ ॥
 ततो विदर्भाधिपतेरु नियोगाद् ब्राह्मणास् तदा ।
 दमयन्तीम् अयो सृत्वा प्रस्थिताः स्मे त्य् अथा ब्रुवन् ॥ ३५ ॥
 अथ तान् अत्रवीद् भैमी सर्वराष्ट्रिघ्न इदं वचः ।
 ब्रूयास्त जनसंसत्सु तत्र तत्र पुनः पुनः ॥ ३६ ॥
 क्व नु वड् कितव च्छित्वा वस्त्रार्धम् प्रस्थितो मम ।
 उत्सृज्य विपिने सुप्ताम् अनुरक्ताम् प्रियाम् प्रिय ॥ ३७ ॥
 सा वै यया समादिष्टा तथा "स्ते वत्प्रतीक्षिणी ।
 दक्ष्यमाना भृशम् बाला वस्त्रार्धिना पि संवृता ॥ ३८ ॥
 तस्या रुदल्याः सततन् तेन शोकेन पार्थिव ।
 प्रसादद् कुरु वै वीर प्रतिवाक्यं वदस्व च ॥ ३९ ॥

-
35. omnes versus: «Operam locate in Nali quaestione!» ॥ Deinde Vidar-
 bhorum-regnatoris jussu Brâhmani tunc । Damayantiam etiam ag-
 36. gressi, «proficiscentes sumus,» sic tunc dixerunt. ॥ Tum illis dixit
 Bhaimia: In omnibus-regnis hunc sermonem । dicatis in hominum-
 37. coetibus ubique iterum iterum: ॥ Quone tu, lusor! abscisso vestis-
 dimidio profectus es meo, । relictâ in sylvâ dormiente, deditâ, amatâ,
 38. o amate? ॥ Illa sane sicut jussa ita sedet te-exspectans, । usta valde
 39. femina, vestis-dimidio quoque induta. ॥ Illi flenti semper ob hunc
 moerorem, rex! । benevolentiam praesta, heros! responsum dicque. — ॥

एवम् अन्यच्च च वक्तव्यञ्च कृपाञ्च कुर्याद् यथा मयि ।

वायुना धूयमानो हि वनन् दहति पावकः ॥ ४० ॥

भर्तव्या रक्षणीया च पत्नी हि पतिना सदा ।

तन् नष्टम् उभयञ्च कस्माद् धर्मज्ञस्य सतस् तव ॥ ४१ ॥

ख्यातः प्राज्ञः कुलीनश्च च सानुक्रोशो भवान् सदा ।

संवृतो निरनुक्रोशः शङ्के मद्भाग्यसङ्ख्यात् ॥ ४२ ॥

तत् कुरुष्व नरव्याघ्र दयाम् मयि नरेश्वर ।

ग्रानृशंस्यम् परो धर्मस् वत्त एव मया श्रुतम् ॥ ४३ ॥

एवम् त्रुवाणान् यदि वः प्रतित्रूयाद् धि कश्चन ।

स नलः सर्वथा ज्ञेयः कम् चा सौ क्व च वर्तते ॥ ४४ ॥

40. Hoc aliudque est dicendum, misericordiam impertiatur ut mihi, ।

41. a vento agitatus enim sylvam comburit ignis. — ॥ Sustentanda est
tuendaque' conjux enim a conjuge semper; । hoc perditum utrum-

42. que cur, officiorum-gnarus qui es, tibi? ॥ Appellatus sapiens nobi-
lisque et misericors tu semper, । factus es expers-misericordiae;

43. suspicor, ob meae-fortunae-occasum; ॥ ideo impertire, homi-
num-princeps! misericordiam mihi, hominum-domine! । «Benigni-

44. tas est summum officium» et te sic a me est auditum. — ॥ Sic dicenti-
bus si vobis respondeat quispiam, । is.Nalus, omnino cognoscen-

45. dus, et quis iste, et ubi versetur. ॥ Quique, hoc sermone audito,

यस् चै वं वचनं श्रुत्वा ब्रूयात् प्रतिवचो नरः ।
 तद् आदाय वचस् तस्य ममा "वेद्यन् द्विजोत्तमाः ॥४५॥
 यथा च वो न जानीयाद् ब्रुवतो मम शासनात् ।
 पुनरु आगमनञ् चै 'व तथा कार्यम् अतन्द्रितैः ॥४६॥
 यद्विवा 'सौ समृद्धः स्याद् यद्विवा 'प्य् अधनो भवेत् ।
 यद्विवा 'प्य् अर्थकामः स्याद् ज्ञेयन् तस्य चिकीर्षितम् ॥४७॥
 एवम् उक्तास् त् अगच्छंस् ते ब्राह्मणाः सर्वतो दिशः ।
 नलम् मृगयितुं राजंस् तद् व्यसनिनन् तथा ॥४८॥
 ते पुराणि सराट्ट्राणि ग्रामान् घोषांस् तथा "श्रमान् ।
 अन्वेषन्तो नलं राजन् ना धिजग्मुर् द्विजातयः ॥४९॥

-
- dicat responsum vir, | iste, postquam perceptus erit, sermo ejus
 46. mihi annuntiandus, Brâhmanorum-excellentissimi! || Utque vos non
 cognoscat dicentes meo jussu, | rursus aditioque etiam (*ut sit*), sic
 47. faciendum a non-cunctantibus. || Utrum ille opulentus sit, an pau-
 per sit, | an divitiarum-cupidus sit, cognoscendum *est* ejus propo-
 48. situm. || Sic compellati vero iverunt Brâhmani quoquoersus in
 49. plagas, | Nalum quaesitum, rex! tunc aerumnosum, ita. || Ii op-
 pida cum-regnis, vicos, pastorales sedes, ita anachoretarum sedes |
 50. perquirentes, Nalum, rex! non adierunt Brâhmani. || Illumque

तच्च वाक्यन् तथा सर्वे तत्र तत्र विशाम् पते ।

श्रावयाञ्चक्रिरे विप्रा दमयत्या यथे रितम् ॥ ५० ॥

॥ इति नलोपाख्यानि सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

वृहदश्व उवाच

अथ दीर्घस्य कालस्य पर्णादो नाम वै द्विजः ।

प्रत्येत्य नगरम् भैमीम् इदं वचनम् अत्रवीत् ॥ १ ॥

नैषधम् मृगयानेन दमयन्ति मया नलम् ।

अयोध्यान् नगरीङ् गत्वा भाङ्गासुरिरूपस्थितः ॥ २ ॥

श्रावितश्रु च मया वाक्यन् त्वदीयं स महामते ।

sermonem ita cuncti ubique, Visorum domine! I audiendum curarunt
Brâhmani, a Damayantiâ sicut emissus. II

LIBER DUODEVICESIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. At post longum tempus Parnâdus nomine Brâhmanus, I postquam re-
2. dierat in urbem, Bhaimiae hunc sermonem dixit: II Naischadhun
quaerente, Damayantiâ! a me, Nalum, I in Ayodhyam urbem pro-
3. fecto, Bhângâsuris aditus, II audiens factusque a me sermonem tuum

ऋतुपर्णी महाभागो यथो 'क्तं वरवर्णिनि ॥ ३ ॥
 तच् कृत्वा ना 'ब्रवीत् किञ्चिद् ऋतुपर्णी नराधिपः ।
 न च पारिषदः कश्चिद् भाष्यमाणो मया 'सकृत् ॥ ४ ॥
 अनुज्ञातन् तु मां राज्ञा विज्ञाने कश्चिद् अब्रवीत् ।
 ऋतुपर्णस्य पुरुषो वाङ्मको नाम नामतः ॥ ५ ॥
 सूतस् तस्य नरेन्द्रस्य विद्वपो ह्रस्ववाङ्मकः ।
 शीघ्रयानेषु कुशलो मिष्टकर्ता च भोजने ॥ ६ ॥
 स विनिश्चस्य बद्धशो रुदिवा च पुनः पुनः ।
 कुशलञ् चै 'व माम् पृष्ट्वा पश्चाद् इदम् अभाषत ॥ ७ ॥
 वैषम्यम् अपि सम्प्राप्ता गोपायन्ति कुलस्त्रियः ।
 आत्मानम् आत्मना सत्यो जितस्वर्गा न संशयः ॥ ८ ॥

is, magna-mente praedita! | Rituparnus magnâ-fortunâ praeditus, si-

4. cut dictus, eximia! || Hoc audito, non dixit quidquam Rituparnus hominum-regnator, | neque e coetu quisquam, compellatus a me non
5. semel. || Dimissum vero me a rege, in experte-hominum loco quidam
6. allocutus est, | Rituparni homo, Vâhucus nempe nomine, || auriga illius hominum-regnatoris, deformis, brevibus-brachiis, | velocium-
7. cursuum peritus, suave-paransque in cibo. || Iste, postquam suspiraverat multum, fleveratque iterum iterum, | salutemque etiam me
8. postquam interrogaverat, deinde hoc dixit: || In miseriam quoque profectae custodiunt generosae-feminae | se per se, bonae, victum-

रक्षिता भर्तृभिश्च चै 'व न क्रुध्यन्ति कदाचन ।
 प्राणांश्च चारित्रिकवचान् धारयन्ति वरस्त्रियः ॥ १६ ॥
 विषमस्थेन मूढेन परिभ्रष्टमुखेन च ।
 यत् सा तेन परित्यक्ता तत्र न क्रोडुम् अर्हति ॥ १७ ॥
 प्राणयात्राम् परिप्रेप्तोः शकुनैरु दूतवाससः ।
 आधिभिर् दक्ष्यमानस्य श्यामा न क्रोडुम् अर्हति ॥ १८ ॥
 सत्कृता सत्कृता वा पि पतिन् दृष्ट्वा तथागतम् ।
 भ्रष्टराज्यं श्रिया हीनङ् क्षुधितं व्यसनान्नुतम् ॥ १९ ॥
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वरितो ऽहम् इहा गतः ।
 श्रुत्वा प्रमाणम् भवती राज्ञश्च चै 'व निविदय ॥ २० ॥
 एतच्च ह्युवा श्रुपूर्णाक्षी पर्णादस्य विशाम् पते ।

9. coelum habentes, non dubium; ॥ desertae a conjugibusque etiam non irascuntur unquam, ॥ vitam virtutis - loricâ instructam agunt eximiae -
 10. feminae. ॥ Aerumnoso, stulto, lapsum - gaudium habenteque, ॥ quod
 11. illa ab illo relicta, idcirco ne irasci velit. ॥ Vitae - victum desideranti, ab avibus captam - vestem habenti ॥ sollicitudinibus usto nigra ne
 12. irasci velit, ॥ bene - tractata, non - bene - tractatave, conjugem videns sic - aggressum, ॥ lapsum - regnum habentem, felicitate orbatum, fame-
 13. licum, calamitate - affectum. — ॥ Hujus hoc sermone audito, festinans ego huc aggressus. ॥ Auditâ re arbitrium tu es, regi vero me-
 14. mora. — ॥ Hoc postquam audierat, lacrymarum - plenis - oculis, e

दमयन्ती रक्षो ऽभ्येत्य मातरम् प्रत्यभाषत ॥ १४ ॥
 अयम् अर्थो न संवेद्यो भीमे मातः कथञ्चन ।
 तत्सन्निधौ नियोक्ष्ये ऽहं सुदेवन् द्विजसत्तमम् ॥ १५ ॥
 यथा न नृपतिरू भीमः प्रतिपद्येत मे मतिम् ।
 तथा त्वया प्रयत्तव्यम् मम चेत् प्रियम् इच्छसि ॥ १६ ॥
 यथा चा 'हं समानीता सुदेविना "शु बान्धवान् ।
 तैर्नै 'व मङ्गलेना "शु सुदेवो यातु माचिरम् ॥ १७ ॥
 समानेतुन् नलम् मातरू अयोध्यान् नगरीम् इतः ।
 विश्रान्तन् तु ततः पश्चात् पर्णादन् द्विजसत्तमम् ॥ १८ ॥
 अर्चयामास वैदर्भी धनेना तीव भाविनी ।
 नले चे 'हा "गते विप्र भूयो दास्याम्य् अहं वसु ॥ १९ ॥

-
- Parnâdo, Visorum domine! | Damayantia clam aggressa matrem allo-
 15. cuta est: || Haec res non memoranda Bhimo, mater! ullo modo; | in
 16. tuâ praesentiâ instruam ego Sudêvum, Brâhmanorum-optimum; || ut
 non regnator Bhîmus comperiat meum consilium, | sic tibi nitendum,
 17. mihi si gratum cupis. || Sicutque ego adducta a Sudêvo cito ad pro-
 18. pinquos, | eâdem sane fortunâ cito Sudêvus ito sine morâ, || adductum
 Nalum, mater! in Ayodhyam urbem hinc. | Requietum vero postea
 19. Parnâdum, Brâhmanorum-optimum || coluit Vaidarbhia divitiis valde,
 egregia: | «Nalo vero huc aggresso, Brâhmanè! plus dabo ego di-

तया हि मे बद्धं कृतं यथा ना न्यः करिष्यति ।
 यद् भर्त्रा हं समेष्यामि शीघ्रम् एव द्विजोत्तम ॥ २० ॥
 एवम् उक्तो ऽर्चयित्वा ताम् आशीर्वद्वैः समङ्गलैः ।
 गृहान् उपययौ चापि कृतार्थः सुमहामनाः ॥ २१ ॥
 ततः सुदेवम् आभाष्य दमयन्ती युधिष्ठिर ।
 अत्रवीत् सन्निधौ मातुर उःखशोकसमन्विता ॥ २२ ॥
 गत्वा सुदेव नगरीम् अयोध्यावासिनन् नृपम् ।
 ऋतुपर्णा वचो ब्रूहि सम्पतन् इव कामगः ॥ २३ ॥
 आस्थास्यति पुनरु भैमी दमयन्ती स्वयंवरम् ।
 तत्र गच्छन्ति राजानो राजपुत्राश्च सर्वशः ॥ २४ ॥
 तथा च गणितः कालः श्वोभूते स भविष्यति ।

20. vitiarum. ॥ A te enim mihi multum factum, sicut non alius faciet, ॥
 quod cum conjuge ego congregiar cito nempe, Brâhmanorum-excel-
 21. lentissime!» ॥ Sic compellatus, postquam coluerat eam benedictioni-
 bus felicibus, ॥ domicilia adiit, factâ-re, permagnâ-mente *praeditus*. ॥
 22. Deinde Sudêvum alloquens Damayantia, Yudhishtire! ॥ dixit in
 23. praesentiâ matris, dolore-*et* moerore affecta: ॥ Profectus, Sudêve!
 in urbem, Ayôdhyam-habitanti regnatori ॥ Rituparno sermonem dic,
 24. congregiendi veluti ad arbitrium-iens: ॥ «Parabit iterum Bhaimia
 Damayantia conjugis electionem; ॥ illuc eunt reges regum-filiique
 25. omnino. ॥ Sicque computatum *est* tempus: crastino *die*-facto, ea

यदि सम्भावनीयस् ते गच्छ शीघ्रम् अरिन्दम ॥ २५ ॥

सूर्योदये द्वितीयं सा भर्तारं वरयिष्यति ।

न हि स ज्ञायते वीरो नलो जीवति वा न वा ॥ २६ ॥

एवन् तथा यथोक्तो वै गत्वा राजानम् अब्रवीत् ।

ऋतुपर्णम् महाराज सुदेवो ब्राह्मणस् तदा ॥ २७ ॥

॥ इति नलोपाख्यानि अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

वृहदश्व उवाच

श्रुत्वा वचः सुदेवस्य ऋतुपर्णी नराधिपः ।

साल्वयन् श्लक्ष्णाया वाचा वाङ्मकम् प्रत्यभाषत ॥ १ ॥

26. erit. | Si adeunda tibi, i cito, hostis-domitor! || Solis-ortu secundum illa conjugem eliget; | non enim ille noscitur heros Nalus, vi-

27. vatne, necne.» || Sic, ab illâ sicut jussus, profectus regi dixit | Rituparno, magne-rex! Sudêvus Brâhmanus tunc. ||

LIBER UNDEVICESIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Postquam audierat sermonem Sudêvi Rituparnus hominum-regna-
2. tor, | blandiens suavi voce Vâhucô dixit: || Vidarbham ire cupio,

विदर्भां यातुम् इच्छामि दमयत्याः स्वयंवरम् ।
 एकाङ्गा ह्यतद्वज्र मन्यसे यदि वाङ्मक ॥ २ ॥
 एवम् उक्तस्य कौत्सिय तेन राज्ञा नलस्य ह ।
 व्यदीर्यत मनो दुःखात् प्रद्यू च महामनाः ॥ ३ ॥
 दमयन्ती वदेद् एतत् कुर्याद् दुःखेन मोहिता ।
 अस्मदर्ये भवेद् वा यम् उपायश् चिन्तितो महान् ॥ ४ ॥
 नृशंसं वत वैदर्भी कर्तुकामा तपस्विनी ।
 मया क्षुद्रेण निकृता कृपणा पापवृद्धिना ॥ ५ ॥
 स्त्रीस्वभावश् चलो लोके मम दोषश् च दारुणः ।
 स्याद् एवम् अपि कुर्यात् सा विवासाद् गतसौहृदा ॥ ६ ॥
 मम शोकिन संविग्ना नैराश्यात् तनुमध्यमा ।

-
- ad Damayantiae conjugis electionem, l uno-die, equorum-scientiae-
 3. gnare! si putas, Vâhuce! ॥ Sic compellati, Cauntéye! ab illo rege
 4. Nali l laceratum est cor moerore, cogitavitque magnanimus: ॥ «Dama-
 yantia dicat hoc, faciat dolore conturbata? l Meâ-causâ sitve hic dolus
 5. excogitatus magnus? ॥ Improbum, proh! Vaidarbhia faciendi-cupida
 6. est pia, l a me vili offensa, miseranda, pravâ-mente praedito? ॥ Femi-
 narum-indoles mobilis est in mundo, meum vitiumque horrendum. l
 7. Sit, ita quoque ut faciat illa exsilio experts-amicitiae, ॥ meo moe-
 rore perturbata, desperatione, tenui-medio praedita. — l Non sic ea

नै वं सा कर्हिचित् कुर्यात् सापत्या च विशेषतः ॥ ७ ॥
 सत्यं यद् अत्रा सत्यं वा गत्वा वैत्स्यामि निश्चयम् ।
 ऋतुपर्णस्य वै कामम् आत्मार्यञ् च करोम्य् अहम् ॥ ८ ॥
 इति निश्चित्य मनसा वाङ्मको दीनमानसः ।
 कृताञ्जलिर उवाचै दम् ऋतुपर्णान् नराधिपम् ॥ ९ ॥
 प्रतिज्ञानामि ते वाक्यङ् गमिष्यामि नराधिप ।
 एकाङ्का पुरुषव्याघ्र विदर्भनगरीन् नृप ॥ १० ॥
 ततः परीक्षाम् अश्वानाञ् चक्रे राजन् स वाङ्मकः ।
 अश्वशालान् उपागम्य भाङ्गासुरिनृपाज्ञया ॥ ११ ॥
 स त्वर्यमाणो बद्धश ऋतुपर्णेन वाङ्मकः ।
 अश्वान् जिज्ञासमानो वै विचार्य च पुनः पुनः ॥ १२ ॥

-
8. unquam faciat, cum-prole *quae est* etiam praesertim! — ॥ Verum
 quod in hoc, non-verumve, profectus cognoscam dijudicationem; ।
 9. Rituparni optatum meâ-causâque facio ego.» ॥ Sic postquam consti-
 tuerat mente Vâhucus miserâ-mente, । implicitis manibus dixit hoc Ri-
 10. tuparno hominum-regnatori: ॥ «Satisfacio tuo sermoui; ibo, homi-
 num-regnator! । uno-die, hominum-princeps! Vidarbha-nagarim,
 11. rex! ॥ «Deinde inspectionem equorum fecit, rex! ille Vâhucus, । equo-
 12. rum-stabulum aggressus, Bhângâsuris-regis-jussu. ॥ Ille incitatus
 multum a Rituparno Vâhucus, । equos cognoscere cupiens postquam

अध्यगच्छत् कृशान् अश्वान् समर्थान् अध्वनि क्षमान् ।
 तेजोबलसमायुक्तान् कुलशीलसमन्वितान् ॥ १३ ॥
 वर्जिताल् लक्षणैर् हीनैः पृथुप्रोथान् महाहूनून् ।
 शुद्धान् दशभिरू आवर्तैः सिन्धुजान् वातरंक्षसः ॥ १४ ॥
 दृष्ट्वा तान् अब्रवीद् राजा किञ्चित् कोपसमन्वितः ।
 किम् इदम् प्रार्थितञ् कर्तुम् प्रलब्धव्या न ते वयम् ॥ १५ ॥
 कथम् अल्पबलप्राणा वक्ष्यन्ती मे ह्या मम ।
 महद्धानम् अपि च गन्तव्यञ् कथम् ईदृशैः ॥ १६ ॥

वाङ्मक उवाच

एको ललाटि द्वौ मूर्ध्नि द्वौ द्वौ पार्श्वोपपार्श्वयोः ।
 द्वौ द्वौ वक्षसि विज्ञेयो प्रयाणे चै क एव तु ॥ १७ ॥

13. perpenderatque iterum iterum, ॥ adiit macros equos, idoneos, in viâ-
 14. potentes, ॥ vi-et potestate-conjunctos, genere et virtute-paereditos, ॥ li-
 beros a notis malis, ingentibus-nasis, magnis-maxillis, ॥ puros a decem
 15. notis malis, in Sindhue-natos, sicut ventus-veloces. ॥ Tuitus hos, dixit
 rex paululum irâ-affectus: ॥ Quid hoc petatum est facere? Decipiendi
 16. non tibi nos. ॥ Quomodo parvum-robore-et halitus habentes vehent
 hi equi mei? ॥ magnam-viam etiamque eundum est quomodo a talibus?

Vâhucus dixit:

17. Una in fronte, duae in capite, duae et duae in latere-et opposito la-
 tere, ॥ duae et duae in pectore cognoscendae, in tergoque una sic

Cum decem
 annis

एते ह्या गमिष्यन्ति विदर्भान् नात्र संशयः ।
यान् अन्यान् मन्यसे राजन् ब्रूहि तान् योजयामि ते ॥ १८ ॥
ऋतुपर्णा उवाच
त्वम् एव ह्यतत्त्वज्ञः कुशलो ह्यसि वाङ्मुक ।
यान् मन्यसे समर्थान् त्वद् क्षिप्रन् तान् एव योजय ॥ १९ ॥
वृहदश्व उवाच
ततः सुदृशांश्च चतुरः कुलशीलसमन्वितान् ।
योजयामास कुशलो जवयुक्तान् रथे नलः ॥ २० ॥
ततो युक्तं रथं राजा समारोहत् त्वरान्वितः ।
ततः पर्यपतन् भूमौ जानुभिस्ते ह्योत्तमाः ॥ २१ ॥
ततो नरवरः श्रीमान् नलो राजा विशाम् पते ।

18. etiam; ॥ hi equi ibunt in Vidarbhos, non in hoc dubium. ॥ Quos alios putas, rex! dic; eos jungam tibi. ॥

Rituparnus dixit:

19. Tu ipse equorum-scientiae-gnarus, peritus es, Vâhuce! ॥ Quos putas idoneos tu, cito eos ipsos junge. ॥

Vrihadasyus dixit:

20. Deinde bonos-equos quatuor, genere-et virtute-praeditos, ॥ junxit

21. peritus velocitati-junctos currui Nalus. ॥ Deinde junctum currum rex ascendit festinatione-affectus, ॥ tum ceciderunt humi genibus illi

22. equorum-excellentissimi. ॥ Deinde virorum-optimus, felix Nalus

सात्वयामास तान् अश्वांस् तेजोबलसमन्वितान् ॥ २२ ॥

रश्मिभिश् च समुद्यम्य नलो यातुम् इयेष सः ।

सूतम् आरोप्य वार्क्षेयञ् जवम् आस्याय वै परम् ॥ २३ ॥

ते नोद्यमाना विधिवद् वाङ्मकेन ह्योत्तमाः ।

समुत्पेतुर अथा "काशं रथिनम् मोक्षयन् इव ॥ २४ ॥

तथा तु दृष्ट्वा तान् अश्वान् वदतो वातरं हसः ।

अयोध्याधिपतिः श्रीमान् विस्मयम् परमं ययौ ॥ २५ ॥

रथघोषन् तु तं श्रुत्वा ह्यसङ्गरुणाञ् च तत् ।

वार्क्षेयश् चिन्तयामास वाङ्मकस्य ह्यज्ञताम् ॥ २६ ॥

किन् तु स्यान् मातलिर अयन् देवराजस्य सारथिः ।

तथा तल्लक्षणं वीरे वाङ्मके दृश्यते महत् ॥ २७ ॥

- rex, Visorum domine! | blanditus est illis equis vi et potestate - prae-
23. ditis. || Habenisque postquam cohibuerat Nalus, ire cupivit is, | au-
rigam postquam ascendere fecerat Vârshnéyus, velocitatem efficiens
24. eximiam. || Illi incitati ad normam a Vâhucō equorum - excellentis-
25. simi | exsiluerunt tum in aërem, aurigam conturbantes quasi. || Sic
vero tuitus illos equos vehentes, ut ventum - veloces, | Ayódhyae -
26. regnator felix admirationem summam adiit. || Currus - strepitumque
illum postquam perceperat, equorum rectionemque illam, | Vârshnéyus
27. reputavit Vâhuci equorum - scientiam: || «Anne sit Mâtalis hic, Deo-
rum - regis auriga? | sic illius - nota in heroë Vâhucō cernitur magna. ||

शालिहोत्रो ऽथ किन् नु स्याद् धयानाद् कुलतत्रवित् ।
 मानुष्यं समनुप्राप्तो वपुः परमशोभनम् ॥ २८ ॥
 उताहोस्विद् भवेद् राजा नलः परपुरञ्जयः ।
 सो ऽयन् नृपतिर् आयात इत्य् एव समचिन्तयत् ॥ २९ ॥
 अथवा यान् नलो वेद् विद्यान् ताम् एव वाङ्मकः ।
 तुल्यं हि लक्ष्ये ज्ञानं वाङ्मकस्य नलस्य च ॥ ३० ॥
 अपि चे दं वयस् तुल्यं वाङ्मकस्य नलस्य च ।
 ना यन् नलो महावीर्यस् तद्विद्यम् च भविष्यति ॥ ३१ ॥
 प्रच्छन्ना हि महात्मानम् चरन्ति पृथिवीम् इमान् ।
 दैवेन विधिना युक्ताः प्रच्छन्नाम् चा पि रूपतः ॥ ३२ ॥
 भवेन् न मतिभेदो मे गात्रवैद्वेष्यताम् प्रति ।

-
28. Sâlihôtrus anne sit equorum generis-*et* naturae-gnarus, | humanum
 29. nactus corpus eximie-pulchrum? || An sit rex Nalus hostium-urbis-
 expugnator, | is ille hominum-dominus aggressus?» Sic nempe cogi-
 30. tavit; || «An, quam Nalus scit scientiam, eam etiam Vâhucus; |
 31. aequalem enim conspicio notitiam Vâhuci Nalique; || etiamque haec
 aetas aequalis Vâhuci Nalique. — | *Si* non hic Nalus magnâ-forti-
 32. tudine, ejus-scientiam *habens* tamen erit; || occulti enim magnanimi
 peragrunt terram hanc, | divinae sorti juncti, occultique etiam for-
 33. mâ. || Sit non opinionis-discrimen mihi? Corporis deformitatem circa |

प्रमाणात् परिहीनस् तु भवेद् इति मतिरू मम ॥ ३३ ॥
वयः प्रमाणान् तत् तुल्यं द्वयेण तु विपर्ययः ।
नलं सर्वगुणैर युक्तम् मन्ये वाङ्कम् अन्ततः ॥ ३४ ॥
एवं विचार्य वङ्कशो वार्क्षियः पर्यचितयत् ।
हृदयेन महाराज पुण्यश्लोकस्य सारथिः ॥ ३५ ॥
ऋतुपर्णास् तु राजेन्द्रो वाङ्कस्य ह्यज्ञताम् ।
चित्तयन् मुमुदे राजा सहवार्क्षियसारथिः ॥ ३६ ॥
ऐकाग्रञ् च यथोत्साहं ह्यसङ्गरुणे च तत् ।
परं यत्नञ् च सम्प्रेक्ष्य पराम् मुदम् अवाप ह ॥ ३७ ॥
॥ इति नलोपाख्यानं नवदशः सर्गः ॥ ११ ॥

~~~~~

34. documento est privatus vero; sit ita opinio mea. ॥ Aetas est documentum; ea aequalis; formâ vero repugnantia. ॥ Nalum omnibus-
35. virtutibus junctum puto Vâhucum denique. ॥ Sic, considerando multum, Vârshnêyus cogitavit ॥ corde, magne-rex! Punyaslôci auriga. ॥
36. Rituparnus quoque regum-princeps, Vâhuci equorum-scientiam ॥
37. reputans, gavisus est rex, cum Vârshnêyo - aurigâ. ॥ Attentionemque secundum-potestatem in equorum-rectione nempe illam, ॥ summum studiumque tuitus, summum-gaudium adeptus est: ॥

~~~~~

वृहदथ उवाच
 स नदीः पर्वतांश्च चैव वनानि च सरांसि च ।
 अचिरेणातिचक्राम खिचरः खिचरन् इव ॥ १ ॥
 तथा प्रयति तु रथे तदा भङ्गासुरिरु नृपः ।
 उत्तरीयम् अधोऽपश्यद् भ्रष्टम् परपुरञ्जयः ॥ २ ॥
 ततः स त्वरमाणस् तु पटे निपतिते तदा ।
 ग्रह्णिष्यामीति तं राजा नलम् आह महामनाः ॥ ३ ॥
 निगृह्णीष्व महामुदि ह्यान् एतान् महाजवान् ।
 वार्ष्णेयो वावद् एनम् मे पठम् आनयताम् इह ॥ ४ ॥
 नलस् तम् प्रत्युवाचा यद् दूरे भ्रष्टः पठस् तव ।
 योजनं समतिक्रान्तो नाहर्तुं शक्यते पुनः ॥ ५ ॥

LIBER VICESIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Ille amnes montesque etiam, sylvasque lacusque | brevi praeteriit,
2. avis in aëre vadens veluti. || Sic progressoque curru tunc, Bhângâsuris rex | vestem superiorem deorsum vidit lapsam, hostium - urbis - expugnator. || Deinde ille festinans vero, veste delapsâ tunc, | «tollam,»
4. sic illi rex Nalo dixit magnanimus; || «retine, magnâ-mente praedite! equos hos magnâ-velocitate, | Vârshnêyus dum hanc meam vestem appor-
5. tat huc.» || Nalus illi respondit tum: Procul lapsa vestis tua, | Yôdscha-

एवम् उक्तो नलोना य तदा भाङ्गासुरिर नृपः ।
 आससाद् वने राजन् फलवत्तं विभीतकम् ॥ ६ ॥
 तन् दृष्ट्वा वाहुकं राजा वर्माणो ऽभ्यभाषत ।
 ममा पि सूत पश्य त्वं सङ्ख्यानं परमम् बलम् ॥ ७ ॥
 सर्वः सर्वन् न जानाति सर्वज्ञो ना स्ति कश्चन ।
 नै कत्र परिणिष्ठा स्ति ज्ञानस्य पुरुषे क्वचित् ॥ ८ ॥
 वृक्षे ऽस्मिन् यानि पर्णानि फलान्य् अपि च वाहुक ।
 पतितानि च यान्य् अत्र तत्रै कम् अधिकं शतम् ॥ ९ ॥
 एकम् अत्रा धिकम् पत्रम् फलम् एकञ् च वाहुक ।
 पञ्च कोट्यो ऽथ पत्राणान् द्वयोरु अपि च शाखयोः ॥ १० ॥
 प्रचिनुक्ष्य अस्य शाखे द्वे याग्र् चा प्य् अन्याः प्रशाखिकाः ।

-
6. *no transita non afferri potest rursus.* ॥ Sic compellatus a Nalo tunc
 Bhângâsuris regnator । accessit in sylvâ, rex! fructibus praeditum ad
 7. *vibhîtacum.* ॥ Eum tuitus, Vâhucum rex festinans allocutus est: । Meam
 8. quoque, auriga! vide tu in numeratione eximiam vim. ॥ Omnis omne
 non intelligit, omnia-sciens non est quisquam; । non in uno sedes est
 9. scientiae homine unquam. ॥ In arbore hac quae folia, fructus etiam-
 10. que, Vâhuce! । lapsaque quae hic, ibi unum super centum. ॥ Unum
 ibi super folium, fructus unusque, Vâhuce! । Quinque côtes vero fo-
 11. liorum in duobus etiamque ramis. ॥ Collige ejus ramos duos, et qui

आभ्याम् फलसहस्रे द्वे पञ्चोनं शतम् एव च ॥ ११ ॥
 ततो रथम् अवस्थाप्य राजानं वाहुको ऽब्रवीत् ।
 परोक्षम् इव मे राजन् कत्यसे शत्रुकर्षण ॥ १२ ॥
 प्रत्यक्षम् एतत् कर्तास्मि शातयिवा विभीतकम् ।
 अथा त्र गणिति राजन् विद्यते न परोक्षता ॥ १३ ॥
 प्रत्यक्षन् ते महाराज शातयिष्ये विभीतकम् ।
 अहं हि ना भिजानामि भविद् एवन् न वे ति च ॥ १४ ॥
 सङ्ख्यास्यामि फलान्य् अस्य पश्यतस् ते जनाधिप ।
 मुहूर्तम् अपि वार्धेयो रश्मीन् यच्छतु वाजिनाम् ॥ १५ ॥
 तम् अब्रवीन् नृपः सूतन् ना यद् कालो विलम्बितुम् ।
 वाहुकस् त् अब्रवीद् एनम् परं यत्नं समास्थितः ॥ १६ ॥

- etiam alii *intermedii*-rami, | in iis duobus fructuum-millia duo, quin-
12. que-minus centum etiamque. — || Deinde, postquam currum retinuerat, regi Vâhucus dixit: | Invisibile quasi mihi, rex! dicis, hostium-
13. vexator! || Visibile hoc faciam numerando *vibhîtacum*; | deinde, eo
14. numerato, rex! existit non invisibilitas. || In conspectu tuo, magne-
- rex! numerabo *vibhîtacum*; | ego enim non scio, *utrum* sit ita, an non
15. ita quoque. || Numerabo fructus ejus, spectante te, hominum-reg-
- nator! | Momentum modo Vârschnâyus habenas cohibeto equorum. — ||
16. Illi dixit regnator aurigae: Non id tempus *est* cunctandi. | Vâhucus

प्रतीक्षस्व मुहूर्तान् त्वम् अथ वा वरते भवान् ।
 एष याति शिवः पत्न्या याहि वार्त्तयसारथिः ॥ १७ ॥
 अत्रवीद् ऋतुपर्णस् तु सात्वयन् कुरुनन्दन ।
 त्वम् इव यत्ना ना न्यो ऽस्ति पृथिव्याम् अपि वाहुक ॥ १८ ॥
 तत्कृते यातुम् इच्छामि विदर्भान् ह्यकोविद ।
 शरणान् त्वाम् प्रपन्नो ऽस्मि न विघ्नञ् कर्तुम् अर्हसि ॥ १९ ॥
 कामञ् च ते करिष्यामि यन् मां वह्यसि वाहुक ।
 विदर्भान् यदि यात्रा च सूर्यन् दर्शयितासि मे ॥ २० ॥
 अथा ब्रवीद् वाहुकस् तं सङ्ख्याय च विभीतकम् ।
 ततो विदर्भान् यास्यामि कुरुष्वै वं वचो मम ॥ २१ ॥
 अकाम इव तं राजा गणयस्वै त्य् उवाच ह ।

17. vero dixit ei, summum studium aggressus: ॥ Exspecta momentum tu;
 aut, festinas tu, ॥ haec it recta via; i Vārshnēyūn-aurigam habens. ॥
18. Dixit Rituparnus vero blandiens, o Curuis-proles: ॥ Tu sicut auriga
 19. non alius est in terrâ quidem; Vâhuce! ॥ Tuâ-causâ ire cupio in Vi-
 darbhos, equorum-gnare! ॥ in-refugium ad te profectus sum, ne in-
 20. terruptionem facere velis. ॥ Libenterque tibi faciam, quod mihi di-
 ces, Vâhuce! ॥ in Vidarbhos, si, postquam venerimus hodie, solem
 21. ostendes mihi. ॥ At dixit Vâhucus illi: Postquam numeravero nempe
 vibhîtacum, ॥ tum in Vidarbhos ibo; perface ita sermonem meum. ॥
22. Invitus quasi ei rex, numera, sic dixit, ॥ unum-locum nempe rami

एकदेशञ् च शाखायाः समादिष्टम् मया नघ ॥ २२ ॥
 गणयस्वा 'स्य तत्रज्ञ ततस् त्वम् प्रीतिम् आवृह ।
 सो ऽवतीर्य रथात् तूर्णं शातयामास तन् हुमम् ॥ २३ ॥
 ततः स विस्मयाविष्टो राजानम् इदम् अब्रवीत् ।
 गणयित्वा यथो 'क्तानि तावल्थ् एव फलानि तु ॥ २४ ॥
 अत्यद्भुतम् इदं राजन् दृष्टवान् अस्मि ते वलम् ।
 श्रोतुम् इच्छामि तां विद्यां ययै तज्ञ ज्ञायते नृप ॥ २५ ॥
 तम् उवाच ततो राजा त्वरितो गमने नृपः ।
 विद्म्य् अन्नहृदयज्ञम् मां सङ्ख्याने च विशारदम् ॥ २६ ॥
 वाहुकस् तम् उवाचा 'थ देहि विद्याम् इमाम् मम ।
 मत्तो ऽपि चा 'श्वहृदयङ् गृह्णाण पुरुषर्षभ ॥ २७ ॥

५२४६

23. monstratum a me, expers-peccatorum! ॥ numerata hujus (vibbitaci), veritatis-gnare! inde tu gaudium adduc. ॥ Ille, postquam descenderat
24. de curru cito, numeravit illam arborem. ॥ Deinde is, admiratione-captus, regi hoc dixit, ॥ postquam numeraverat: Sicut dicti, tot sane
25. fructus etiam. ॥ Permiram hanc, rex! tuitus sum tuam vim. ॥ Audire
26. cupio illam scientiam, quâ hoc noscitur, regnator! ॥ Ei dixit tum rex festinans in itinere regnator: ॥ Scito talorum-scientiae-gnarum me,
27. numerationisque peritum. ॥ Vâhucus ei dixit tum: Da scientiam hanc mihi, ॥ a me etiamque equornm-scientiam cape, hominum-princeps! ॥

ऋतुपर्णास् ततो राजा वाहुकङ् कार्यगौरवात् ।
 ह्यज्ञानस्य लोभाच् च तये 'त्य् एवा 'ब्रवीद् वचः ॥ २८ ॥
 यथोक्तन् वङ् गृहाणी 'दम् अक्षाणां हृदयम् परम् ।
 निक्षेपो मे ऽश्चहृदयन् वयि तिष्ठति वाहुक ॥ २९ ॥
 एवम् उक्त्वा ददौ विद्याम् ऋतुपर्णी नलाय वै ।
 तस्या 'क्षहृदयज्ञस्य शरीरान् निःसृतः कलिः ।
 कर्कोटकविपन् तीक्ष्णाम् मुखात् सततम् उद्धमन् ॥ ३० ॥
 कलेस् तस्य तदा 'र्तस्य शापाग्निः स विनिःसृतः ।
 स तेन कर्शितो राजा दीर्घकालम् अनात्मवान् ॥ ३१ ॥
 ततो विषविमुक्तात्मा स्वं रूपम् अकरोत् कलिः ।
 तं शतम् रैहत् कुपितो निषधाधिपतिर् नलः ॥ ३२ ॥

28. Rituparnus tum rex Vâhuco, propter negotii-gravitatem, | equorum-
 29. scientiae cupiditatemque, «ita,» sic nempe dixit sermonem, || sicut-
 dictum, tu cape hanc talorum scientiam eximiam, | compensatio mea
 30. equorum-scientia in te est, Vâhuce! || Sic fatus, dedit scientiam Ri-
 tuparnus Nalo. | Hujus talorum-scientiae-gnari e corpore egressus
 est Calis, | Carcôtaci-venenum acre ex ore perpetuo evomens. ||
 31. Calis hujus tum afflicti exsecrationis-ignis ille egressus est; | ille hoc
 32. attenuatus est rex longum-tempus non-sui compos. || Deinde veneno-
 solutus propriam suam formam fecit Calis; | eum exsecrari voluit ira-

तम् उवाच कलिर् भीतो विपमानः कृताञ्जलिः ।
 कोपं संयच्छ नृपते कीर्तिन् दास्यामि ते पराम् ॥ ३३ ॥
 इन्द्रसेनस्य जननी कुपिता मा शपत् पुरा ।
 यदा त्वया परित्यक्ता ततो ऽहम् भृशपीडितः ॥ ३४ ॥
 अवसन् त्वयि राजेन्द्र सुदुःखम् अपराजित ।
 विपेण नागराजस्य दृश्यमानो दिवानिशम् ॥ ३५ ॥
 शरणान् त्वाम् प्रपन्नो ऽस्मि शृणु चे दं वचो मम ।
 ये च त्वाम् मनुजा लोके कीर्तयिष्यन्त्य् अतन्द्रिताः ॥ ३६ ॥
 मत्प्रसूतम् भयन् तेषान् न कदाचिद् भविष्यति ।
 भयार्तं शरणं यातं यदि मान् त्वन् न शक्यसे ॥ ३७ ॥
 एवम् उक्तो नलो राजा न्ययच्छत् कोपम् आत्मनः ।

-
33. tus Nischadhorum-regnator Nalus. ॥ Isti dixit Calis, timidus, tremens, implicitis manibus: । Iram cohibe, hominum-domine! gloriam
 34. dabo tibi eximiam. ॥ Indrasèni genitrix irata me exsecrata est antea, ।
 35. quando a te deserta; ex hoc tempore ego valde-afflictus ॥ habitavi in te, hominum-princeps! perdolorose, invicte! । Veueno serpentum-
 36. regis ustus die-et nocte. ॥ In refugium ad te profectus sum, audi hunc sermonem meum: । quicumque te homiues in mundo celebrabunt non-
 37. negligentes, ॥ e me-progenitus timor his non unquam erit, । timore-
 38. afflictum, in refugium profectum, si me tu non exsecraberis. ॥ Sic

ततो भीतः कलिः क्षिप्रम् प्रविवेश विभीतकम् ॥ ३८ ॥

कलिस् त्व् अन्यैस् तदा दृश्यः कथयन् नैपथेन वै ।

ततो गतञ्ज्वरो राजा नैपथः परवीरहा ॥ ३९ ॥

सम्प्रणष्टे कलौ राजन् सङ्ख्याय च फलान्य् उत ।

मुदा परमया युक्तस् तेजसा ध परेण च ॥ ४० ॥

रथम् आरूढ्य तेजस्वी प्रययौ जवनैरू ह्यैः ।

विभीतकम् चा प्रशस्तः संवृत्तः कलिसंश्रयात् ॥ ४१ ॥

ह्योत्ततान् उत्पततो द्विजान् इव पुनः पुनः ।

नलः सन्नोदयामास प्रहृष्टेना तरात्मना ॥ ४२ ॥

विदर्भाभिमुखो राजा प्रययौ स महायशाः ।

नले तु समतिक्रान्ति कलिर् अय्य् अगमद् गृहम् ॥ ४३ ॥

compellatus Nalus rex, oppressit iram suam; | deinde timidus Calis cito

39. intravit *vibhitacum*. || Calis verò aliis tunc invisibilis erat loquens cum

Naischadbo. | Deinde remotam-difficultatem *habens* rex Naischadhus

40. hostium-heroum-occisor, || postquam evanuerat Calis, rex! numera-

41. tisque fructibus, | gaudio eximio junctus, splendore eximioque, || cur-

rum postquam ascenderat splendidus, processit velocibus equis. | *Vi-*

42. *bhítacus* vero infamis factus ob Calis-accessum. || Equorum-excel-

lentissimos, evolantes aves veluti iterum iterum, | Nalus impulit laeto

43. animo. || Ad Vidharbos-*converso*-ore rex processit ille magnâ-glo-

44. riâ; | Naloque progresso, Calis quoque ivit domum. || Deinde re-

ततो गतञ्ज्वरो राजा नलो ऽभूत् पृथिवीपतिः ।
 विमुक्तः कलिना राजन् रूपमात्रवियोजितः ॥ ४४ ॥
 ॥ इति नलोपाख्याने विंशतितमः सर्गः ॥ २० ॥

वृहदश्व उवाच

ततो विदर्भान् सम्प्राप्तं सायाङ्गे सत्यविक्रमम् ।
 ऋतुपर्णाञ् जना राज्ञि भीमाय प्रत्यवेदयन् ॥ १ ॥
 स भीमवचनाद् राजा कुण्डिनम् प्राविशत् पुरम् ।
 नादयन् रथघोषेण सर्वाः सविदिशो दिशः ॥ २ ॥
 ततस् तं रथनिर्घोषन् नलाश्वास् तत्र श्रुश्रुवुः ।

motam-difficultatem-habens Nalus erat terrae-dominus, | solutus
 Cale, rex, a formâ solum-disjunctus. ॥

LIBER VICESIMUS PRIMUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Deinde in Vidarbhos profectum, vespere, verâ-vi | Rituparnum, ho-
2. mines regi Bhîmo annuntiarunt. ॥ Is Bhîmi-dicto rex Cundinum in-
 travit urbem, | sonantes faciens currus-sonitu omnes cum-intermediis
3. regionibus plagas. ॥ Deinde hunc currus-strepitum Nali-equi ibi

श्रुत्वा तु समाह्वयन्त पुरे 'व नलसन्निधौ ॥ ३ ॥

दमयन्ती तु श्रुत्वा रथघोषन् नलस्य तम् ।

यथा मेघस्य नदतो गम्भीरञ् जलदागमे ॥ ४ ॥

परं विस्मयम् आपन्ना श्रुत्वा नादम् महास्वनम् ।

नलेन सङ्गृहीतिषु पुरे 'व नलवाजिषु ॥ ५ ॥

सदृशं ह्यनिर्घोषम् मेने भैमी तथा ह्याः ।

प्रासादस्थाप् च शिखिनः शालास्थाप् चै 'व वारणाः ।

ह्याप् च श्रुश्रुवुस् तस्य रथघोषम् महीपतेः ॥ ६ ॥

तच्च कृत्वा रथनिर्घोषं वारणाः शिखिनस् तथा ।

प्रणोडुर उन्मुखा राजन् मेघनाद इवो 'त्सुक्ताः ॥ ७ ॥

audierunt, | audiendo verum gavisī sunt, antea veluti in Nali-

4. praesentiā. || Damayantia quoque audivit currus-strepitum Nali

5. hunc, | sicut nubis tonantis profundum in nubis-aditu. || Summam

admirationem aggressa est audiendo strepitum magno-sono, | a

6. Nalo rectis antea veluti Nali-equis. || Similem equorum-strepitum

putabat Bhaimia, ita equi; | in palatio-versantesque pavones, in sta-

bulo-versantesque etiam elephantī, | equique audiebant illius cur-

7. rus-strepitum terrae-domini. || Hoc audito currus-strepitu, ele-

phanti, pavones ita, | clamarunt erectis-oribus, rex! inter nubis-

sonitum veluti gaudentes. ||

दमयत्य् उवाच

यथा 'सौ रथनिर्घोषः पूर्यन् इव मेदिनीम् ।

ममा "क्लाद्यते चेतो नल एष महीपतिः ॥ ८ ॥

अद्य चन्द्राभवत्कान् तन् न पश्यामि नलं यदि ।

असङ्ख्येयगुणं वीरं विनङ्क्ष्यामि न संशयः ॥ ९ ॥

यदि चै 'तस्य वीरस्य बाह्वोर ना 'द्या 'हम् अन्तरम् ।

प्रविशामि सुखास्पर्शन् न भविष्याम्य् असंशयम् ॥ १० ॥

यदि माम् मेघनिर्घोषो नो 'पगच्छति नैपथः ।

अद्य चामीकरप्रख्यम् प्रवेक्ष्यामि दुताशनम् ॥ ११ ॥

यदि मां सिंहविक्रान्तो मत्तवारणाविक्रमः ।

ना भिगच्छति राजेन्द्रो विनङ्क्ष्यामि न संशयः ॥ १२ ॥

Damayantia dixit:

8. Quam hic currus-strepitus, implens quasi terram, † meam oblectat
 9. mentem! Nalus est hic terrae-dominus. † Hodie lunae-simili-ore il-
 lum si non video Nalum, † innumerabilibus-virtutibus heroem, peribo,
 10. non dubium. † Sique illius herois brachiorum non hodie ego medium †
 11. in eo, jucundum-contactum habens, non vivam sine-dubio. † Si ad me
 nubis-strepitu praeditus non accedit Naischadhus † hodie, auro-similem
 12. intrabo ignem. † Si ad me sicut leo-validus, ebrii-elephanti-vi prae-
 13. ditus † non accedit regum-princeps, peribo, non dubium. † Non

न स्मराम्य् अनृतङ् किञ्चिन् न स्मराम्य् अपकारताम् ।
 न च पर्युपितं वाक्यं स्वैरेषु अपि कदाचन ॥ १३ ॥
 प्रभुः क्षमावान् वीरश्च दाता चा भ्यधिको नृपैः ।
 रहो ऽनीचानुवर्ती च क्लीववन् मम नैषधः ॥ १४ ॥
 गुणांस् तस्य स्मरत्या मे तत्पराया दिवानिशम् ।
 हृदयन् दीर्यत इदं शोकात् प्रियविनाकृतम् ॥ १५ ॥
 एवं विलपमाना सा नटसञ्ज्ञे व भारत ।
 आरुरोह महद् विश्व पुण्यश्लोकदिदृक्षया ॥ १६ ॥
 ततो मध्यमकक्षायां ददर्श रथम् आस्थितम् ।
 ऋतुपर्णाम् महीपालं सहवर्षीयवाहुकम् ॥ १७ ॥
 ततो ऽवतीर्य वर्षीयो वाहुकश्च रथोत्तमात् ।

-
- recorder mendacium ullum, non recorder offensionem, | neque va-
 14. num sermonem in liberis quoque *rebus* unquam. || Excelsus, patiens,
 herosque, datorque superior regibus, | secreto non-humile-sequens,
 15. eunuchi-instar, meus Naischadhush, || virtutes ejus recordantis mei,
 ei-addictae die-nocte, | cor laceratur id moerore, amato-privatum. ||
 16. Sic lamentans illa perditâ-mente quasi, Bhârate! | ascendit altum
 17. domum Punyaslôcum-videndi cupiditate. || Hinc in medio-septo vi-
 dit, qui currum adscenderat, | Rîutuparnum terrae-dominum cum Vâr-
 18. sehnêyo-et Vâhuco. || Deinde, postquam descenderant Vârschnêyus

द्यांसु तान् अत्रमुच्या 'थ स्थापयामास वै रथम् ॥ १८ ॥
 सो ऽवतीर्य रथोपस्थाद् ऋतुपर्णी नराधिपः ।
 उपतस्थे महाराजम् भीमम् भीमपराक्रमम् ॥ १९ ॥
 तम् भीमः प्रतिजग्राह पूजया परया ततः ।
 अकस्मात् सहसा प्राप्तं श्रीमन्तन् न स्म विन्दति ॥ २० ॥
 किङ् कार्यं स्वागतन् ते ऽस्तु राजा पृष्टः स भारत ।
 ना भिज्जे स नृपतिरु दुहित्त्रये समागतम् ॥ २१ ॥
 ऋतुपर्णी ऽपि राजा स धीमान् सत्यपराक्रमः ।
 राजानं राजपुत्रं वा न स्म पश्यति कञ्चन ॥ २२ ॥
 नै 'व स्वयंवरकथान् न च विप्रसमागमम् ।
 ततो विगणयन् राजा मनसा कोशलाधिपः ॥ २३ ॥

- Vâhucusque de currum - excellentissimo, | equis illis abjunctis tum,
19. collocavit currum (*Vâhucus*). || Ille postquam descenderat de currus-
 sede Rituparnus hominum - regnator, | adiit magnum - regem Bhîmum
20. timendâ - vi. || Eum Bhîmus excepit cum honore summo tum; | sine -
21. causâ celeriter aggressum esse fortunatum non putavit. || «Quid est
 faciendum? Prosper tibi adventus esto!» a rege interrogatus est ille,
 Bhârâte! | Non cognovit iste hominum - dominus filiae causâ illum
22. esse aggressum. || Rituparnus vero rex ille sapiens, verâ - vi praeditus, |
23. regem regis - filiumve non videbat quemquam; || non etiam mariti
 electionis - indictionem, neque Brâhmanorum - congressum. | Deinde

आगतो ऽस्मी त्य् उवाचै नम् भवन्तम् अभिवादकः ।
 राजा पि च स्मयन् भीमो मनसा समचिन्तयत् ॥ २४ ॥
 अधिकं योजनशतन् तस्या "गमनकारणम् ।
 ग्रामान् वल्लून् अतिक्रम्य ना ध्वगच्छद् यथातथम् ॥ २५ ॥
 अल्पकार्यं विनिर्दिष्टन् तस्या "गमनकारणम् ।
 पश्चाद् उर्के ज्ञास्यामि कारणं यद् भविष्यति ॥ २६ ॥
 नै तद् एवं स नृपतिस् तं सत्कृत्य व्यसर्जयत् ।
 विश्राम्यताम् इत्य् उवाच क्लान्तो ऽसी ति पुनः पुनः ॥ २७ ॥
 स सत्कृतः प्रहृष्टात्मा प्रीतः प्रीतिन पार्थिवः ।
 राजप्रेष्यैरु अनुगतो दिष्टं वेश्म समाविशत् ॥ २८ ॥
 ऋतुपर्णे गति राजन् वार्ष्णेयसहिते नृपे ।

-
24. considerans rex mente, Cōsalorum - dominus; ॥ aggressus sum, sic dixit illi, te salutaturus. ॥ Rex vero subridens Bhimus mente consideravit ॥
 25. super yōdschana centum ejus accessus - causam: ॥ « Vicos multos trans-
 26. gressus non advenit idcirco; ॥ parvi - momenti indicata ejus accessus -
 27. causa. ॥ Postea, futuro tempore, cognosecam, causa quae erit, ॥ non nunc. Sic (cogitans) hic rex, illum, postquam refecerat eum, dimisit. ॥
 28. Requiescatur, sic dixit, defessus es, sic iterum iterum. ॥ Ille refectus laetam - mentem habens, exhilaratus ab exhilarato rex, ॥ regis - famulis
 29. comitatus, monstratam domum intravit. — ॥ Rituparno profecto, rex!

वाहुको रयम् आदाय रयशालाम् उपागमत् ॥ २१ ॥

स मोचयित्वा तान् अश्वान् उपचर्य च शास्त्रतः ।

स्वयं चै तान् समाश्रास्य रयोपस्य उपाविशत् ॥ ३० ॥

दमयन्ती तु शोकार्ता दृष्ट्वा भाङ्गासुरिन् नृपम् ।

सूतपुत्रञ् च वार्क्षेयं वाहुकञ् च तथाविधम् ॥ ३१ ॥

चित्तयामास वैदर्भी कस्यै 'प रथनिस्वनः ।

नलस्ये 'व महान् आसीन् न च पश्यामि नैपथम् ॥ ३२ ॥

वार्क्षेयेन भवेन् नूनं विद्या सै 'वो 'पशिद्धिता ।

तेना 'द्य रथनिर्घोषो नलस्ये 'व महान् अभूत् ॥ ३३ ॥

अहोस्विद् ऋतुपर्णी ऽपि यथा राजा नलस् तथा ।

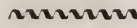
तथा 'यं रथनिर्घोषो नैपथस्ये 'व लक्ष्यते ॥ ३४ ॥

-
- Vârshnêyo - comitato rege, | Vâhucus, curru capto, curruum-rece-
 30. ptaculum adiit. || Is, postquam disjunxerat illos equos, curaveratque e
 31. scientiâ, | ipseque iis blanditus, in currus-sede consedit. || Dama-
 yantia vero moerore-afflicta, tuita Bhângâsurem regem, | aurigae-
 32. filiumque Vârshnêyum, Vâhucumque talem, || cogitavit Vaidarbhia:
 Cujus ille currus-sonitus? | Nali veluti magnus fuit, non tamen video
 33. Naischadhum. || A Vârshnêyo sit certe scientia illa quoque cognita, |
 34. ideo hodie currus-strepitus Nali veluti magnus fuit. || Fortasse Ritu-
 parnus quoque est sicut rex Nalus ita; | itaque hic currus-strepitus

एवं सा तर्कयित्वा तु दमयन्ती विशाम् पते ।

दृतीम् प्रस्थापयामास नैप्रधान्वेषणो शुभाम् ॥३५॥

॥ इति नलोपाख्याने एकविंशतितमः सर्गः ॥ २१ ॥

दमयन्त्य् उवाच

गच्छ केशिनि जानीहि क एष रथवाहकः ।

उपविष्टो रथोपस्थे विकृतो ह्रस्ववाहकः ॥१॥

अभ्येत्य कुशलम् भद्रे मृदुपूर्वं समाहिता ।

पृच्छेयाः पुरुषं क्व एनं यथातत्रम् अनिन्दिते ॥२॥

35. Naischadhi veluti videtur. — ॥ Sic illa postquam consideraverat Damayantia, Visorum domine! I nuntiam misit ad Naischadhum inquirendum pulchram. ॥

LIBER VICESIMUS SECUNDUS.

Damayantia dixit:

1. I, Cèsinia! cognosce, quis hic auriga I sedens in currus-sede, deforme,
2. mis, brevibus-brachiis. ॥ Aggressa salutem, beata! mitis-exordii studiosa, I interrogas virum hunc, secundum-veritatem, non-spreta! ॥

अत्र मे मरुती शङ्का भवेद् एष नलो नृपः ।
 यथा च मनसस् तुष्टिरु हृदयस्य च निर्वृतिः ॥ ३ ॥
 ब्रूयाश्चै नङ् कथान्ते त्वम् पर्णादवचनं यथा ।
 प्रतिवाक्यञ् च सुश्रोणि बुधेयास् त्वम् अनिन्दिते ॥ ४ ॥

वृहदस्य उवाच

ततः समाहिता गत्वा द्वती वाङ्मकम् अत्रवीत् ।
 दमयन्त्य् अपि कल्याणी प्रासादस्या ह्य् उपैक्षत ॥ ५ ॥

केशिन्य् उवाच

स्वागतन् ते मनुष्येन्द्र कुशलन् ते व्रवीम्य् अहम् ।
 दमयन्त्या वचः साधु निबोध पुरुषर्षभ ॥ ६ ॥

-
3. Heic mihi magna *est* dubitatio: sit iste Nalus rex, | sicut *est* animi
 4. *mei* voluptas cordisque laetitia. || Dicasque ei in conversationis-fine
 tu, Parnâdi-sermo sicut, | responsumque, pulchris-femoribus *prae-*
dita! noscas tu, non-spreta! ||

Vrihadasvus dixit:

5. Deinde studiosa profecta, nuntia Vâhuco dixit; | Damayantia vero
 eximia, in palatii-suprema parte-stans, spectabat. ||

Cêsinia dixit:

6. Felix adventus tibi *esto*, hominum-regnator! salutem tibi dico ego. |
 Damayantiae sermonem, age! cognosce, hominum-princeps: ||

कदा वै प्रस्थिता यूयङ् किमर्थम् इह चा गताः ।
तत् त्वम् ब्रूहि यथान्यायं वैदर्भी श्रोतुम् इच्छति ॥ ७ ॥

वाहुक उवाच

श्रुतः स्वयंवरो राज्ञा कौशल्येन महात्मना ।
द्वितीयो दमयत्या वै भविता श्च इति द्विजात् ॥ ८ ॥
श्रुत्वै तत् प्रस्थितो राज्ञा शतयोजनयायिभिः ।
ह्यैर वातज्वैर मुख्यैर अहम् अप्य् अस्य सारथिः ॥ ९ ॥

केशिन्य् उवाच

अथो यो ऽसौ तृतीयो वः स कुतः कस्य वा पुनः ।
त्वञ् च कस्य कथञ् चे दन् त्वयि कर्म समाहितम् ॥ १० ॥

7. Quando profecti estis vos, quamobrem hucque aggressi? | hoc tu dic, sicut-convenientia; Vaidarbhia audire cupit. ||

Vâhucus dixit:

8. Audita est conjugis electio a rege Causalyo magnanimo | altera

9. Damayantiae; «erit cras;» sic, e Brâhmano. || Audito hoc, profectus est rex centum-yôdschana-euntibus | equis, ut ventus-velocibus, praecipuis; ego vero ejus sum auriga. ||

Cêsinia dixit:

10. At qui ille tertius vestrum, is unde, cujusve etiam? | tuque cujus, quomodoque hoc tibi negotium impositum? ||

वाहुक उवाच

पुण्यश्लोकस्य वै सूतो वार्ष्णेय इति विद्युतः ।

स नले प्रदुते भद्रे भाङ्गासुरिम् उपस्थितः ॥ ११ ॥

अरुम् अप्य् अश्वकुशलः सूतवे च प्रतिष्ठितः ।

ऋतुपर्णेन सारथ्ये भोजने च वृतः स्वयम् ॥ १२ ॥

केशिन्य् उवाच

अथ जानाति वार्ष्णेयः क्व नु राजा नलो गतः ।

कथञ् च त्वयि चै 'तेन कथितं स्यात् तु वाहुक ॥ १३ ॥

वाहुक उवाच

इहै 'व पुत्रौ निक्षिप्य नलस्या शुभकर्मणः ।

Vâhucus dixit:

11. Punyaslôci auriga, Vârschnêyus, sic celebratus; | hic, Nalus post-
 12. quam aufugerat, eximia! Bhângâsurem aggressus est. || Ego vero
 equorum-gnarus, in aurigationeque celeber, | a Rituparno ad auriga-
 tionem cibumque parandum electus sum ipse. ||

Cêsinia dixit:

13. At scit Vârschnêyus, quone rex Nalus profectus? | Quomodoque tibi
 etiam ab illo narratum est, Vâhuce? ||

Vâhucus dixit:

14. Heic nempe pueris traditis Nali infaustum-factum habentis | pro-

गतस् ततो यथाकामन् नै प ज्ञानाति नैपधम् ॥ १४ ॥
 न चा न्यः पुरुषः कश्चिन् नलं वेत्ति यशस्विनि ।
 गूढम् चरति लोके ऽस्मिन् नष्टरूपो महीपतिः ॥ १५ ॥
 आत्मै व तु नलं वेत्ति या चा स्य तदनन्तरा ।
 न हि वै स्वानि लिङ्गानि नलः शंसति कर्द्दिचित् ॥ १६ ॥
 केशिन्य् उवाच

यो ऽसाव् अयोध्याम् प्रथमञ् गतवान् ब्राह्मणस् तदा ।
 इमानि नारीवाक्यानि कथयानः पुनः पुनः ॥ १७ ॥
 व्वा नु त्वञ् कितव च्छिवा वस्त्रार्धम् प्रस्थितो मम ।
 उत्सृज्य विपिने सुताम् अनुरक्ताम् प्रियाम् प्रिय ॥ १८ ॥
 सा वै यथा समादिष्टा तथा स्ति त्वत्प्रतीक्षिणी ।

15. *fectus est hinc ad-libidinem; non iste scit de Naischadho, ॥ neque alius homo quisquam de Nalo scit, gloriosa! ॥ Occultus peregrinatur*
 16. *in mundo hoc perditam-formam habens terrae-dominus. ॥ Ipse tantum de Nalo scit, et quae ipsius-proxima; ॥ non enim sua signa Nalus indicat unquam. ॥*

Césinia dixit:

17. *Qui ille Ayôdhyam primum profectus Brâhmanus tunc, ॥ haec feminae-dicta dicens iterum iterum: ॥ «Quone tu, lusor! abscisso vestis-dimidio, profectus, meo, ॥ relictâ in sylvâ dormiente, deditâ,*
 19. *amatâ, amate? ॥ Illa sane sicut jussa ita sedet te exspectans, ॥ usta*

दक्ष्यमाना दिवारात्रं वस्त्रार्थिना भिसंवृता ॥ १९ ॥
 तस्या रुदल्याः सततन् तेन दुःखेन पार्थिव ।
 प्रसादङ् कुरु वै वीर प्रतिवाक्यं वदस्व च ॥ २० ॥
 तस्यास् तत् प्रियम् आख्यानम् प्रवदस्व महामते ।
 तद् एव वाक्यं वैदर्भी श्रोतुम् इच्छत्य् अनिन्दिता ॥ २१ ॥
 एतच् क्लृवा प्रतिवचस् तस्या दत्तन् त्वया किल ।
 यत् पुरा तत् पुनस् ततो वैदर्भी श्रोतुम् इच्छति ॥ २२ ॥

वृहदश्व उवाच

एवम् उक्तस्य केशिन्या नलस्य कुरुनन्दन ।
 हृदयं व्यथितञ् चा "सीद् अश्रुपूर्णा च लोचने ॥ २३ ॥
 स निगृह्या "त्मनो दुःखन् दक्ष्यमानो महीपतिः ।

-
20. die -et nocte, vestis-dimidio induta. ॥ Illi flenti semper, ob hunc do-
 lorem, rex! ॥ benignitatem impertire, heros! responsum dicque. ॥
 21. Illi illam earam loquelam dic, magnanime, ॥ illum ipsum sermonem
 22. Vaidarbhiã audire cupit non-spreta. ॥ Illo audito (*Brâhmani dicto*),
 responsum illi datum a te sane ॥ quod olim, hoc iterum a te Vaidar-
 bhiã audire cupit. ॥

Vrihadasvus' dixit:

23. Sic compellati a Cêsiniã Nali, Curuis-proles! ॥ cor afflictumque
 24. erat, lacrymis-plenique oculi. ॥ Iste, cohibito suo dolore, ustus ter-

वाप्यसन्दिग्धया वाचा पुनरू एवे 'दम् अब्रवीत् ॥ २४ ॥

वैषम्यम् अपि सम्प्राप्ता गोपायन्ति कुलस्त्रियः ।

आत्मानम् आत्मना सत्यो जितस्वर्गा न संशयः ॥ २५ ॥

रहिता भर्तृभिर्षु चा 'पि न क्रुध्यन्ति कदाचन ।

प्राणांश्च चारित्रकवचान् धारयन्ति वरस्त्रियः ॥ २६ ॥

विषमस्थेन मूढेन परिभ्रष्टसुखिन च ।

यत् सा तेन परित्यक्ता तत्र न क्रोडुम् अर्हति ॥ २७ ॥

प्राणयात्राम् परिप्रेप्तोः शकुनैरू कृतवाससः ।

आधिभिर् दक्ष्यमानस्य श्यामा न क्रोडुम् अर्हति ॥ २८ ॥

सत्कृता सत्कृता वा 'पि पतिन् दृष्ट्वा तथा "गतम् ।

भ्रष्टराज्यं श्रिया हीनञ् क्षुधितं व्यसनाप्तुतम् ॥ २९ ॥

-
25. rae-dominus, | lacrymis-obruta voce iterum quidem hoc dixit: || In
miseriam quoque profectae custodiunt generosae-feminae | se per se,
26. bonae, victum-coelum habentes, non dubium. || Desertae a conjugibusque etiam non irascuntur unquam, | vitam virtutis-loricâ instructam
27. agunt eximiae-feminae. || Aerumnoso, stulto, lapsum-gaudiumque ha-
28. bente | quod illa ab illo relicta, idcirco ne irasci velit. || Vitae-victum desideranti, ab avibus captam vestem habenti, | sollicitudinibus
29. unto, nigra ne irasci velit; || bene-tractata, non-bene-tractatave, conjugem videns sic aggressum, | lapsum-regnum habentem, felicitate

एवम् ब्रुवाणस् तद् वाक्यन् नलः परमदुःखितः ।
 न वाप्यम् अशक्तु सोढुम् प्ररुरोदा य भारत ॥ ३० ॥
 ततः सा केशिनी गत्वा दमयत्यै न्यवेदयत् ।
 तत् सर्वदुःकथितञ्चै व विकारञ्चै व तस्य तम् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यानि द्वाविंशतितमः सर्गः ॥ २२ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

दमयन्ती तु तच् ह्रुत्वा भृशं शोकपरायणा ।
 शङ्कमाना नलन् तं वै केशिनीम् इदम् अत्रवीत् ॥ १ ॥

-
30. orbatum, famelicum, calamitate-submersum. — ॥ Sic dicens hunc sermonem Nalus maxime-afflictus, † non lacrymas poterat sustinere,
 31. flebat tum, Bhârate! ॥ Deinde illa Cêsinia, profecta, Damayantiae memoravit † illud omne dictumque nempe, commotionemque nempe illius illam. ॥

~~~~~

LIBER VICESIMUS TERTIUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Damayantia vero, hoc audito, valde moerori-addicta, † opinans
2. Nalum esse illum quidem, Cêsiniae hoc dixit: ॥ I, Cêsinia! iterum

गच्छ केशिनि भूयस् त्वम् परीक्षाङ् कुरु वाहुके ।
 अब्रुवाणा समीपस्था चरितान्य् अस्य लक्षयं ॥ २ ॥
 यदा च किञ्चित् कुर्यात् स कारणन् तत्र भाविनि ।
 तत्र सञ्चेष्टमानस्य लक्षयती विचेष्टितम् ॥ ३ ॥
 न चा 'स्य प्रतिबन्धेन देयो ऽग्निरू अपि केशिनि ।
 याचते न जलन् देयं सर्वथा त्वरमाणया ॥ ४ ॥
 एतत् सर्वं समीक्ष्य त्वञ् चरितम् मे निवेदय ।
 निमित्तं यत् त्वया दृष्टं वाहुके वै त् अमानुषम् ॥ ५ ॥
 दमयन्त्यै 'वम् उक्ता सा जगामा 'थ च केशिनी ।
 निशम्या 'थ ह्यज्ञस्य लिङ्गानि पुनरू आगमत् ॥ ६ ॥
 सा तत् सर्वं यथावृत्तन् दमयन्त्यै न्यवेदयत् ।

-
- tu, explorationem fac in Vâhuco, | non-loquens in propinquitate-
 3. stans, facta ejus observa; || quandoque quodpiam faciat is factum,
 4. ibi, egregia! | ibi operantis observans sis operam. || Neque ei, im-
 peditionis causâ, dandus ignis vero, Cêsinia, | poscenti non aqua
 5. danda est omnino a festinante te. || Hoc omne, postquam observave-
 ris, tu factum mihi memora, | signum quod a te conspectum in Vâ-
 6. huco quidem non-humanum. || A Damayantia sic compellata illa
 ivit tum etiam Cêsinia; | perceptis tum equorum-gnari signis, rur-
 7. sus adiit Damayantiam. || Ea illud omne sicut-factum Damayantiae

निमित्तं यत् तथा दृष्टं वाङ्मके वै त् अमानुषम् ॥ ७ ॥

केशिन्य् उवाच

दृढं श्रुच्युपचारो ऽसौ न मया मानुषः क्वचित् ।

दृष्टपूर्वः श्रुतो वा पि दमयन्ति तथाविधः ॥ ८ ॥

ह्रस्वम् आसाद्य सञ्चारन् ना सौ विनमते क्वचित् ।

तन् तु दृष्ट्वा यथासङ्गम् उत्सर्पति यथासुखम् ॥ ९ ॥

ऋतुपर्णस्य चा र्थाय भोजनीयम् अनेकशः ।

प्रेषितन् तत्र राज्ञा तु मांसम् बद्ध च पाशवम् ॥ १० ॥

तस्य प्रक्षालनार्थाय कुम्भास् तत्रो पकल्पिताः ।

ते तेना वैक्षिताः कुम्भाः पूर्णा एवा भवंस् ततः ॥ ११ ॥

ततः प्रक्षालनञ् कृत्वा समधिश्चित्य वाङ्मकः ।

memoravit, l signum quod ab eâ conspectum in Vâhuco quidem non-humanum. ॥

Cêsinia dixit:

8. Valde pura-facta *habens est* ille; non a me homo unquam l conspectus-antea auditusve etiam, Damayantia! talis. ॥ Humilem aggressus introitum non ille se inclinât unquam, l eo autem viso, sicut-desiderium extendit (se introitus) ad-libidinem, ॥ Rituparnique causâ cibus
10. varius l missus *est* illuc a rege nempe, caro multaque pecuina; ॥ hujus lavationis-causâ vasa illuc apportata *sunt*, l haec ab illo adspecta vasa
12. plena sane fiebant tum. ॥ Deinde, postquam lavationem fecerat, ag-

तृणमुष्टिं समादाय सवितुस् तं समादधात् ॥ १२ ॥
 अथ प्रज्वलितस् तत्र सहसा हृद्यवाहनः ।
 तद् अद्भुततमन् दृष्ट्वा विस्मिता 'हम् इहा "गता ॥ १३ ॥
 अन्यच् च तस्मिन् सुमहद् आश्चर्यं लक्षितम् मया ।
 यद् अग्निम् अपि संस्पृश्य नै 'वा 'सौ दह्यते शुभे ॥ १४ ॥
 इन्द्रेण चो 'दकन् तस्य वहत्य् आवर्जितन् हुतम् ।
 अतीव चा न्यत् सुमहद् आश्चर्यन् दृष्टवत्य् अहम् ॥ १५ ॥
 यत् स पुष्पाण्य् उपादाय हस्ताभ्याम् ममूद् शनैः ।
 मृद्यमानानि पाणिभ्यान् तेन पुष्पाणि तान्य् अथ ॥ १६ ॥
 भूय एव सुगन्धीनि हृषितानि भवन्ति हि ।
 एतान्य् अद्भुतलिङ्गानि दृष्ट्वा 'हन् हुतम् आगता ॥ १७ ॥

gressus Vâhucus, † graminis-manipulum postquam ceperat, solem ver-
 13. sus eum tenuit; † tum flagrans *fuit* in eo cito ignis. † Hoc mirissimum
 14., tuita, obstupefacta ego aggressa *sum*. † Aliudque in eo permagnum
 miraculum conspectum *est* a me, † quod ignem ipsum tangendo non
 15. certe ille uritur, pulchra! † Ad arbitriumque aqua ei fluit, quae eva-
 nit, celeriter. † Maximeque aliud permagnum miraculum tuita ego, †
 16. quod is flores, postquam ceperat, manibus contrivit lente, † contriti
 17. manibus ab eo flores illi tum † magis nempe bene-odori *et* arrecti
 fiunt. † Haec mira-signa tuita, ego celeriter aggressa *sum*. †

वृहदश्व उवाच

दमयन्ती तु तच् क्लृवा पुण्यश्लोकस्य चेष्टितम् ।
 अमन्यत नलम् प्राप्तञ्च कर्म चे 'ष्टाभिसूचितम् ॥ १८ ॥
 सा शङ्कमाना भर्तारन् नलं वाङ्ककत्रपिणम् ।
 केशिनीं श्लक्ष्णया वाचा रुदती पुनरु अव्रवीत् ॥ १९ ॥
 पुनरु गच्छ प्रमत्तस्य वाङ्ककस्यो 'पसंस्कृतम् ।
 महानसाच् छ्रितम् मांसं समादायै 'हि भाविनि ॥ २० ॥
 सा गवा वाङ्ककस्या 'ग्रे तन् मांसम् अपकृष्य च ।
 अत्युत्तमम् एव वरिता तत्क्षणात् प्रियकारिणी ।
 दमयन्त्यै ततः प्रादात् केशिनी कुरुनन्दन ॥ २१ ॥
 सो 'चिता नलसिद्धस्य मांसस्य वङ्कशः पुरा ।

Vrihadasvus dixit:

18. Damayantia vero, hac auditâ Punyaslôci operâ, | putavit Nalum aggress-
19. sum esse, factumque optato-junctum. || Ea, opinans conjugem Nalum esse Vâhuci-formâ praeditum, | Cêsiniæ suavi voce flens rursus
20. dixit: || Rursus i, amentis Vâhuci paratam | e culinâ coctam carnem
21. postquam sumseris, veni, egregia! || Illa, postquam ierat ad Vâhucum prope, illam carnem detraxeratque, | percalidam quidem festinans eodem-momento, gratum-faciens, | Damayantiae tum dedit Cêsinia,
22. Curuis-proles! || Illa, experta a Nalo-paratam carnem saepe antea, |

प्राश्य मत्वा नलं सूतम् प्राक्रोशद् भृशदुःखिता ॥ २२ ॥

वैल्लव्यम् परमङ्गत्वा प्रक्षाल्य च मुखन् ततः ।

मिथुनम् प्रेषयामास केशिन्या सह भारत ॥ २३ ॥

इन्द्रसेनां सह भ्रात्रा समभिज्ञाय वाङ्मकः ।

अभिद्रुत्य ततो राजा परिघञ्वाङ्कम् आनयत् ॥ २४ ॥

वाङ्मकस् तु समासाद्य सुतौ सुरसुतोपमौ ।

भृशन् दुःखपरीतात्मा सुस्वरम् प्ररुरोद ह ॥ २५ ॥

नैपथो दर्शयित्वा तु विकारम् असकृत् तदा ।

उत्सृज्य सहसा पुत्रौ केशिनीम् इदम् अब्रवीत् ॥ २६ ॥

इदं सुसदृशम् भद्रे मिथुनम् मम पुत्रयोः ।

अतो दृष्ट्वैव सहसा वाप्यम् उत्सृष्टवान् अहम् ॥ २७ ॥

postquam ederat, putans Nalum esse aurigam, clamavit valde-afflicta. ॥

23. Commotionem magnam aggressa, ablutoque ore tum, ॥ par liberorum

24. misit cum Cêsiniâ, Bhârâte! ॥ Indrasênam cum fratre, postquam cognoverat Vâhucus, ॥ postquam accurrerat tum rex, amplexus, gremio

25. admovit. ॥ Vâhucus autem, postquam accesserat ad liberos Deorum-

26. liberis-similes, ॥ valde dolore-affecto-animo perclare flevit. ॥ Naischadhush, postquam ostenderat vero commotionem frequenter tunc, ॥ re-

27. lictis cito liberis, Cêsiniæ hoc dixit: ॥ Hoc persimile est, eximia! par meis duobus liberis, ॥ ideo, tuitus nempe subito, lacrymas emisi ego. ॥

वद्भुशः सम्यतन्तीन् वज्रं जनः शङ्कित दोषतः ।

वयञ् च देशातिथयो गच्छ भद्रे यथासुखम् ॥ २८ ॥

॥ इति नलोपाख्यानि त्रयोविंशतितमः सर्गः ॥ २३ ॥

~~~~~

वृहदश्व उवाच

सर्वं विकारन् दृष्ट्वा तु पुण्यश्लोकस्य धीमतः ।

आगत्य केशिनीं क्षिप्रं दमयत्यै न्यवेदयत् ॥ १ ॥

दमयन्ती ततो भूयः प्रेषयामास केशिनीम् ।

मातुः सक्राशन् दुःखार्ता नलदर्शनकाङ्क्षया ॥ २ ॥

परीक्षितो मे वद्भुशो वाद्भुको नलशङ्कया ।

28. Saepe congregentem te homines suspiciant vitii, | nos vero terrae-
hospites sumus; i, eximia! ad-libidinem. ||

~~~~~

LIBER VICESIMUS QUARTUS.

Vrihadashvus dixit:

1. Totam commotionem tuita vero Punyaslôci sapientis, | aggressa Cêsinia cito Damayantiae memoravit. || Damayantia tum rursus misit Cêsiniam, | in matris propinquitatem, dolore-afflicta, Nalum-vi-
3. dendi-cupiditate: || «Exploratus est a me multum Vâhucus Nali-sus-

द्वये मे संशयस् त् एकः स्वयम् इच्छामि वेदितुम् ॥ ३ ॥
 स वा प्रवेश्यताम् मातरू मां वा नुज्ञातुम् अर्हसि ।
 विदितं वा भवा ज्ञातुम् पितुरू मे संविधीयताम् ॥ ४ ॥
 एवम् उक्त्वा तु वैदर्भ्या सा देवी भीमम् अत्रवीत् ।
 डहितुस् तम् अभिप्रायम् अन्वजानात् स पार्थिवः ॥ ५ ॥
 सा वै पित्रा भ्यनुज्ञाता मात्रा च भरतर्षभ ।
 नलम् प्रवेशयामास यत्र तस्याः प्रतिश्रयः ॥ ६ ॥
 तां स्म दृष्ट्वै व सहसा दमयन्तीन् नलो नृपः ।
 आविष्टः शोकदुःखाभ्याम् वभूवा श्रुपरिप्लुतः ॥ ७ ॥
 तन् तु दृष्ट्वा तथा युक्तान् दमयन्ती नलन् तदा ।
 तीव्रशोकसमाविष्टा वभूव वरवर्णिनी ॥ ८ ॥

picione, I in formâ mihi dubium vero unum; ipsa cupio noscere. ॥

4. Ille aut ut intret curetur, mater! aut me dimittere velis; I aut notum
5. aut ignotum patris mei decernatur.» ॥ Sic compellata vero a Vaidar-
bhiâ illa regina Bhîmo dixit I filiae illud consilium; permisit hic rex. ॥
6. Illa vero a patre veniam adepta a matreque, Bharatorum-princeps! I
7. Nalum intrare fecit ubi sui habitatio. ॥ Eam tuitus autem subito, Da-
mayantiam Nalus rex, I captus moerore-et dolore, erat lacrymis-
8. circumfusus. ॥ Eum vero tuita sic adjunctum Damayantia Nalum
9. tunc, I acri-moerore-capta erat egregia. ॥ Deinde rubrâ-veste

ततः कापायवसना जटिला मलपङ्क्तिनी ।
 दमयन्ती महाराज वाहुकं वाक्यम् अब्रवीत् ॥ १६ ॥
 पूर्वदृष्टस् त्वया कश्चिद् धर्मज्ञो नाम वाहुक ।
 सुताम् उत्सृज्य विपिने गतो यः पुरुषः स्त्रियम् ॥ १० ॥
 अनागसम् प्रियाम् भार्यां विजने श्रममोहिताम् ।
 अपहाय तु को गच्छेत् पुण्यश्लोकम् ऋते नलम् ॥ ११ ॥
 किन् नु तस्य मया वाल्याद् अपराद्धम् महीपतेः ।
 यो माम् उत्सृज्य विपिने गतवान् निद्रया कृताम् ॥ १२ ॥
 साक्षाद् देवान् अपहाय वृतो यः स मया पुरा ।
 अनुव्रतां साभिकामाम् पुत्रिणीन् त्यक्तवान् कथम् ॥ १३ ॥
 अग्नौ पाणिङ् गृहीत्वा च देवानाम् अग्रतस् तथा ।

- induta, implicitis - comis, luto - et coeno obducta, l Damayantia, magne-*
10. rex! Vâhuco sermonem dixit: ॥ Num conspectus est antea a te quis-
11. sylvâ profectus est qui vir feminam? ॥ Expertem - peccatorum, caram
12. Punyaslôcum praeter Nalum? ॥ Quaene huic per me ab infantiâ of-
13. somno captam? ॥ Palam, Diis relictis, electus est qui ille a me olim, l
14. deditam, amantem, liberos habentem deseruit quomodo? ॥ Super
- igne manu prehensâque, Diis coram ita, l «ero,» sic «veritatem»

भविष्यामीति सत्यञ्च प्रतिश्रुत्य ह्य तद् गतम् ॥ १४ ॥
 दमयत्या व्रुवल्यास् तु सर्वम् एतद् अरिन्दम् ।
 शोकज्ञं वारि नेत्राभ्याम् असुखम् प्राप्तवद् वद्ध ॥ १५ ॥
 अतीव कृत्स्नाराभ्यां रक्तात्ताभ्याञ् जलन् तु तत् ।
 परिस्रवन् नलो दृष्ट्वा शोकातीम् इदम् अब्रवीत् ॥ १६ ॥
 मम राज्यम् प्रणष्टं यन् ना हन् तत् कृतवान् स्वयम् ।
 कलिना तत् कृतम् भीरु यच्च त्वाम् अहम् अत्यजम् ॥ १७ ॥
 यत् त्वया धर्मकृच्छ्रे तु शपिना भिक्तः पुरा ।
 वनस्थया दुःखितया शोचत्या मान् दिवानिशम् ॥ १८ ॥
 स मच्छरीरे तच्छापाद् दक्ष्यमानो ऽवसत् कलिः ।
 तच्छापदग्धः सततं सो ऽग्राव् अग्निरू इवा हितः ॥ १९ ॥

15. etiam pollicitus, quo hoc abiit? — ॥ Damayantiae dicentis vero omne hoc, hostis - domitor! I moerore - natus humor ex oculis dolorosus fluebat multus. ॥ E maxime nigris, rubros-angulos *habentibus* humoremque
 16. hunc I fluentem Nalus tuitus, moerore-afflictae hoc dixit: ॥ Meum regnum perditum quod, non ego hoc feci ipse; I a Cale hoc factum,
 17. tinida! quodque te ego deserui; ॥ quam ob rem a te, in officii-difficultate nempe, execratione ictus antea, I in sylvâ-versante, afflicta,
 18. dolente de me die-et nocte. ॥ Ille in meo-corpore, tuâ execratione ustus, habitavit Calis, I tuâ-execratione-ustus semper ille, igni ignis

मम च व्यवसयिन तपसा चै व निर्जितः ।
 दुःखस्या तेन च तेन भवितव्यं हि नौ शुभे ॥ २० ॥
 विमुच्य माङ् गतः पापस् ततो ऽहम् इह चा गतः ।
 तदर्थं विपुलश्रोणि न हि मे ऽन्यत् प्रयोजनम् ॥ २१ ॥
 कथन् तु नारी भर्तारम् अनुरक्तम् अनुव्रतम् ।
 उत्सृज्य वरयेद् अन्यं यथा त्वम् भीरु कर्हिचित् ॥ २२ ॥
 दूताश् चरन्ति प्रिथिवीङ् कृत्स्नान् नृपतिशासनात् ।
 भैमी किल स्म भर्तारन् द्वितीयं वरयिष्यति ॥ २३ ॥
 स्वैरवृत्ता यथाकामम् अनुव्रतम् इवात्मनः ।
 श्रुत्वा चै तत् वरितो भाङ्गासुरिरुपस्थितः ॥ २४ ॥
 दमयन्ती तु तच् ह्रुत्वा नलस्य परिदेवितम् ।

-
20. veluti adhibitus; ॥ meaque operâ devotioneque etiam victus. | Doloris ob finemque hunc existendum est nobis, pulchra! ॥ Solutus me, profectus est scelestus; deinde ego huc aggressus, | tuâ causâ, turgidis - femoribus praedita! non enim mihi aliud negotium. ॥ Quomodo vero femina, conjugem deditum, devotum | relinquens eligat alium, 23. sicut tu, timida! unquam? ॥ Nuntii peragrunt terram totam, regis-jussu, | « Bhaimia sane conjugem alterum eliget, ॥ libero-facto praedita, ad-libidinem, convenientem sicut sibi.» ॥ Audito autem 25. hoc, festinans Bhângâsuris aggressus est. — ॥ Damayantia vero, hoc

प्राञ्जलिर् विपमाना च भीता च नलम् अब्रवीत् ॥ २५ ॥
 न माम् अर्हसि कल्याण दोषेण परिशङ्कितुम् ।
 मया हि दिवान् उत्सृज्य वृतस् त्वन् निषधाधिप ॥ २६ ॥
 तवा धिगमनार्थिन् तु सर्वतो ब्राह्मणा गताः ।
 वाक्यानि मम गाथाभिर् गायमाना दिशो दश ॥ २७ ॥
 ततस् त्वाम् ब्राह्मणो विद्वान् पर्णादो नाम पार्थिव ।
 अभ्यगच्छत् कोशलायाम् ऋतुपर्णनिवेशने ॥ २८ ॥
 तेन वाक्ये कृते सम्यक् प्रतिवाक्ये तथा "हृते ।
 उपायो ऽयम् मया दृष्टो नैषथा "नयने तव ॥ २९ ॥
 त्वाम् ऋते न हि लोके ऽन्य एकाङ्गा पृथिवीपते ।
 समर्थो योजनशतङ् गन्तुम् अश्वैर् नराधिप ॥ ३० ॥

- audito Nali questu, l implicitis manibus, tremensque timidaque Nalo
 26. dixit: ॥ Ne me velis tu, eximie! vitii suspicere; l a me enim, Diis reli-
 27. ctis, electus tu, Nischadhorum-regnator! ॥ Tui aditus-causâ vero quo-
 quoversus Brâhmani profecti sunt, l dicta mea ad modulos canentes,
 28. plagas decem versus. ॥ Deinde te Brâhmanus sapiens, Parnâdus no-
 29. mine, rex! l adiit Côsala, in Rituparni-domo. ॥ Ab illo loquelâ
 factâ omnino, responso etiam accepto, l dolus hic a me conspectus,
 30. Naischadhe! ad adducendum te. ॥ Te praeter non enim in mundo
 alius uno-die, terrae-domine! l potis yôdschana centum ire equis,

स्पृशेयन् तेन सत्येन पादाव् एतौ महीपत ।
 यथा ना सत्कृतङ् किञ्चिन् मनसा पि चराम्य् अहम् ॥३१॥
 अयञ् चरति लोके ऽस्मिन् भूतसाक्षी सदागतिः ।
 एष मे मुञ्चतु प्राणान् यदि पापञ् चराम्य् अहम् ॥३२॥
 तथा चरति तिग्मांशुः परेण भुवनं सदा ।
 स मुञ्चतु मम प्राणान् यदि पापञ् चराम्य् अहम् ॥३३॥
 चन्द्रमाः सर्वभूतानाम् अक्षरं चरति साक्षिवत् ।
 स मुञ्चतु मम प्राणान् यदि पापञ् चराम्य् अहम् ॥३४॥
 एते देवास् त्रयः कृत्स्नन् त्रैलोक्यन् धारयन्ति वै ।
 विब्रुवन्तु यथासत्यम् एते वा द्य त्यजन्तु माम् ॥३५॥
 एवम् उक्तस् तथा वायुर् अन्तरिक्षाद् अभापत ।

-
31. hominum-regnator! || Tangam per hanc veritatem pedes hos, terrae-domine! | sicut non malum quidquam mente adeo committo ego. ||
 32. Hic vadit in mundo hoc animantium-testis Ventus, | iste meam solvito
 33. vitam, si peccatum committo ego. || Ita vadit Sol super mundo sem-
 34. per, | is solvito meam vitam, si peccatum committo ego. || Luna
 omnium-creatorum in medio vadit testis-instar; | ea solvito meam
 35. vitam, si peccatum committo ego. || Hi Dii tres totos tres mundos
 sustinent vere; | edicunt sicut-verum, istive hodie relinquunt
 36. me. — || Sic compellatus ab eâ Ventus, ex aëre dixit: | Non haec

नै पा कृतवती पापन् नल सत्यम् ब्रवीमि ते ॥ ३६ ॥
 राजन् शीलनिधिः स्फ़ीतो दमयत्याः सुरक्षितः ॥
 साक्षिणो रक्षिणश् चा स्या वयन् त्रीन् परिवत्सरान् ॥ ३७ ॥
 उपायो विहितश् चा यन् त्दर्धम् अतुलो ऽनया ॥
 न ह्य् एकाङ्का शतङ् गतां त्वाम् ऋते ऽन्यः पुमान् इह ॥ ३८ ॥
 उपपन्ना त्वया भैमी तज् च भैम्या महीपते ।
 ना त्र शङ्का त्वया कार्या सङ्गच्छ सह भार्यया ॥ ३९ ॥
 तथा ब्रुवति वायौ तु पुष्पवृष्टिः पपात ह ।
 देवइन्दुभयो नेदुर ववौ च पवनः शिवः ॥ ४० ॥
 तद् अद्भुततमन् दृष्ट्वा नलो राजा य भारत ।
 दमयत्यां विशङ्कान् तां व्यपाकर्षद् अरिन्दम ॥ ४१ ॥

-
37. fecit peccatum, Nale! veritatem dico tibi. ॥ Rex! virtutis-thesaurus
 timidus Damayantiae bene-custoditus; | testes custodesque ejus nos
 38. tres annos. ॥ Dolus constitutusque hic tuâ causâ expers-paris ab eâ; |
 non enim uno-die centum (*yôdschana*) ibit te praeter alius vir heic. ॥
 39. Adita a te Bhaimia, tuque a Bhaimiâ, terrae-domine! | Non in hoc
 40. dubium a te faciendum, congregere cum uxore. — ॥ Sic loquente
 Vento autem, florum-pluvia cadebat, | deorum tympana sonabant, fla-
 41. batque zephyrus secundus. ॥ Hoc mirissimum tuitus, Nalus rex tum,
 Bhârate! | de Damayantiâ suspicionem illam detraxit, hostis-domi-

ततस् तद् वस्त्रम् अरुजः प्रावृणोद् वसुधाधिपः ॥ ४२ ॥
 संस्मृत्य नागराजन् तन् ततो लेभे स्वकं वपुः ॥ ४३ ॥
 स्वद्वपिणान् तु भर्तारन् दृष्ट्वा भीमसुता तदा ॥ ४४ ॥
 प्राक्रोशद् उच्चैर् आलिङ्ग्य पुण्यश्लोकम् अनिन्दिता ॥ ४५ ॥
 भैमीम् अपि नलो राजा भ्राजमानो यथा पुरा ॥ ४६ ॥
 सस्वजे स्वसुतौ चापि यथावत् प्रत्यनन्दत ॥ ४७ ॥
 ततः स्वोरसि विन्यस्य वत्नान् तस्य शुभानना ॥ ४८ ॥
 परीता तेन दुःखेन निशङ्घासा यतेक्षणा ॥ ४९ ॥
 तथैव मल्लदिग्धाङ्गीम् परिष्रज्य शुचिस्मिताम् ॥ ५० ॥
 सुचिरम् पुरुषव्याघ्रस् तस्यौ शोकपरिप्लुतः ॥ ५१ ॥
 ततः सर्वं यथावृत्तन् दमयत्या नलस्य च । ॥ ५२ ॥

42. tor! ॥ Deinde illam vestem expertem-pulveris induit terrae-regnator, | recordatus serpentum-regem illum, deinde nactus est suam
43. speciem. ॥ Ipsius-formâ praeditumque conjugem tuita Bhimi-filia
44. tunc, | clamavit clare, amplectens Punyaslôcum, non-spreta. ॥ Bhaimiam quoque Nalus rex, splendens sicut antea, | amplexus est, suis-
45. liberisque etiam congrue blanditus est. ॥ Deinde, suo-pectori postquam admoberat os illius pulchro-vultu praedita, | affecta illo dolore
46. suspiravit longis-oculis praedita. ॥ Ita quoque luto-oblitum-corpus habentem amplectens, sereno-risu praeditum, | perdiu hominum-princeps stabat moerore-affectus. ॥ Deinde totum sicut-factum Da-

दमयन्त्य अपि भर्तारम् आसाद्या "प्यायिता भृशम् ।
 अर्धसञ्जातसस्ये 'व तोयम् प्राप्य वसुन्धरा ॥ ५२ ॥
 सै 'वं समेत्य व्यपनीय तन्द्रां शान्तञ्ज्वरा कृष्विविवृद्धसत्त्वा ।
 रराज भैमी समवाप्तकामा शीतांशुना रात्रिरू इवो 'दितेन ॥ ५३ ॥
 ॥ इति नलोपाख्याने चतुर्विंशतितमः सर्गः ॥ ११ ॥

वृहदश्व उवाच

अथ तां व्युषितो रात्रिन् नलो राजा स्वलङ्कृतः ।
 वैदर्भ्या सहितः काले ददर्श वसुधाधिपम् ॥ १ ॥

52. gaudium. ॥ Damayantia quoque, conjugem aggressa, crescens valde, l
 53. semi-natis-fructibus veluti aquam nacta terra. ॥ Ea sic congressa
 (cum conjugē), depositâ lassitudine, sedatâ-difficultate, gaudio-am-
 plificatâ-mente praedita, l splendebat Bhaimia impetratis-optatis, lunâ
 nox veluti ortâ. ॥

LIBER VICESIMUS QUINTUS.

Vrihadasvus dixit:

1. Tum, illam postquam degerat noctem, Nalus rex benê-ornatus, l
2. cum Vaidarbhiâ conjunctus, tempore vidit terrae-regnatorem. ॥ De-

ततो ऽभिवाद्यामास प्रयतः श्वशुरन् नलः ।
 तस्या नु दमयन्ती च ववन्दे पितरं शुभा ॥ २ ॥
 तम् भीमः प्रतिजग्राह पुत्रवत् परया मुदा ।
 यथार्हम् पूजयित्वा च समाश्वासयत प्रभुः ।
 नलेन सहितान् तत्र दमयन्तीम् पतिव्रताम् ॥ ३ ॥
 ताम् अर्हणान् नलो राजा प्रतिगृह्य यथाविधि ।
 परिचर्यां स्वकान् तस्मै यथावत् प्रत्यवेदयत् ॥ ४ ॥
 ततो वभूव नगरे सुमहान् हर्षजः स्वनः ।
 जनस्य सम्प्रहृष्टस्य नलान् दृष्ट्वा तथा "गतम् ॥ ५ ॥
 अशोभयन्त नगरम् पताकाध्वजमालिनम् ।
 सिक्ताः सुमृष्टपुष्याद्या राजमार्गाः स्वलङ्कताः ॥ ६ ॥

inde salutavit demissus socerum Nalus, | post eum Damayantia quoque

3. reverenter salutavit patrem pulchra. || Illum Bhîmus excepit filii-
instar summo cum gaudio; | sicut dignum postquam honoraveratque
cum, consolatus est praecegens | Nalo conjunctam ibi Damayantiam,
4. conjugii-devotam. || Illum honorem Nalus rex postquam acceperat se-
5. cundum- legem, | obedientiam suam illi congrue declaravit. || Deinde
fuit in urbe permagnus gaudio-natus sonitus | hominum laetorum,
6. Nalo conspecto sic aggresso. || Ornarunt urbem vexillis-*et* sertis in-
structam; | irrigatae, perpuris-floribus-et ceteris *instructae* regiae-viae

द्वारि द्वारि च पौराणान् पुष्पभङ्गः प्रकल्पितः ।
 अर्चितानि च सर्वाणि देवतायतनानि च ॥ ७ ॥
 ऋतुपर्णी ऽपि श्रुथाव वाङ्मकच्छद्भिनन् नलम् ।
 दमयत्या समायुक्तञ् जहृषे च नराधिपः ॥ ८ ॥
 तम् आनाय्य नलो राजा क्षमयामास पार्यिवम् ।
 स च तद् क्षमयामास हेतुभिरु बुद्धिसम्मितः ॥ ९ ॥
 स सत्कृतो महीपालो नैपथं विस्मिताननः ।
 दिष्ट्या समितो दरैः स्वैरु भवान् इत्य् अभ्यनन्दत ॥ १० ॥
 कञ्चित् तु ना पराधन् ते कृतवान् अस्मि नैपथ ।
 अज्ञातवासं वसतो मद्गृहे वसुधाधिप ॥ ११ ॥

-
7. bene-ornatae; ॥ ad portam ad portamque civium florum-contritio
 8. facta, | honorataque omnia Deorum-altaria etiam. ॥ Rituparnus quo-
 que audivit de Vâhuci-formâ-induto Nalo | Damâyantiae adjuncto,
 9. gavisusque est hominum-regnator. ॥ Huic, postquam adducendum
 curaverat, Nalus rex excusavit se, principi; | hicque ei excusavit se
 10. rationibus; intellectu-praeditus. ॥ Hic, hospitio exceptus terrae-cus-
 tosus, Naischadho, obstupefactum-vultum habens, | «Proh felicitatem!
 11. congressus cum uxore tuâ tu»; sic gratulatus est. ॥ «Nonne offensio-
 nem tibi feci, Naischadhe! | incognitâ-habitatione habitanti in meâ-
 12. domo, terrae-regnator? ॥ Si consilio-praecedente praedita, si sine-

यदि वा बुद्धिपूर्वाणि यद्य् अबुद्ध्या पि कानिचित् ।
मया कृतान्य् अकार्याणि तानि तद् क्षत्तुम् अर्हसि ॥ १२ ॥

नल उवाच

न मे ऽपराधद् कृतवांस् त्वं स्वल्पम् अपि पार्थिव ।
कृते ऽपि च न मे कोपः क्षत्तव्यं हि मया तव ॥ १३ ॥
पूर्वं ह्य् अपि साखा मे ऽसि सम्बन्धी च जनाधिप ।
अत ऊर्ध्वन् तु भूयस् त्वम् प्रीतिम् आर्तुम् अर्हसि ॥ १४ ॥
सर्वकामैः सुविहितैः सुखम् अस्म्य् उपितस् त्वयि ।
न तथा स्वगृहे राजन् यथा तव गृहे सदा ॥ १५ ॥
इदञ् चै व ह्यज्ञानन् तदीयम् मयि तिष्ठति ।
तद् उपाकर्तुम् इच्छामि मन्यसे यदि पार्थिव ॥ १६ ॥

consilio etiam quaepiam । a me facta sunt non-facienda, haec tu condonare velis. » ॥

Nalus dixit:

13. Non mihi offensionem fecisti tu, perparvam etiam, rex ! Facta etiam-
14. que, non mihi esset ira; condonandum enim a me tibi. ॥ Antea enim
- amicus meus eras propinquusque, hominum-regnator ! । Ab hoc tem-
15. pore in posterum etiam rursus tu gaudium afferre velis. ॥ Omnibus-
- optatis bene-constitutis jucunde sum moratus apud te. । Non sic in
16. propria meâ-domo, rex ! sicut in tuâ domo semper. ॥ Haec vero equo-
17. rum-scientia tua apud me est, । eam tradere volo, si putas, rex ! ॥ Sic

एवम् उक्त्वा ददौ विद्याम् ऋतुपर्णाय नैपथः ।
 स च ताम् प्रतिजग्राह विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १७ ॥
 गृहीत्वा चा श्वरुदयं राजन् भाङ्गासुरिरु नृपः ।
 सूतम् अन्यम् उपादाय ययौ स्वपुरम् एव ह ॥ १८ ॥
 ऋतुपर्णे गते राजन् नलो राजा विशाम् पते ।
 नगरे कुण्डिने कालन् ना तिदीर्घम् इवा वसत् ॥ १९ ॥
 ॥ इति नलोपाख्याने पञ्चविंशतितमः सर्गः ॥ २५ ॥

वृरुदश्च उवाच

स मासम् उष्य कौन्तेय भीमम् आमल्य नैपथः ।

- fatus, dedit scientiam Rituparno Naischadhus, l illeque eam accepit
 18. cum normam-conspectam habente facto. ॥ Postquam acceperatque
 equorum-scientiam, rex! Bhângâsuris regnator, l aurigâ alio assum-
 19. pto, ivit in suam-urbem nempe. ॥ Rituparno profecto, rex! Nalus rex,
 Visorum-domine! l in urbe Cundino tempus non valde-longum
 habitavit. ॥

LIBER VICESIMUS SEXTUS.

Vrihadasyus dixit:

1. Ille mensem moratus, Cauntêye! Bhimo salutato, Naischadhus l ex

पुराद् अल्पपरीवारो जगाम निषधान् प्रति ॥ १ ॥
 रथेनै 'केन शुभ्रेण दन्तिभिः परिपोडशैः ।
 पञ्चाशद्भिर् दृष्टैश्च वै 'व षट्शतैश्च च पदातिभिः ॥ २ ॥
 स कम्पयन् इव महीन् त्वरमाणो महीपतिः ।
 प्रविवेश सुसंरब्धस् तरसै 'व महामनाः ॥ ३ ॥
 ततः पुष्करम् आसाद्य वीरसेनसुतो नलः ।
 उवाच दीव्याव पुनरु बद्ध वित्तम् मया र्जितम् ॥ ४ ॥
 दमयन्ती च यच् चा 'न्यन् मम किञ्चन विद्यते ।
 एष वै मम सन्न्यासस् तव राज्यन् तु पुष्कर ॥ ५ ॥
 पुनः प्रवर्ततान् द्यूतम् इति मे निश्चिता मतिः ।
 पणैर्नै 'केन भद्रन् ते प्राणयोश्च च पणावहे ॥ ६ ॥

-
2. urbe, paucos-famulos *habens*, ivit Nischadhos versus, || cum curru uno splendido, cum elephantis sedecim, | cum quinquaginta equisque-
  3. etiam, sexies centumque peditibus. || Iste, tremere faciens quasi terram, festinans terrae-dominus, | intravit valde-iratus, cum celeritate
  4. nempe, magnanimus. || Deinde, Puscharum aggressus, Virasēni-filius Nalus | dixit: Ludamus iterum; multae divitiae a me acquisitae. ||
  5. Damayantiaque, et quod aliud mihi ullum est, | id quidem meum in
  6. ludo positum, tuum *in ludo positum sit* regnum vero, Puscharum! || Iterum versetur ludus, sic meum certum consilium, | ludo uno, salus tibi!

जित्वा परस्वम् आकृत्य राज्यं वा यदिवा वसु ।

प्रतिपाणाः प्रदातव्यः परमो धर्म उच्यते ॥ ७ ॥

न चेद् वाञ्छसि त्वन् द्यूतं युद्धद्यूतम् प्रवर्तताम् ।

द्वैरथेना स्तु वै शान्तिस् तव वा मम वा नृप ॥ ८ ॥

वंशभोज्यम् इदं राज्यम् अर्थितव्यं यथातथा ।

येन केना ष्य उपयिन वृद्धानाम् इति शासनम् ॥ ९ ॥

द्वयोर एकतरे बुद्धिः क्रियताम् अथ पुष्कर ।

कैतविना क्षवत्यां वा युद्धे वा नाम्यतान् धनुः ॥ १० ॥

नैषधेनै वम् उक्तस् तु पुष्करः प्रहसन् इव ।

ध्रुवम् आत्मज्ञयम् मत्वा प्रत्याहृ पृथिवीपतिम् ॥ ११ ॥

दिध्या तया जितं वित्तम् प्रतिपाणाय नैषध ।

7. de vitis etiam ludimus. ॥ Vincendo alius-proprio capto, vel regno vel
 8. opulencia, ॥ contra-lusus dandus summum officium appellatur. ॥ Nisi
 cupis tu ludum, pugnae-ludus versetur. ॥ Singulari certamine esto
 9. nempe placatio tuave meave, rex! ॥ Hereditarium hoc regnum peten-
 dum est quoquo modo, ॥ quocunque etiam remedio; senum sic est prae-
 10. ceptum. ॥ Duarum rerum in altera consilium fiat hodie, Puschcare! ॥
 11. per lusum in talario ludove, in pugnave tendatur arcus. — ॥ A Nai-
 schadho sic compellatus vero Puschcarus, ridens quasi, ॥ certam suam-
 12. victoriam putans, respondit terrae-domino: ॥ Proh felicitatem! a te

दिव्या च दुष्करद् कर्म दमयत्याः क्षयद् गतम् ॥ १२ ॥
 दिव्या च ध्रियसे राजन् सदारो ऽद्य महाभुज ।
 धनेना 'नेन वै भैमी जितेन समलङ्कृता ॥ १३ ॥
 माम् उपस्थास्यति व्यक्तन् दिवि शक्रम् इवा 'सराः ।
 नित्यशो हि स्मरामि त्वाम् प्रतीक्षे ऽपि च नैषध ॥ १४ ॥
 देवनेन मम प्रीतिरू न भवत्य् असुकृद्गणैः ।
 जित्वा त् अद्य वरारोहान् दमयन्तीम् अनिन्दिताम् ॥ १५ ॥
 कृतकृत्यो भविष्यामि सा हि मे नित्यशो हृदि ।
 श्रुत्वा तु तस्य ता वाचो बह्वबद्धप्रलापिनः ॥ १६ ॥
 इषे स शिरश् हेतुद् खड्गेन कुपितो नलः ।
 स्मयन् तु रोषताम्राक्षस् तम् उवाच ततो नलः ॥ १७ ॥

- acquisitae sunt divitiae ad contra-lusum, Naischadhe; | proh felicitatemque! difficile-factu opus Damayantiae ad finem est profec-
 13. tum. || Proh felicitatemque! vivis, rex! cum-uxore hodie, magnis-
 14. brachiis praedite! | Divitiis his sane Bhaimia lucrifactis ornata || mihi
 adstabit certe, in coelo Sacro veluti Apsarasis. | Semper enim recordor
 15. te, exspecto etiamque, Naischadhe; || ludo mihi gaudium non est cum
 non-amitorum-turbis. | Lucrifactâ vero hodie pulchra-femora habente
 16. Damayantiâ, non-spretâ, || contentus ero; ea enim mihi semper in
 corde. — | Auditis vero ejus his loquelis multum-et insanum-garrien-
 17. tis, || voluit illè caput scindere ense iratus Nalus; | subridens vero, irâ-

पणावः किं व्याहरसे जितो न व्याहरिष्यसि ।
 ततः प्रावर्तत द्यूतम् पुष्करस्य नलस्य च ॥ १८ ॥
 एकपाणेन वीरेण नलेन स पराजितः ।
 स रत्नकोपनिचयैः पाणेन पणितो ऽपि च ॥ १९ ॥
 जित्वा च पुष्करं राजा प्रहसन् इदम् अब्रवीत् ।
 मम सर्वम् इदं राज्यम् अव्यग्रं हतकण्ठकम् ॥ २० ॥
 वैदर्भी न त्वया शक्या राजापसद् वीक्षितुम् ।
 तस्यास्त्वं सपरीवारो मूढ दासत्वम् आगतः ॥ २१ ॥
 न त्वया तत् कृतञ्च कर्म येना हं विजितः पुरा ।
 कलिना तत् कृतञ्च कर्म त्वन् तु मूढ न बुध्यसे ॥ २२ ॥
 ना हम् परकृतञ्च कोपन् त्वय् आधास्ये कथञ्चन ।

-
18. rubros-oculos habens, illi dixit tum Nalus: ॥ Ludimus; quid fabularis?
 victus non fabulaberis. — 1 Deinde versabatur ludus Pushehari Nali-
 19. que; ॥ uno-ludo ab heroë Nalo ille victus est; 1 ille cum gemmarum-
 20. et auri-acervis ludo lucrifactus est etiamque. ॥ Victoque Pushecaro,
 rex ridens hoc dixit: 1 Meum est totum hoc regnum, imperturbatum,
 21. occisis-hostibus praeditum. ॥ Vaidarbhia non a te potest, regum-ab-
 jecte! spectari; 1 ejus tu cum-famulis, stulte! ad servitudinem es ag-
 22. gressus. ॥ Non a te illud perfectum factum, quo ego victus antea, 1
 23. a Cale illud perfectum factum, tu vero, stulte! non intelligis. ॥ Non ego

यथासुखं वै जीव त्वम् प्राणान् अवसृजामि ते ॥ २३ ॥
 तथै 'व सर्वं सम्भारं स्वम् अंशं वितरामि ते ।
 तथै 'व च मम प्रीतिस् त्वयि वीर न संशयः ॥ २४ ॥
 सौहार्दञ् चै 'व मे ततो न कदाचित् प्रहास्यति ।
 पुष्कर त्वं हि मे भ्राता सञ्जीव शरदां शतम् ॥ २५ ॥
 एवन् नलः साल्वयित्वां भ्रातरं सत्यविक्रमः ।
 स्वपुरम् प्रेषयामास परिष्वज्य पुनः पुनः ॥ २६ ॥
 साल्वितो नैपथेनै 'वम् पुष्करः प्रत्युवाच ह ।
 पुण्यश्लोकन् तदा राजन् अभिवाद्य कृताञ्जलिः ॥ २७ ॥
 कीर्तिरू अस्तु तवा 'क्षय्या जीव वर्षायुतं सुखी ।
 यो मे वितरसि प्राणान् अधिष्ठानञ् च पार्थिव ॥ २८ ॥

- ab alio-excitatum iram in te convertam ullo modo. | Ad-libidinem
24. quidem vive tu, vitam remitto tibi; || ita quoque omnes facultates, propriam tuam partem, condono tibi. | Sic nempe mea voluptas in te,
25. heros! non dubium, || amicitiaque etiam mea a te non unquam discedet; | Puscare! tu enim es meus frater, vive annos centum. — ||
26. Sic Nalus consolatus, fratrem verâ-vi praeditus | in ipsius-urbem misit, amplexus iterum iterum. || Consolatione affectus a Naischadho sic, Puscharus respondit | Punyaslôco tunc, rex! postquam se inclinaverat factam-manuum implicationem habens: || Gloria sit tibi perennis, vive annos-decies mille laetus, | qui mihi condonas vitam ur-

स तथा सत्कृतो राज्ञा मासम् उष्य ततो नृपः ।
 प्रययौ स्वपुरं दृष्टः पुष्करः स्वजनान्वितः ॥ २९ ॥
 मकृत्या सेनया सार्धं विनीतैः परिचारकैः ।
 भ्राजमान इवा "दित्यो वपुषा भरतर्षभ ॥ ३० ॥
 प्रस्थाप्य पुष्करं राजा वित्तवत्तम् अनामयम् ।
 प्रविवेश पुरं श्रीमान् अत्यर्थम् उपशोभितम् ॥ ३१ ॥
 प्रविश्य सात्वयामास पौरान् स निपधाधिपः ॥ ३२ ॥
 पौरज्ञानपदाश्च चापि सम्प्रदृष्टतनूद्गः ।
 ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे सामात्यप्रमुखा जनाः ॥ ३३ ॥
 अद्य स्म निर्वृता राजन् पुरे जनपदे ऽपि च ।
 उपासितुम् पुनः प्राप्ता देवा इव शतक्रतुम् ॥ ३४ ॥

29. bemque, rex! — ॥ Ille sic hospitio affectus, mensem postquam habitaverat tum rex, | ivit in suam-urbem laetus Puschcarus, cognatis-
30. comitatus, ॥ magno cum exercitu, cum submissis servis, | splendens
31. sicut sol corpore, Bharatorum-princeps! — ॥ Postquam dimiserat Puschcarum rex opulentum, incolumem, | intravit urbem felix supra-
32. modum ornatam. ॥ Postquam intraverat, consolatus est cives ille Nischadhorum-regnator. ॥ Cives-rusticique vero, arrectos-pilos habentes (*gaudio*), | dixerunt implicitis manibus omnes, cum-consiliario-
34. rum-praecipuis *versantes* homines: ॥ Hodie sumus felices, rex! in urbe, ruri etiamque, | te cultum rursus profecti, Dii veluti Satacra-

प्रशान्ते पुष्करे दृष्टे सम्प्रवृत्ते महोत्सवे ।
 महत्या सेनया राजा दमयन्तीम् उपानयत् ॥ ३५ ॥
 दमयन्तीम् अपि पिता सत्कृत्य परवीरहा ।
 प्रास्यापयद् अमेयात्मा भीमो भीमपराक्रमः ॥ ३६ ॥
 आगतायान् तु वैदर्भ्यां सपुत्रायान् नलो नृपः ।
 वर्तयामास मुदितो देवराड् इव नन्दने ॥ ३७ ॥
 ततः प्रकाशतां यातो जम्बुद्वीपे स राजसु ।
 पुनः शशास तद् राज्यम् प्रत्याहृत्य महायशाः ।
 ईजे च विविधैर् यज्ञैः विधिवच् चा "सदक्षिणैः ॥ ३८ ॥
 ॥ इति नलोपाख्यानं समाप्तम् ॥

35. tum. — ॥ Sedato Puschcaro laeto, praeteritâ magnâ-festivitate, ।
 36. magno cum exercitu rex Damayantiam adduxit. ॥ Damayantiam nempe
 pater, beneficiis postquam affecerat hostium-heroum-occisor, । dimi-
 37. sit immenso-animo *praeditus* Bhîmus timendâ-vi. ॥ Aggressâ vero
 Vaidarbhîâ cum liberis, Nalus rex । erat laetus, Deorum- rex veluti in
 38. Nandano. ॥ Deinde, ad claritatem profectus in Dschambudvipo is
 inter reges, । rursus regebat illud regnum, postquam recuperaverat,
 magnâ-gloriâ *praeditus*, । sacrificabatque variis sacrificiis ad normam
 etiam, apto dono sacrificali instructis. ॥

ANNOTATIONES.

LIBER PRIMUS.

- Sl. 3. a. Sanscrite, *Nischadháh*, pluralis a *Nischadha*. Regio haec eadem esse videtur ac *Nischadha-rúschtra* et *Nischadha-désa*, de quibus vide: Wilford, *List of mountains, rivers, countries, from the Purána's and other books*. *Asiat. Res.* t. 8.
- Sl. 4. b. TŒCHAT. रक्षिणान्.
- Sl. 5. a. Hujus regionis urbs a poëta nostro *Cundina*, *Vidarbhanagari* (i. e. *Vidarbhorum* urbs) et *Vidarbha* nominatur, et eadem ac *Vaidarbha* (*Burra-Nag-poor*, secundum Wilford) esse videtur.
- Sl. 11. b. Radix आस् cl. 2. *Atm.* Praeteritum augment. primum nonnunquam ad primae classis normam *Parasmaipadi* format; ita heic पर्य्यास्तत् pro पर्य्यास्त. Invenitur etiam, teste Schlegelio, simplex आस्तत् pluribus in locis *Rámáyani*, ubi omnes comparati codices inter se consentiunt.
- Sl. 12. a. Patronymicum *Damayantiae* a patris *Bhîmi* nomine derivatum.

Sl. 12. *b.* वियुत् et सौदामिनी secundum *Amara-côshum* ambo fulgur significant. Teste Nilacantho adjectivum सौदामिनी a सौदामन derivatur, nomine colectivo, quod ipsum a सुदामन् (annui pluviosi temporis nubes) venit. Tales nubes ita appellari dicit, quia „valde mundo vitam dant”. Sunt nempe ejus verba: सौदामिनी प्रावृषेण्यमेघसम्बन्धिनी ॥ सुष्टु जगतो जीवनन् ददति ते सुदामानो मेघास् तेषां समूहः सौदामनः प्रावृष्टकालः तत्सम्बन्धिनी ॥ सा हि अत्यन्तन् द्योतमाना भवतीति प्रसिद्धम् ॥ वियुत् सौदामिनी ergo fulgur est, quod de annui pluviosi temporis nube procedit.

Sl. 14. *a.* TSCHAT. न च श्रुता.

Sl. 14. *b.* TSCHAT. चित्रप्रसादनी; et इव pro अपि.

Sl. 16. *b.* Nali cognomen, ab ejus regni nomine formatum.

Sl. 19. *a.* ज्ञातहूपपरिष्कृतान् सुवर्णपिद्धान् । Sic schol. Nil. explicat.

Sl. 19. *b.* TSCHAT. वने निवसताम्.

Sl. 21. *b.* TSCHAT. न च सा कामयिष्यति. Sequitur hicce slócus, apud Nil. et in cod. sine scholiis omissus: तव चैव यथा भार्या भविष्यति तथा वयम् । विधास्यामो नर्व्याघ्र स माम् उत्सृष्टम् अर्हसि ॥

Sl. 24. *a.* Omnes codices exhibent सखिगणावृता, ita ut, si lectio genuina est, primum compositi membrum sit सखि *amicus*, quod etiam de feminis dicitur, vel सखी

correpto इ, ad analogiam Comparativorum et Superlativorum veluti सतितरा, सतितमा pro सतीतरा, सतीतमा (v. Gramm. r. 249.). Pluribus tamen aliis locis (ut III. 12. a.) codices de lectione सखीगण inter se consentiunt, quod insuper L. II. 6. b. metro defenditur. Hanc ob rem non dubito, h. l. corruptam esse codicum scripturam.

Sl. 27. b. Inter hunc et sequentem slôcum omnes codices addunt semislôcum ex sl. 15. repetitum — कन्दर्प इव रूपेण मूर्तिमान् अभवत् स्वयम् — quem Schlegelii consilio omisi, quia ejus sensus utroque loco non idem esse posset; nam अभवत्, quod sl. 15. erat significat, heic *factus est* significaret. Si tamen retinendus esset, sequentium slôcorum ordine non turbato, antecedenti slôco eum adscriberem, cum slôci ex tribus compositi lineis non raro occurrant.

Sl. 29. a. Serpentes apud Indos magna veneratione fruntur, urbemque in tartaro *Bhogavati* dictam habent.

Sl. 31. b. TSCHAT. नलं वद.

LIBER SECUNDUS.

Sl. 6. a. TSCHAT. न्यवेदयत न स्वस्थाम्.

Sl. 9. b. अन्वीयताम्, sic TSCHAT., apud Nil. et in cod. sine scholiis, violato metro, legitur अन्भूयताम्.

- Sl. 11. *b.* Tschat. स्वयङ्कृतैः.
- Sl. 18. *b.* I. e. Hic mundus (Indri coelum) perennis eorum est abundantiae vacca (quippe qui omnia optata eis praebeat) sicuti mea est. Potest etiam significare „hic mundus perennis eorum est, sicut abundantiae vacca mea est”.
- Sl. 19. *b.* Cschatrîyorum animas in pugna occisorum Indri coelum (Indra-lôca) adire Brahmânica docet religio; quam ob rem eos hospites suos Indrus appellat.
- Sl. 25. *a.* Tschat. तच् हुश्रवः pro ते श्रवः.
- Sl. 25. *b.* गच्छामि, sic omnes codices.
- Sl. 31. Genitivus pro dativo in Sanscrito frequentissime ponitur. Plura de vario genitivi usu dixi in annotatione ad INDRALOC. I. 27. *a.*

LIBER TERTIUS.

- Sl. 2. *b.* Tschat. तत्त्वेन परिपच्छामि कथयध्वं यथातथम् ।
- Sl. 4. *b.* नृणां, sic W., reliqui, violato metro, नृणां (vid. gramm. r. 182.).
- Sl. 5. *b.* Ad verbum, „quorum magnus Indrus primus.” Voces आदि et आद्य, *primus*, nominibus subjunguntur, ubi e variis rebus unius et primae solummodo exempli gratia mentio fit, et hac in constructione a sensu Latinae locutioni, *et cetera*,

respondent. Locus noster itaque verti potest, „mundi custodes, ut magnus Indrus,” aut, „magnus Indrus et ceteri.” Vide Gramm. r. 666.

Sl. 12. a. Cognomen Damayantiae, a patriae nomine derivatum.

Sl. 15. b. धर्षिताः अभिभूताः । Sic TSCHAT. schol.

Sl. 16. b. TSCHAT. अभ्यचिन्तयन् pro अभ्यप्चयन्.

Sl. 19. a. Nimis festinanter fortasse scripturam prioris editionis स्मितपूर्वाभिभाषिणी dissolvi in स्मितपूर्वा 'भिभाषिणी, quod praetulerim, si Adjectiva suff. kridantico इन् formata (v. r. 645.) Accusativum regere possent; sed certa exempla talis constructionis nondum inveni. Nostro loco एनं समयमानम् ad नलं वीरम् referri potest, ita ut ab अभ्यभाषत regatur: „ei ridenti, risu antecedente alloquens (eum), Damayantia Nalo heroi dixit.” Schlegelio non assentire possum, qui vocem स्मितपूर्वाभिभाषिणी perpetuam Damayantiae qualitatem designare putat. Non raro enim hujusmodi verbalia ad actionem praesentem referuntur; cf. Lib. XI. 21. et XXII. 2.

Sl. 20. b. Ad verbum, „noscere cupio tui.” Infinitivus, qui verbi casum alias regit, hic substantivorum modo constructus videtur, quasi, „cognitionem cupio tui.” Plura de Infinitivi constructionibus dixi in

ann. ad INDRAL. I. 16., ubi tamen, in loco e Râ-
mâyano citato, pro मदीयन् नगरं यातुइ कार्यं हि ता-
वद् उच्यताम् melius cum Schlegelii editione, ...
यातु कार्यं हि महद् उच्यतम्, legendum.

Sl. 21. b. TSCHAT. आसीद् न लक्षितः

Sl. 25. b. NIL. महाकक्षम् per महान्तं राजद्वारप्रवेशम् explicat.

LIBER QUARTUS.

Sl. 7. a. TSCHAT. इच्छति pro अर्च्छति, in qua recepta lectione
codex Ud. cum reliquis convenit, ita ut haec forma
generalem euphoniae regulam 36. sequatur, contra
id quod r. 44. praescribitur.

Sl. 8. b. Omnes codices particulam तु tam post भूषणानि
quam post प्राप्य exhibent.

Sl. 10. Yamus justitiae et mortis deus, quia cum Indro
(aëre) Agne (igne) et Varuno (aquâ) tanquam mundi
custos (लोकपाल) et mundi creator (लोकृत्) celebra-
tur, hoc munere terram significare videtur. Quam
ob rem maximi mihi est momenti, Dschemschitum,
qui apud Persas primus est terrae regnator,
cui Ormuzd legem suam primo tradidit eumque
terram colere jussit, re vera eundem esse atque Iu-
dorum Yamum. Hoc non solum Zendico nomine
Yimô (Nom. a themate Yima) cum यम convenienter
demonstraverim, sed potissimum eo, quod in

Zendavestâ Yimi i. e. Dschemschitis (*yimahé csaétahé*) pater idem est ac Yami pater, etsi id vix in Anquetilii scriptura Vivengham quaesiveris. Indici Yami pater est विवस्वत् i. e. Sol, ex quo Yamus nomen duxit वैवस्वत. Ita SAV. V. 40. विवस्वतस् त्वन् तनयः प्रतापवांस् ततो हि वैवस्वत उच्यते ब्रुधैः । «Vivasvatis tu es filius excelsus, inde enim Vaivasvatus appellaris a sapientibus.» Cum विवस्वत्, si legitimas et constantes respicis sonorum primitivorum in Zendica lingua mutationes, accuratissime convenit *vivanghuat*; स्र् enim ubique transit in *h*, cui, si *a* vocalis ei antecedit, et quaeprimis vocalis sequitur, saepissime gutturalis nasalis, quam per *ng* scribimus, antepositur. A themate *vivanghuat* descendit Genitivus *vivanghuató*, quod Sanscrito विवस्वतस्, ante sonoras litteras विवस्वतो, respondet. Cum autem litterae *u* et *h* consuetissimâ transpositione locum suum commutent, ita ut e. c. pro *vanghuí* pura saepissime scribatur *vanguhí*, et a *kharěngahuat* splendore praeditus formetur Genitivus *kharěngahuató*: non miraberis, etiam pro *vivanghuató* scribi *vivanguható*. Ita legimus in Vend. Sade (ed. Burnouffii p. 40.): *Yimó Vivanguható puthró* i. e. यमो विवस्वतः पुत्रः. —

In Nominativo Zendicum *vivanghuat*, abjectâ vocali *u*, format *vivanghâo*, quod ceterum ad Sanscritum *विवस्वान्* eandem habet rationem quam, e.c., *vidvâo sciens* ad Sanscritum *विद्वान्*. Sanscrita Nominativi forma *विवस्वान्* (a fortiori themate *विवस्वन्त्* abjecto *त्* ex gramm. lege *r. 57.*) non tamen plane interiit in lingua Zendica; descendit ab ea, ut mihi videtur, patronymicum *vivanghana* (Nom. - *ó*) eodem suffixo quo *वैवस्वत* deducitur a *विवस्वत्*. Vriddhis incrementum, quo saepe prima in Sanscritis derivatis vocibus afficitur syllaba, in lingua Zendica hucusque in iis tantummodo observavi vocibus, quae in prima syllaba *a* vocalem habent. Ita, ut aliquot exemplis hoc illustrem, ab *ahura* (deus vulgo Ormuzd dictus) suffixo *ya* venit *âhûirya*, cujus Genitivum *âhûiryéhě* (*âhûiryéhě?*) invenies Vend. Sad. p. 29., et Accusativum *âhûirîm* (*âhûirîm?*) p. 20. A *mazdayasna* (Ormuzdis assecla) venit *mâzdayasnya*, cujus Accusativum *mâzdayasnîm* exhibet p. 22., qui tamen, sicut *âhûirîm* etiam a themate suffixo *i* formato deduci possit, cum *i* ante *m* finalem legitime producat. A *věřěthraghna* vel *văřě...* (Scr. *वृत्रघ्न* *Vritri* occisor cognomen Indri) *victoriosus*, venit *văřěthra-*

ghnya, in Nomin. *vārēthraghnyó*, unde descendit superlativus *vārēthraghnyótēma*, quod saepius invenitur V. S. p. 327. et 328. ubi Accus. *vārēthraghnyótēmēm* videtur esse adverbialiter positus — *imann vacó drēng'ayóis yóí ang-hēn vārēthraghnyótēmēc'a baésazyótēmēc'a*, haec verba dicas, quae sunt victoriosissimaque saluberrimāque, welche sind am siegreichsten und am heilsamsten. Superlativi suffixum *tēma* heic, et, nisi fallor, ubique in codd. mnsr. a voce ad quam pertinet, puncto est separatum; praeterea nota Accusat. pl. *imann* pro Scr. इमान्. Plura de linguae Zendicae grammaticis legibus disserui in Annal. Berol. a. 1831. m. Jan. et Dec.

Sl. 12. Vel „si cogitas Varunū” cf. I. 21. — Schlegelii et Rosenius slôcum quo Varunus celebraretur — eodem jure, quo antecedentibus slôcis Agnis, Yamus et Indrus — omissum et hoc loco चरणं pro चरणं legendum esse putant. Quā valde probabili conjecturā receptā, vertendum esset: «Fiat sine dubitatione, mente si putas (si tibi placet), electio e mundi custodibus.” Sic nempe, si अविशङ्कन (ex अ et विशङ्का) adverbialiter est positum, et, quod plerumque accidit, prius hemistichium, vel lineae

dimidium, a posteriori commate est separatum. Si tamen मनसा non ad मन्यसे, sed ad क्रियताम् pertinet, अविशङ्केन tanquam adjectivum ei est adjungendum: „Fiat dubitationis ex parte mente, si putās etc.”

Sl. 15. b. कथं स्वार्थम् इहोत्सहे । Sic TSCHAT. iisdem verbis ac Sl. 16. b.; reliqui: तथा भद्रे विधीयताम्. Aptam Schlegelius emendationem nobis offert, pro कथं conjiciens कर्त्तुं, quod meliorem praebet sensum et contra codicum auctoritatem in textum erit recipiendum, si locus noster unicus et solus maneat, ubi verbum उत्सहे exprimat tractare, urgere aliquam rem, quam significationem in Glossario admittere cunctatus sum. Praeterea Schlegelius conjecturam suam eo confirmat, quod etiam Sl. 17. b. verbum करोमि cum स्वार्थम् est constructum.

Sl. 31. b. Pronomen एतावत् (q. v. in Gloss.) nonnunquam cum quadam emphasi ponitur, ita Br. I. 8.: एतावान् पुरुषमाता कृतं यस्मिन् न नश्यति । Is est homo (nominandus), care in quo data ipsi opera non perit (i. e. qui eam non obliviscitur, qui non ingratus est). Schol. h. l. एतावान् explicat per एतावान् एव पुरुषो न त्व् अन्यः । „Is tantummodo est homo, non vero alius”. In DEVIMAHATMYO

I. 74. (ed. Ber.) legitur: भवेताम् (*) अद्य मे तृष्टौ मम
 वध्याव् उभाव् अपि । किम् अन्येन वरेणा त्र एतावद् धि
 व्रतम् मया ॥ ,, Si estis nunc mecum contenti, a me
 occidendi ambo *estis* (i. e. sit mihi gratiâ vestrâ fa-
 cultas vos ambos occidendi), quid mihi aliâ gratiâ
 heic *opus est?* *hoc* enim (nihil aliud) a me *est* ele-
 ctum. HITOP. (ed. Lond.) p. 20.: तथा 'पि मम चै
 'तावान् सङ्कल्पः त्वया सह सौहृद्यम् अवश्यं करणीयम्
 इति *Nihilominus mihi hoc est consilium* ,, *tecum*
amicitia necessario est facienda' ita. In eodem li-
 bro (ed. Lond. p. 8. Bonn. p. 11.) legitur: मम चै
 'तावान् लोभविरहो येन स्वहस्तस्थम् अपि सुवर्णकिङ्कणं
 यस्मै कस्मैचिद् दातुम् इच्छामि, *mihique ea est avi-*
ditatis-relictio, *quâ in meâ-manu-versans aureum*
armillum cuiquam dare cupio. Non video, quam Las-
 senius affirmat, peculiarem quandam vim quâ pron-
 rel. heic sit positum, quippe quod consuetâ ratione
 antecedenti respondeat demonstrativo; et quidem
 cum Indicativo verbi, sicut supra एतावान्...
 यस्मिन् न नश्यति. Nulla igitur heic est analogia
 cum Ciceronis sententia: *talem te esse oportet, qui*
ab impiorum civium societate te sejungas; nulla
 etiam est similitudo cum alio Hitopadesi a Lass.

(*) Suppleatur oratio भवन्ती voce.

laudato loco, ubi एतादृशाः *tales* excipitur a conjunctione यत्, quo gravissima etsi a Lassenio non considerata constructionis differentia efficitur. Cum in sententiis correlativis altera vox correlativa alterius quasi exhibeat imaginem, ex qua respondentis vocis natura et indoles intelligi potest: notatu est dignum, pronomem एतावत् a mero relativo यत् excipi, sicut तावत् tantus, tot, a यावत्, et तादृश *talis* a यादृश. Ubi in sententia simplici positum est एतावत्, nonnunquam sine sensus detrimento reddi potest per *talis*, vel etiam, si eo monstrata res vel persona eximiâ est quantitate vel magnitudine, per *tantus*, *tot*. Ita latinum *qualis* saepe eodem jure ponitur ac *qui*, et Sanscritum तत् interdum etiam valet *talem*. — Schlegelius naturam hujus pronominis parum intelligit, quippe qui neutralem Accusativum, adjective positum, cum adverbio एतावत् confundens, in annotatione ad BHAG. XVI. 24. verba poëtae nostri reddat per „Hactenus quidem, o Divi! sicut evenit, a me plene narratum est”. Persistit vir doctissimus pertinaciter in absurda hac opinione, quam in annot. ad HITOP. (ed. Bonn. Vol. 2. p. 21.) defendere periclitatur, affirmans एतावत् in एतावद् उक्त्वा, aliisque ejusmodi locutionibus, indicare terminum, ad quem progressus sit

sermo, ac reddi debere per *hactenus*. Quod si ita esset, in DEVIM. l. c. एतावत् terminum indicaret, quo Vischnus vel electio ipsius, in gratia ab ambo- bus Asuris eligenda, sit profectus. Potius Lassenio assenserim, qui एतावत् in hujusmodi locutio- nibus sensu adjectivo recte accipiens, sibi persua- det, vocabulum hoc ibi valere: tantum dictum esse, quantum praecedente sermone contineatur, quod, quantum differat a तत्, mirum esse dicere. Quid miri? si quidem latine „hoc dixit” id valet, aliquem tantum et tale dictum habere, quantum qualeque antecedente sermone dixit. Sanscrite ta- men rarius dicitur तद् उक्त्वा, quam एतद् उक्त्वा, vel एतावद् उक्त्वा, quia, quod primus Rückertus inge- niose observavit, एतावत् proprie ad rem narra- tam, sicut इदम् ad rem narrandam refertur, qua in re एतावत् cum primitivo suo एतत् convenit. — Ceterum miror Schlegelii et Lassenii etymolo- giam, qui ambo, et spero soli, एतावत् ex ए et ता- वत् compositum esse dicunt. „A तावत् formatur एतावत् sicuti एतत् a तत्, eadem plane ratione, eodemque sensus discrimine”. Sic confidenter Schlegelius alte scilicet sonantibus verbis, a veri- tate tamen valde alienis, nisi forte Romanorum *istic, istinc, isto, istoc* formantur a *tic, tinc, to, toc,*

sicuti iste revera duobus ex pronomibus est compositum, ex *is* et *te*, quorum posterius, etsi simplex usu non est conservatum, origine tamen idem est ac Graecum *τό* (*ô*), et Sanscritum *त* (*स*); adverbialiaque reliquit, *tum*, *tunc*; *tam*, et derivata, *talis*, *tot*, *totus*, *tantus*, *toties*. Ab *iste*, deducuntur *istic*, *istinc*, etc. et, si velis, omnes obliqui casus. In Sanscrito autem ab *एत* descendit *एतावत्*, sicut *तावत्* a *त* et *यावत्* a *य*. — Etiam adverbium *एतावत्* meras demonstrativas habet significationes, mensurae notatione, quae adverbio *तावत्* inhaeret, nunquam adjecta: 1) *tam* e. c. *एतावद् दूरम् tam longe* (Hir. ed. Bonn. p. 27.), quod *तावत्* per se solum indicare potest; sicut *यावत्* in SAY. V. 19: *quam longe* significat; 2) tamen (*malgré cela*); non satis confirmata vero haec est significatio, quia L. XI. 8. adverbium *एतावत्* apte per *nunc* reddi potest, et insuper lectiones variant. Male igitur sibi consuluit Schlegelius, cum ex eo, quem Amarasinhus adverbio *तावत्* (*tam diu* etc. nunquam simpliciter *tam*) praebet sensum, vocis *एतावत्* quaesivit illustrationem. Conatur; in fine annotationis suae, sanscritis, nisi *pracrita* sunt, verbis contumeliâ dicere vir eloquentissimus, iracundior quam doctior; non melius enim declinat vocem *एतावत्* quam ejus originem vim et

usum intelligit. Primam et tritissimam declinationem ante oculos habuisse videtur, cujus formam अयोस् (*ay-ós*). contra linguae naturam in अ-योस् dissolverit clar. vir, ita ut योस् sit terminatio, quae, cum एतावत् conjuncta, formarèt एतावत्यास्. — मूर्खो ऽपि शोभते तावत् (non एतावत्) सभायां वसवे-
ष्टितः । तावच् च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन् न भाषते ॥

LIBER QUINTUS.

Sl. 1. b. Casus locativus non ubique commorationem in loco, sed motionem versus locum non raro exprimit. Cf. L. XIII. 9, 25, etc.

Sl. 5. b. शोभन्ते cum praecedente verbo दृश्यन्ते sensum praeteritum a particula स्म accipit.

Sl. 7. a. Urbs serpentum in tartaro.

Sl. 12. a. Semisòleus hic melius vel antecedenti slòco annumeretur, vel per se solum constituat slòcum, ita ut sequentes versus, sicuti sensu cohaerent, ita sint disponendi: सा चिन्तयन्ती बुद्ध्या थ तर्कयामास भाविनी । कथं हि देवान् ज्ञानीयाद् कथं विद्यान् नलन-
नपम् ॥ एवं सञ्चिन्तयन्ती सा वैदर्भी भृशदुःखिता । अतानि देवलिङ्गानि तर्कयामास भारत ॥ देवानां यानि लिङ्गानि स्थविरेभ्यः अतानि मे । तानि ह तिष्ठताम् भू-
माव् एकस्या पि न लक्षये ॥ सा विनिश्चित्य ब्रह्मधा वि-
चार्य च पुनः पुनः । शरणम् प्रति देवानाम् प्राप्तकालम्

अमन्यत ॥ वाचा च मनसा चैव नमस्कारम् प्रयुज्य च ।
देवेभ्यः प्राञ्जलिरु भूत्वा वेपमाने दम् अब्रवीत् ॥

Sl. 24. a. Apud TSCHAT: deest.

Sl. 24. b. TSCHAT: समस्तं pro सामर्थ्यं.

Sl. 25. b. वृषितस्रग्रजोहीनान् । v. Gramm. 7/662.

Sl. 32. b. एवन् ते । Sic Par. et ambo Tschaturbudschi scholiis

instructi codices, pro Nilacanthi lectione एतत् ते,

quam in priori editione secutus sum. Sequitur in

Par. वचने स्थितम्, apud Nil: वचने रतम्; ex utra-

que lectione orta esse videtur tertia codicis C. a.

वचने रितम्, manifeste falsa. Composita enim

esset ex वचनं et इरितं, quod, si sermone declaratum

significare posset, non malum praeretur sensum.

Sed verbum इरामि proprie valet mitto et tam sim-

plex quam cum उत्त compositum, id quod omnibus

notum est; saepe construitur cum Accusativo vo-

cem, quae sermonem, vocem, sonum significant;

sic supra, sl. 30. legitur इरितः शब्दः; vix tamen in-

venies इरितं vel इरितं शब्देन emittere vel emissum

voce; वचतेरितम् igitur tatpurushicum compositum

(v. r. 672.) cognoscere nequeo. Lectione एतत् ते

वचने रतम् servata, एतत् sensu nunc optime esset

accipiendum: „Ideo me scito conjugem nunc,

tuo sermone addictum”, vel commate aliter po-

sito, „conjugem tuum, sermone (tuo) addic-

। इन्द्राय तुम्हें । In Pū. legitur वचनेरिव, quod ad वचनेरु

॥ तद्विव tendit ।

Sl. 36. Faustum, nullā re impeditum gressum aliasque a
Diis sibi datās gratias nonnullas. Nalus experitur

L. XXIII. sl. 9. sq. ।

Sl. 37. b. आत्मप्रभां लोकान् sui (mundorum) ipsius splendor

तन्निवृत्तं habentes mundos, nisi, quod in prioris edi-
ti assumptionis versione feci, vocem आत्मन् ad Agnem re-

ferre malueris, ita ut mundos per deum Agnem

splendentes intelligas. Explicat tamen TSCHAT.

hanc adjectivum per हव्यप्रभान् (V. Gloss.). Etiam

in alio Mahā-Bhārati episodio (INDR. I. 37.) लो-

कान् आत्मप्रभान् a Nil. illustratur per आत्मना सूर्या-

दिवत् प्रभान्ति तान् आत्मप्रभान्, per se ipsos sicut

audimus solip eti cetera lumina splendent, hos sui ipsius

splendorem habentes animantes. Nostro loco

insurgit autem लोकाः non sunt animantes sed mundi, sicut

in episodio Sūry. IV. 22., ubi Apsarasis Tilōttama

mundos splendoros pulchros exposcit a Brah-

manisopamane, qui ipsi (Sl. 24.) satisfacit, concedens po-

terestatem mundos a sole permeatos (आदित्य चरितान्

लोकान्) peragrandi. Apud Manuē L. VI. sl. 39.

legitur: तस्य तेजोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः

सुखी, huic splendidi mundi sunt Vedos-enuntiantī.

Plura de hoc in annot. ad INDR. I. 37.)

Sl. 45. ā. *Asvamédha* equi sacrificium est. Nāhuschus pater
 tronymicū e Nāhuscha, Yayātis regis patre.

LIBER SEXTUS.

Sl. 1. b. *Dvāparā* et *Cali* sunt nomina tertiae et quartae
 mundi aetatis, et Daemōnes harum aetatum.

Sl. 4. a. निवृत्ते व्यतीतः । Sic TSCHAT. schol.

Sl. 9. a. Ita in Mahābhārati libro हिदिम्बवृद्ध inscriptō,
 quinque Pāndavi; cum quibus mater Cuntia, मा-
 तृपुत्राः appellantur. Vid. Gramm. r. 666.

LIBER SEPTIMUS.

Sl. 2. a. अन्तर्प्रेक्ष्य किद्रानुसारी । Sic TSCHAT. schol.

Sl. 3. a. अन्वास्त उपासितवान् । सो ऽस्ते स्मे इति पाठे स उपा-
 स्ते स्मे इत्यर्थः । आर्षः सन्धिः । Sic NIL.

Sl. 5. a. Oblitus sum in versione accusativum Nalum. Pro
 हि TSCHAT. male legit स.

Sl. 5. b. Rosenius mihi proponit interpretationem, "Nis-
 schadhos adipiscere (tanquam) regnum, vincendo
 Nalum regem", quod maxime mihi arridet; puto
 tamen etiam in textu levem emendationem neces-
 sariam, quā जित्वा et राज्यन् locum suum commu-
 tent: निपथान् प्रतिपद्यस्व राज्यञ् जित्वा नलन् नृपम् ।

Sl. 6. b. Secundum NIL. vocibus गवाम् et वृषो tropice poëta
 utitur, priori talos, alterā eximium talum desig-

nante. Ita quoque in sequente *slòcò* वषेण per
अक्षमूख्येन explicat. Vocès कलिष् चै 'व Schlegelius
apte proponit mutare in द्वापरश् च, quia in antece-
dente Libro, *sl. 15. b.* Calis dixit Dvâparo: „Tu
vero talos ingressus facere 'auxilium velis'".

Sl. 17. b. ना 'यम् अस्ति नष्टो ऽस्ति । Sic Nil; नष्टो ऽग्रयम् ।
Sic Tschat. explicat.

LIBER. OCTAVUS.

Sl. 3. a. तस्य पापम् अनिष्टम् । Sic Tschat. schol.

Sl. 4. a. अतियशास् । Sic Tschat.; reliqui omnes अतियशान्
(-न्) exhibent, posito अतियश pro अतियशास् sicut
L. XVI. 14. शृङ्कस्रोत pro शृङ्कस्रोतस्.

Sl. 5. a. आनीय्य proprie „postquam adducere feceris”.

Sl. 11. b. Codicem Par. hic secuti sumus; in aliis legitur:
वार्णोयम् आनयामास, quod cum sequente casu in-
strumentali minus congruit.

Sl. 12. a. Nominativus mascul. participii praesentis nonnun-
quam adverbialiter ponitur, ita ut generis et nu-
meri substantivi, ad quod pertinet, ratio non ha-
beatur. Sic heic सान्त्वयन् pro सान्त्वयन्ती et L.
XIX. 24. *b.* मोहयन् इव pro मोहयन्त इव. Aliquid
simile habet haec locutio cum gallicae construc-
tione participii praesentis cum praepositione *en*
conjecti (*en consolant, en confondant*). Respicia-

tur etiam germanicorum adjectivorum adverbialis
usus (*er ist groß: sie sprach schmeichelnd*).

Sl. 17. a. न दोषो ऽस्ति नैपथस्य किन्तु दैवस्य । Sic Tschat.
schol.

Sl. 18. b. NIL. explicat: विनशेत् विनश्येत् नल इति शेषः ॥

Sl. 19. b. Urbs Vidarborum.

Sl. 21. b. म्ब्यशः म्ब्येषु ॥ Sic NIL. scholiastes. I. e. Adver-
bium म्ब्यशः heic ad substantivum नलामात्येषु, non
ad verbum est referendum. Vid. Gramm. r. 652.

Sl. 22. b. वाहिना रथेन । Sic Tschat. schol.; अश्वरथेन । Sic
NIL. schol.

Sl. 23. a. Tschat. स विन्यस्य pro विनिक्षिप्य.

LIBER NONUS.

Sl. 2. b. प्रतिपाणः पणनीयन् इव्यम् । Sic NIL. schol.

Sl. 6. a. असंवीतो ऽनुत्तरीयः । Sic Tschat. schol.

Sl. 8. a. Tschat. महाभाग.

Sl. 15. a. Contra consuetum usum pronomen इतत् heic pro
इदम् ad verba dicenda refertur, cf. p. 208.

Sl. 15. b. दिग्वाससम् अवाससम् । Sic Tschat. schol.

Sl. 18. b. प्राणयात्राम् प्राणधारणोपायम् । Sic Tschat. schol.

Sl. 19. b. Sic Tschat.; reliqui: वासो भीरु हरन्ति मे ।

Sl. 21. b. Miror similitudinem quâ Romanorum Aventinum
et mons noster *Avanti* inter se conveniunt; notetur
etiam analogia, jam alibi a me exposita, inter

montem et Sanscritum हिमवन्तम्; nam, abjectâ syllabâ हि, *montem* vox ad मवन्तम् eandem offert rationem, ac *malo, nolo, amaſti* ad निवो, नवो, *amavisti*; vel *tantum* ad sanscritum Accusativum तावन्तम्. Sanscritum suffixum वत् (वन्त्), in Latino *tantus, quantus* adjectâ vocali secundae declinationis est auctum, ita ut *tantus* aut *tantum* pro *tans, tantem, quantus, quantum* pro *quans, quantem* dicatur, sicut in Sanscrito भवन्त *tempus praesens*, quod a भू *esse* suffixo unádico अन्त descendere dicitur, proprie venit a भवन्त् (formâ forti et primitivâ partic. praes.) adjecto म्. Altera forma, quâ suffixum वन्त् Romani conservarunt, est *lent* (Nom. *lens* ut *opulens*), semivocalibus l et v commutatis. Ex *lent* autem ortum est *lentus* (*opulentus*) eâdem ratione quâ tantu-s ex tant. Quartam denique formam suffixi वत् video in vit, si, quod equidem puto, *dives, divit-is* cum Sanscrito धनवत् *divitiis praeditus* cohaeret, ita ut syllaba *na* heic sit absorpta, sicut *va* in *ta(va)ntus*. Apud Graecos suffixum, de quo heic agitur, sonat εντ, ex Fεντ, ut *δακρυόεις, δακρυόεντ-ος*.

Sl. 26. a. उद्धेपते । Sic Tschat. et Par. pro उद्धेजते, quo lex sextae classis, ad quam विज्ञ pertinet, violatur.

Sl. 31. a. Proprie, „relinquendi-cupiditatem habens”. Cum

nominum compositorum membra initialia casuum terminationes abjiciant, infinitivi quoque न् finale, quod accusativum designat, abjiciatur necesse est.

Sl. 31. *b.* TSCHAT. प्रज्ञायाम् (v. Gramm. r. 370.) pro त्यजेयम्.

Sl. 36. NIL. explicat: यद् अपि पृजयिष्यति तथा 'पि त्वं सुखन् नो वत्स्यसि वासङ् करिष्यसि श्वश्रुगृहवासस्य नीचता-वहत्वात् ॥', 'Si etiam honorabit, tamen tu laete non habitabis (non habitationem facies), in soceri-domo-habitantis propter humilitatis adductionem;' i. e. propter dedecus in soceri domo habitandi. Haec interpretatio absurda mihi videtur, quia conjugii, id quod sensus clare indicat, Damayantia persuadere vult, ut cum ipsa Cundinum petat, ibique in Bhimi regis domo habitat.

LIBER DECIMUS.

Sl. 4. *a.* Veste privato conjugii propriae vestis dimidium Damayantiam dedisse poëta heic supponit.

Sl. 6. *a.* TSCHAT. pro विकटो exhibet विकचो quod per मृत्तकेशः explicat. कट quo compositum nostrum terminatur, a NIL. explicatur per तृणासनम्.

Sl. 8. *b.* आत्मन् hic eundem in modum usurpatum videtur sicut saepe derivativum आत्मिक (vid. Glossar. sub voce आत्मन्), ita ut compositum nostrum proprie significet «moestitiâ quassi animi naturam habens.»

Sl. 14. a. Quia infinitivus Sanscritus passivum non habet, adjuncto verbo auxiliari vel participio sensus passivus indicatur. Saepissime infinitivus cum verbo vel participio passivo radice *शक्* *posse* (v. Gloss.) invenitur. Notetur etiam constructio cum adjectivo *अर्ह* *dignus*, *merens*, quod accusativum regit, quam ob rem Infinitivus eodem jure ei apponitur, quo Supinum in *u* Latino *dignus*. Ita SAV. V. 15. ना हीं मत्पुरुषैर् नेतुम् , „non merens qui a meis famulis abducatur”.

Sl. 17. a. Scriptura विकर्तेयन्, quâ grammaticae offenditur lex, mihi ex duabus diversis lectionibus orta esse videtur, ex विक्रन्तेयन् et विकर्षेयन्, ita ut ex priori त् littera, ex altera Guna sit conservata. Variantem tamen lectionem in codicibus me invenire non memini.

Sl. 17. b. TSCHAT. vocem सभा per गृह explicat.

Sl. 21. a. Sensus praeteriti praecedentē पुरा indicatur, quod saepe tempus praesens post se habet.

Sl. 24. a. Adityi, Vasavi (a *Vasu*), Rudri et Maruti geniorum ordines sunt, quorum definitum quivis numerum amplectitur. Vide Moor, *Hindu Pantheon*.

LIBER UNDECIMUS.

Sl. 4. b. Contra eam, quam in priori editione dedi inter-

pretationem («quomodo, quod dixisti, ita verum, dormientem cum reliquisti in sylva») तथा सत्यं esse Nali verba a Damayantia in memoriam revocata nunc mihi persuadeo, quia उक्त्वा absolute positum esse nequit, sine ulla dicti commemoratione. Intendit, ut mihi videtur, Damayantia ad Nali verba “एवम् एतद् यथा” त्य त्वम्, quae idem valent ac तथा सत्यम्. Aliter sentit Nil., qui उक्तान् pro उक्त्वा legisse videtur; sunt nempe ejus verba: तथा सत्यं यत् स्वयं वरे उक्तान् “त्वा न त्यक्ष्यामी” ति। — Lectio-nem उक्तान् tamen in nullo inveni codice; sed C. a. exhibet उक्त्वा, omnes reliqui उक्त्वा. In fine hujus semislôci C. a. exhibet ताड् गतः pro माड् गतः, in quo reliqui consentiunt codices, praeter eos, qui Nilacanthi instructi sunt scholiis, quorum lectio-nem कानने in priori secutus sum editione.

Sl. 5. a. Ambo TSCHAT. scholiis instructi codices exhibent गन्तास्मि pro गन्तासि, et वश्याम् pro दक्षाम्.

Sl. 5. b. Versus idem in libro हिदिम्बवध inscripto legitur; etiam in multis aliis Mahâbhârati locis haec locutio occurrit.

Sl. 6. a. सत्याः, sic TSCHAT.; reliqui सम्यक्.

Sl. 6. b. TSCHAT. pro तेषां exhibet त्वया, quam meliorem lectionem in textum recipere oblitus eram.

Sl. 8. a. TSCHAT. pro एतावत् exhibet एतावान्, quod for-

tasse praeferendum sit, si पर्याप्त, sicut Rosenius putat, h. l. significat *sufficientem*. Tum vertendum est, «*jam* sufficiens (satis) est jocus hic iste, hominum princeps! timens (enim) ego» etc. Pronomen अयम् igitur cum एतावान् esset constructum, eodem modo ut saepe cum स (v. तत् in Gloss.). Si retines एतावत्, una cum significatione *sufficiens* vocis पर्याप्त, illi adverbio etiam h. l. sensus *nunc* vindicari possit: «sufficiens est jocus hic nunc; *nun istis genug mit diesem Scherz.*» (cf. adv. एतत्).

Sl. 10. a. TSCHAT. एवङ् pro एव.

Sl. 10. b. TSCHAT. समालिङ्ग्य pro समागम्य.

Sl. 11. b. शोचिमि शोचामि. Sic NIL. explicat, TSCHAT. exhibit रोदिमि, in quod etiam Schlegelius incidit; dubito tamen de transitivo usu verbi रोदिमि.

Sl. 20. a. Radix व्राण्, quartae classis a grammaticis adscripta, heic ad normam primae est formata. Schlegelius व्राण्यतीम् legere proponit.

Sl. 24. Schlegelii secutus sum emendationem in ejiciendo versu, quem codices inter कथम् भविष्यति etc. et शापान् मुक्तः inserunt, huncce: कथम् भवान् जगामा 'य माम् उत्सृज्य वने प्रभो । quo sensus et apta slôcorum dispositio pariter perturbantur.

Sl. 24. b. बुद्धिलाभाद् उर्ध्वम् मां विना कथम् भविष्यति कथञ् जीविष्यति ॥ Sic NIL.

Sl. 28. Rosenio libenter assentio qui putat, adverbium मूढतः heic apte reddi posse per *inde ab ore*, quam significationem etiam Wilsonus huic voci tribuit. विश्वस्य fortasse non ad sequentem slôcum est trahendum, sed in parenthesi ponendum, sicut saepe istud gerundium. Vertendum esset igitur: «Inde ab ore perforavit sagittâ acutâ non renitentem serpentem illum, occidens.»

Sl. 34. *b.* भाविनी, ubi ad feminam celebrandam usurpatur, non venit a radice भू *esse*, tanquam fem. vocis भाविन् *existens*, sed a भा splendor, suffixo विन्, in fem. विनी; inde proprie significat *splendidam*. Ita etiam भवत् *excellens* non est participium praesentis, sed manifesto est pro भावत् *splendore praeditus*, correptâ vocali आ. Male explicavi originem utriusque vocis in Glossario. Etiam Wilsonus भाविनी perperam deducit a भू *esse* et, sicut Colebrookius, reddit per «*a wanton woman*». Melius vocem भवत् explicat vir clarissimus, cui tamen non assenserim in deducendo hoc vocabulo a radice ipsa भा *splendere* auxilio suffixi unâdici (v. Gramm. n. 646.).

 LIBER DUODECIMUS.

Sl. 2. *a.* द्वीपी चित्रव्याघ्रः । Sic TSCHAT. schol.

- Sl. 11. *b.* अत्रिभ्यत् । v. in Gloss. भो et Gramm. r. 421.
- Sl. 20. *a.* TSCHAT. et Par. कर्षयत्य् pro भक्षयत्य्. — व्याप्त ex
 त्रि et आत्त, quod a radice अद् descendere male su-
 spicatus sum in Glossario. Genuinam etymologiam
 mihi proponit Rückertus, qui a radice दा praefixo
 आ (आदा tollere, abripere) recte hanc formam de-
 ducit. Radix दा simplex in partic. pass. format
 दत्त, quam anomaliam explicavi in gramm. r. 608.
 Ubi tamen cum आ componitur, syllaba reduplica-
 tiva, quam दत्त (द-त्त) continet, abjicitur; inde fit
 आ-त्त pro आ-दात्, abjecto आ radicali, sicut in
 omnibus hujus radice formis non auctis (v. r. 608.).
 आत्त nonnisi in initio compositorum invenitur et
 per *taken* recte vertitur a Wilsono, etsi ille origi-
 nem vocis non exhibet, nisi sub प्रत्त (प्र-त्त) *datu*s.
- Sl. 20. *b.* Scilicet tigris.
- Sl. 25. Par. माम् इहै 'काकिनीं सतीम् । स्वपत्नीम् अभिभाषन्तीङ्
 pro अहम् etc.
- Sl. 29. *a.* सङ्गत्या यदृच्छ्या । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 35. *b.* माङ् खादय, sic NIL.; reliqui माम् अदस्व.
- Sl. 36. *b.* Codicem Par. cui codex J. Bengalicus litteris con-
 sentit, hic secuti sumus. In reliquis pro यात्य् एताम्
 legitur यामिमाम्, quod sententiâ caret. Codex H.
 यामी 'माम् exhibet, quod etiam in codice C. fuisse
 et in यामिमाम् mutatum videtur.

- Sl. 38. *b.* केतुभूतन् ध्वजत्रपम् । Sic Tschat.
- Sl. 44. *a.* Lege राजा विदर्भाधिपतिः; quod ex Par. in textum recipere neglexi; Nil. legit विदर्भराजाधिपतिः verbum male compositum; non apte vero dissolvi potest in विदर्भराजा 'धिपतिः; quia pro राजन् rex in fine compositorum semper राज vel राज् dicitur.
- Sl. 48. *b.* E गृहीत captus et नामन् nomen; compositum hoc bah. celebrem significare videtur.
- Sl. 56. *b.* सत्यसन्ध a Tschat. explicatur per सत्या सन्धा प्रतिज्ञास्थितिर् वा यस्य.
- Sl. 58. *b.* विस्पष्टां, sic Nil.; reliqui कतिथां.
- Sl. 59. *a.* Pro ऋद्धीम् in cod. Par. legitur मृद्धीम्, quod praefendum.
- Sl. 59. *b.* Errore scripsi मात्र च pro च मान्, de quo codices inter se consentiunt, praeter eos qui Nil. scholiis instructi sunt, quippe qui pluralem आश्वासयत exhibeant. Falsam istam lectionem schol. perridicule excusat verbis hisce: आश्वासयते 'ति ब्रह्मत्वं वक्तुर् वैक्तव्यान् न दोषावहम्.
- Sl. 65. Nilacanthum secutus sum; apud Tschat. legitur: सा दृष्ट्वा "अमपदञ् चारुमगनिपेर्वितम् । शाखामगगणैश्चै 'व तापसैश्च समन्वितम् ॥ In Par. pro चारु legitur नाना, ceterum convenit cum Tschat.
- Sl. 66. *b.* स्वसितायतलोचना, sic Nil.; reliqui स्वञ्चितोद्यतगामिनी.

- Sl. 101. *b.* *Asóca* expertem moeroris significat, quam ob rem arbor haec *Vitaśóca* quoque, cui eadem significatio est, appellatur.
- Sl. 107. *b.* अशोकः शोकनाशनः, sic NIL.; apud TSCHAT. legitur: मम शोकविनाशनात्, quocum Par. consentit, excepto विनाशनात्, quod ibi corruptum in विनाशन.
- Sl. 108. *a.* परिगम्य दक्षिणीकृत्य । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 112. *a.* Rosenius pro उत्तरन् तन् legere proponit उत्तरन्तन् *transgredientem*, quod in textum erit recipiendum, si उत्तरम् tanquam praepositio cum significatione *ultra* aliis locis confirmari nequit.
- Sl. 115. *b.* Nilacantho non assentio, qui पांशुध्वस्तशिरोरुह explicat per पांशुयुक्ताः ध्वस्ता मृत्तबन्धाश् च शिरोरुहाः केशा यस्याः ॥ V. Gloss. ध्वंस्.
- Sl. 120. *a.* TSCHAT. पन्नगी pro राज्ञसी.
- Sl. 123. *b.* NIL. secutus sum, reliqui codd. accusativum exhibent: यवस्थविरवालांश् च सार्थस्य च पुरोगमान्, quod praetulerim, si in anteccedente versu ज्ञानान् legeris pro ज्ञाना, de qua lectione tamen omnes consentiunt codices, TSCHAT. scribit: ज्ञाना वा ये ऽत्र । Par. pro यव separatum यूनः offert.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

- Sl. 2. *b.* पद्मसौगन्धिकम् पद्मैः स्तुभीकृतम् । सौगन्धिकैश् च यत् वा । Sic TSCHAT.

- Sl. 5. *b.* पश्चिमां वेलां सन्ध्यां सरस्तीरभुवं वा । Sic NIL. schol.—
पश्चिमां सायाह्नलक्षणं वेलां समयम् । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 7. Apud TSCHAT. et in cod. Par. prius hujus slôci dimidium cum sl. 10. *b.* est conjunctum; versus, quos NIL. quem secutus sum, inserit, desunt.
- Sl. 11. *a.* स तम् । In hac lectione cod. Par. cum NIL. convenit, quanquam यूय, ad quod स refertur, generis neut. est. In Pu. legitur सुप्तम्, quae tautologia est, quum jam antecedente linea संसुप्तम् contineatur. Dubium est utrum चेष्टमानम् an 'चेष्टमानम् sit scribendum, i. e. utrum non renitentem an renitentem vel luctantem comitatum contriverit elephantorum grex. Cf. XI. 28. निर्विचेष्टम्. — TSCHAT. legit sine negatione चेष्टमानम् quod per लुठन्तम् *se volventem*, explicat.
- Sl. 15. Nilacanthum secutus sum, apud TSCHAT., et in utroque bengalicis litteris scripto codice, prius hujus slôci dimidium deest et posterius cum sl. 35. *b.* est conjunctum, desuntque intermedii versus. Pro राजन् विनिहतं ibi legitur तथा तन् निहतं ।
- Sl. 21. *a.* संसक्तवदनाश्वासा । In prioris editionis versione divisi, संसक्तवद् अनाश्वासा, vertens, «confestim expers-solatio», quod etiam nunc praetulerim, si a संसक्त *propinquus* adjecto वत् adverbium संसक्तवत् — quod ad tempus relatum *confestim* significaret —

ortum esset, quod tamen neque in lexicis neque in loco non ambiguo apud auctores huc usque inveni. Secutus sum igitur, quanquam non plane convictus, aliam a Schlegelio acceptam syllabarum conjunctionem, quâ संसक्त et वदन priora sint compositi elementa, et संसक्त (a सञ्ज् vel सङ्ज्) *compressus*, *clausus* significaret, id quod confirmatione adhuc indiget. Ultimam vocem Schlegelius legit म्रश्चासा, ego म्रश्चासा (ex म्र et श्चास halitus cf. गतश्चास SAV.V.17.). — संसक्तवदना et 'श्चासा verba etiam separari possunt.

Sl. 23. a. *Vaisravana* patronymicum est Cuvêri, divitiarum dei, cujus ministri Yacschi sunt.

Sl. 23. b. I. e. Cultus eorum, qui constanter Deos non colunt, et primus Diis oblati cultus, cultus non appellandi sunt.

Sl. 28. b. लोष्टभिः a लोष्टन्, quod in lexicis non invenitur. NIL. explicat: लोष्टभिर् इति प्रयोगाद् एव लोष्टशब्देो नकारान्तो ऽस्ति.

Sl. 31. b. Cum significatio *durare* verbi म्रनुबन्ध् aliis locis non confirmetur, libenter Rosenio assentio, qui putat vocem म्रनुबन्धाति ad antecedens विधेः संरम्भो referendum et कुशलङ्क् tanquam accusativum, ab म्रनुबन्धाति profectum, esse accipiendum. Vertimus igitur: Eheu! *quae est* super me fati ira, ter-

ribilis, magna, non conservat fortunam. Cf. DEVIMAH. L. I. 22, 23. (edit Poley).

Sl. 34. b. Prioris editionis versionem correxi, adjunctus simili constructione Brahma - Vaivarta - Purani, II. 106. b. apud Stenzlerum, qui ibi विच्छेदो हरिणा सह recte per «sejunctio ab Hare» vertit. Saepius voces sejunctionem exprimentes cum solo Instrumentali construuntur, qui per se ipsum etiam notionem cum exprimit.

Sl. 45. b. TSCHAT. et Par. सत्यवादिनः.

Sl. 51. b. प्रसादतलम् प्रसादोपरि ॥ Sic NIL.

Sl. 55. b. TSCHAT. et Par. सैरिन्धीञ् ; etiam sl. 73. सैरिन्धीम् .

Sl. 56. a. यत्र सायङ्कालस् तत्र प्रतिश्रयो गृहं यस्यास् ताम् ॥ Sic NIL.

Sl. 57. b. स्म देवने । Sic TSCHAT. ; NIL. सुदेवने ; Par. च देवने.

Sl. 60. b. तम् एकवसनन् नग्नम् । sic NIL. et Par ; meliorem TSCHAT. lectionem in textum recipere neglexi hancee : तम् एकं व्यसने मग्नम् .

Sl. 61. a. स्वपामि, sic omnes codices.

LIBER DECIMUS QUARTUS.

Sl. 2. a. Sic NIL. ; reliqui अथ शुभ्रात्र मध्ये ऽग्नौ शब्दम् भूतस्य कस्यचित् .

Sl. 6. b. मोक्ष्यसि proprie liberaberis, Futur. pass. est a मुच् , cum terminatione Parasmaipadi pro eadem Atman.

v. gramm. r. 493. Etiam praesens pass. radice
मोक्ष् esse potest, item pro मोक्ष्यसे.

Sl. 12. a. Simulatque *daśa* Nalus dixit, serpens eum mo-
mordit. *Daśa* enim et *decem* et *morde* significat.

Sl. 18. a. Par. शत्रुभ्यो दंष्ट्रिणो ऽपि वा.

Sl. 21. a. Urbs Ayôdhya, hodie Oude nominata, L. XXIV.
sl. 28., Côsala appellatur.

LIBER DECIMUS QUINTUS.

Sl. 6. a. योगम् उपायम् । Sic Tschat. schol.

Sl. 6. b. Scilicet *suvarni*, secundum Nil. *Suvarnus* quae-
dam auri mensura est. (Vide Amar.) Commen-
tarii verba sunt: शतं शताः । शतानि । मासिकं वेतनम्
दश सहस्रं सुवर्णा इत्य् अर्थः ॥

Sl. 7. b. मयि मत्समीपे । Sic Tschat. schol.

Sl. 12. Aut prior aut alter semislôcus spurius videtur; op-
time, ut equidem puto, priorem ejicias, ita ut in
antecedente linea cum cod. Par. pro वा legatur सा.
Igitur: एवम् ब्रुवन्तं राजानन् निशायाञ् जीवलो ऽब्र-
वीत् । आयुष्मन् कस्य सा नारी याम् एवम् अन्शोचसि ॥

Sl. 18. b. Ad verbum, fame - siti - affecta - membra *habens*.

LIBER DECIMUS SEXTUS.

Sl. 4. a. अग्रहारांश्च melius reddas per *possessions* vel *agros*.
Nil. originem hujus vocis explicat: अग्रम् ब्राह्मण-

भोजनम् । तदर्थं ह्रियन्ते राजधनात् पथक्रियन्ते ते ऽग्र-
हाराः क्षेत्रादयः । I. e. अग्रम् significat Brahmanorum
cibum, hujus (cibi) causâ sumuntur ex regis opibus
et distribuuntur illi *Agrahâri* i. e. campi vel aliae
hujusmodi res. — Tschat. legit अग्रहारञ्च (sic etiam
Par.) quod explicat per शासनम्. Hoc vocabulum
praeter jussum, praeceptum, secundum Wilsonum
etiam significat: «*A royal grant of land or of privi-
leges, a charter etc. usually inscribed on stone or
copper*».

- Sl. 9. b. कार्पूर अभिज्ञानैः । उपपादयन् निरूपयन् । Sic Tschat.
schol.
- Sl. 12. a. Nil. secutus sum; reliqui पलाश pro विशाल.
- Sl. 14. a. Lunam deficientem a Rahu daemone, serpenti po-
stremo corpore simili, voratam mythologia fingit.
- Sl. 14. b. अक्षस्रोतान् नदीम् । sic Nil. et Tschat. Cf. ann.
ad VIII. 4. Par. अक्षस्रोतानदीम् (स्रोतो pro स्रोतो).
- Sl. 16. a. Tschat. गृहीपिताम्.
- Sl. 21. a. केशान्त proprie comarum finis, in fine composito-
rum *bah.* saepissime pro simplici केश invenitur.
- Sl. 26. a. Tschat. et Par. pro अहम् exhibent अयम् quod
Tschat. per अहम् explicat.
- Sl. 27. a. Tschat. et Ud. विमृष्य.
- Sl. 34. b. वेत्थ, sic Tschat. Par. et Ud.; Nil. वेद, quod ex-
plicat per विचारय.

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

- Sl. 6. *b.* कृत्रो ऽभ्रेणे 'व, sic NIL.; Par. तनुत्रेणे 'व; TSCHAT. C. a. तनुभ्रेणे 'व, male pro तन्वभ्रेण; TSCHAT. Pu. तत्वभ्रेणे 'व (तु pro न). Etiam in utriusque codicis commentario male scribitur तनुभ्रेण, quod medium habeatur inter lectiones तनुभ्रेण et तन्वभ्रेण; explicatur per इपन्मेघेन.
- Sl. 9. *b.* निभृतो । sic NIL.; reliqui पिहितो.
- Sl. 35. *b.* प्रस्थिताः स्मे 'त्य अथा 'ब्रुवन् । sic TSCHAT. et Par.; NIL. प्रस्थितास्ते तथा 'ब्रुवन्.
- Sl. 41. *b.* I. e. Cur neque sustentas neque tueris uxorem.
- Sl. 49. *b.* Verba ना 'धिगतम्बु in prioris ed. versione reddidi per «non praeterierunt» i. e. urbes etc., Nalum quaerentes. Cum tamen haec significatio uno tantum nititur loco, HID. I. 30. ubi ना 'धिगन्तुन् निद्राम्, si lectio est genuina, *somnum non praeterire* i. e. *somni participem esse* significat: nunc loco nostro अधिगतम्बु sensu *adierunt* i. e. *invenerunt* accipere malo (v. Gloss. rad. गम्).

LIBER DUODEVICESIMUS.

- Sl. 2. *a.* मया नलम्, sic NIL.; reliqui दिवानिशम्.
- Sl. 2. *b.* Cognomen Rituparni.
- Sl. 3. *a.* महामते, sic TSCHAT.; NIL. et Par. महाज्ञने.
- Sl. 6. *b.* मिष्ट, sic NIL. et Ud.; TSCHAT. et Par. मृष्ट.

- Sl. 13. *b.* भवती, sic Tschat. et Par.; Nil. et Ud. भवति.
- Sl. 16. *a.* प्रतिपद्येत ज्ञानीयात्, sic Tschat. schol.
- Sl. 21. *b.* गृह्णान्, sic omnés codices.
- Sl. 23. *b.* कामगः fortasse heic avem significet, sicut कामचरिन् secundum Wils. est *passer* et nomen *Garudi*.
Quod si ita est, सम्पतन् per *volans* sit reddendum,
«volans veluti avis».
- Sl. 25. *b.* सम्भावनीयस्, sic legendum esse censeo pro सम्भाविनीयस् vel सम्भाविनीयन्, सम्भावतीयन्, quod exhibent codices, primum Nil. et Par., alterum Tschat., postremum Ud. — Nil. explicat: सम्भाविनी सम्भाविता इयङ् गतिर् इति शेषः ।
- Sl. 26. *b.* Tschat. जीवन् मृते ऽपि वा pro जीवति वा न वा, quod reliqui codd. exhibent.

LIBER UNDEVICESIMUS.

- Sl. 8. *a.* सत्यं यद् अत्रा 'सत्यं वा, sic Tschat.; Nil. यद् अत्र सत्यं वा 'सत्यङ्; Par. यद् अत्रा 'तथ्यन् तत्यञ् च.
- Sl. 12. *b.* Sic Tschat., Par. et Ud.; apud Nil. nisi fallor, deest.
- Sl. 16. *b.* गन्तव्यम् (अस्ति) heic impersonaliter cum accusativo, quem verbum activum postulat, est positum, quâ in constructione hoc partic. fut. passiv. cum graecis Verbalibus in *τέος* — quod suffixum etiam formâ et origine cum Sanscrito तव्य est cognatum —

- et latinis in *ndus* convenit. — Nota etiam compositum महदध्वानम् contra gramm. r. 681., sic in Râmâyano (ed. Bonn.) XXII. 11. महदावाप्त.
- Sl. 17. Sic NIL.; in reliquis codd. hic slôcus deest. NIL. etiam observat: श्लोकः क्वचिन् न दृश्यते.
- Sl. 24. b. मोहयन् pro मोहयन्त, cf. annot. ad VIII. 12. a.
- Sl. 26. a. हयानां सङ्ग्रहणं संयमनम् । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 32. b. प्रङ्नाश्चापि दूपतः, sic TSCHAT. Par. et Ud.; apud NIL. legitur: शास्त्रोक्तैश्च निदूपणैः.
- Sl. 33. a. TSCHAT. भवेत् त्, et गात्रवैपम्यताम्; Ud. et Par. item भवेत् त्, sed cum NIL., quem secutus sum गात्रवैदूष्यताम् lego.

LIBER VICESIMUS.

- Sl. 3. b. Lege ग्रहीष्यामि cum TSCHAT. et Par. (v. Gramm. r. 486.).
- Sl. 11. b. पञ्चानम् ex पञ्चन् et ऊन v. Gramm. r. 258. et euph. r. 67.
- Sl. 12. a. NIL. secutus sum; reliqui codd. exhibent रथाद् अत्रप्लुत्य. Cf. 23. b. ubi lectiones non variant.
- Sl. 31. NIL. शापाग्निरु दमयन्तीनिःसृष्टः स विषदूषः । अनात्मवान् हृदयशून्यो मूढ इत्य् अर्थः ।
- Sl. 32. a. Ad verbum, veneno-solutam-animam *habens*.
- Sl. 39. a. In Par. legitur: कलिस् त्व् अन्येन ना दृश्यत् cum Parasmaipadi in passivo terminatione (v. gramm.

r. 493.) Codicum TSCHAT. et Ud. lectiones h.l. mihi desunt.

Sl. 42. b. सन्नेदयामास, sic NIL., reliqui: सञ्जेदयामास.

LIBER VICESIMUS PRIMUS.

Sl. 3. a. Nali equi, quos per Vârschnêyum aurigam Dama-
yantia Cundinum miserat.

Sl. 7. b. Pro मेघनाद इवे 'त्सुका: in Par. legitur, मेघोदयम्
इवे "द्य ह.

Sl. 14. b. क्लीववन् मम नैषधः, sic NIL. Par. et Ud.; apud
TSCHAT. legitur: बलवान् मम सौहृदः — NIL. ex-
plicat: त्रितेन्द्रियत्वम् एवा "ह । रह इति । रहसि कर्तव्ये
स्मृतविषये नीचङ्ग कर्म पारदार्यादि तदनुवर्तन इति
तद् अन्यः । अनीचानुवर्ती परस्त्रीषु क्लीव इत्यर्थः ॥

Sl. 18. b. Par. स्थापयामासभूरथम् lectio ad स्थापयामासत् रथम्
intendit, quod receptae NIL. lectioni praeferen-
dum. Reliquorum codd. lectiones mihi desunt.

Sl. 20. Sic TSCHAT. Par. et Ud.; apud NIL. quem in priori
secutus sum editione inter semislôcum तम् भीमः etc.
et अकस्मात् etc. leguntur versus hinc: सं तेन प्रकृतो
राज्ञा ऋतुपर्णी नराधिपः । स तत्र कुण्डिने रम्ये वसमानो
महोपतिः । न च किञ्चित् तदा पश्यत् प्रेक्ष्यमाणो मुञ्जर
मुञ्जः । स तु राज्ञा समागम्य विदर्भपतिना तदा. — C. n.
exhibet स्त्रीमन्त्रन् pro श्रीमन्तन्, de quâ lectione reli-
qui codd. inter se consentiunt.

Sl. 27. a. नै 'तद् एवम् । एतद् अस्मिन् काले । एवं विचार्य व्य-
सर्जयत् .

LIBER VICESIMUS SECUNDUS.

Sl. 3. b. Tschat. मे मनस्तुष्टिर pro मनसस् तुष्टिर codd. Nil.
Par. et Ud. — Pro यथा च Pu. exhibet तथा हि.

Sl. 7. b. Ambiguae sunt duae priores syllabae, quum prae-
ter तत् त्वम् hoc tu, etiam तत्त्वम् veritatem signi-
ficare possint.

Sl. 8. a. Cognomen Rituparni.

Sl. 16. b. Tschat. et Par. चै 'तानि pro वै स्वानि.

Sl. 29. a. W. तथाविधम्. Fortasse तथागत et alibi एवङ्गत
pro compositis sunt habenda, quae significant, sic
constitutum, vel tali conditione affectum.

LIBER VICESIMUS TERTIUS.

Sl. 3. b. Par. संलक्ष्यन् ते.

Sl. 5. Sequitur in codd. slôcus hicce, यच् चा 'न्यद् अपि
पश्येथास् तच् चा "ख्येयन् त्वया मम, quem spurium ar-
bitratus ejeci, quia aptiorem slôcorum ordinem tur-
bat, et, si sensum spectas, omnino superfluous vide-
tur. Alterum inter sl. 9. et 10. a. a codicibus inter-
jectum semislôcum omisi huncce: सङ्कटे ऽप्य् अस्य
समहान् विवरो जायते ऽधिकः, quippe quem, ad ante-
cedentia verba explicanda, insertum esse censuerim.

- Sl. 5. b. In codicibus Par. et J. pro वै त्व् अमानुषम् legitur
दिव्यमानुषम्.
- Sl. 6. b. Par. च यंथान्यायम् pro 'य ह्यज्ञस्य.
- Sl. 12. b. Codices pro समादधात् contra grammaticam exhibent
समादधत्. NIL. vocem सवितुस् tanquam Ablativum accipiens, explicat: सवितुः सकाशात् समा-
दधत् उद्धीपितवान्. TSCHAT. सवितुस् explicat per
आदित्यस्य, et समादधत् per समुखम् अकरोत्. Cod.
Par. pro सवितुस् तं समादधत् exhibet समिधे समा-
सजत्; sic nempe transscripsi et fortasse legi, pro
समासजत्.
- Sl. 15. a. कन्देने "क्या आवर्जितम् प्रवणीकृतम्.
- Sl. 18. b. TSCHAT. चेष्टितसूचितम्; in receptâ lectione etiam
pro चे 'ष्टाभिसूचितम् legi potest चेष्टाभिसूचितम्, ita
ut prius compositi membrum sit substantivum चेष्ट,
quod operam significare possit. Aptâ signifi-
catione autem caret कर्म चेष्टाभिसूचितम् *factum*
operâ praeditum, quod praeterea nulla particulâ
copulativâ cum antecedentibus verbis esset con-
iunctum.

LIBER VICESIMUS QUARTUS.

- Sl. 14. b. Intendit Damayantia ad Nali verba: त्वयि भविष्यामि
सत्यम् एतद् ब्रवी मि ते, L.V. 33. b. Scripsi igitur
भविष्यामि cum Pu. H. et Par. pro भरिष्यामि quod

- C. n. et C. à. exhibent. Varietas lectionum ex eo fluxit, quod litterae च et र bengalicâ scripturâ raro distinguuntur. Pro च in nonnullis codd. legitur त्.
- Sl. 16. a. TSCHAT. कृष्णसाराभ्याम् explicat per कृष्णताराभ्याम्, quod Par. in textu habet.
- Sl. 19. b. Par. ऽनाक् इव समाहितः ।
- Sl. 33. a. Significationem *super* quam voci परेण tribui, aliis locis nondum confirmatum vidi. Ceterum aliter eam TSCHAT. explicat, cujus verba sunt: परेण भुवनम् भुवनस्या 'द्वे भुवनान्तर इत्य् अर्थः. — Accus. भुवनं a verbo चरति *perambulat* profectus, et परेण adverbialiter positum esse potest.
- Sl. 35. b. एते वा 'द्य, sic TSCHAT.; Par. एते चा 'द्य; NIL. एतद् देवास्. — Pro विव्रवन्त, quod e NIL. retinui, melius legas cum TSCHAT. et Par. ते व्रवन्त.
- Sl. 38. b. शतं योजनानां 'ति शेषः । Sic TSCHAT. schol.
- Sl. 48: Partim Nilacanthi partim Tschaturbhudshi et codicum sine scholiis lectiones in hoc slôco secutus sum. Cum NIL. lego महाराजः, quod TSCHAT., Par. et Ud. in vocativo exhibent (महाराज), qua scriptura अत्रवीत् ad Damayantim esset referendum, ita ut illa Bhîmo diceret: Magne rex! purificatum Nalium cras videbis. Explicat enim TSCHAT. vocem द्रष्टा per द्रक्ष्यसि, quod tamen grammaticae repugnat, quia, ubi nomin. part. fut. in त् ad aliam

quam tertiam refertur personam, hoc per adjunctum pronomen indicetur necesse est (v. annot. ad Gramm. r. 460.). Melius igitur द्रष्टा, si ad secundam pers. est referendum, explicaveris per द्रष्टा भवान्, sicut in DEV. loco supra laudato (p. 206.) भवेताम्, si lectio est genuina, positum est pro भवेताम् भवन्तौ. In antiquioribus tamen libris hujusmodi ellipsin me invenire non memini. Quid denique, si द्रष्टा est pro द्रष्टा भवान्, feceris de कृतशैचमहम्? Compositum esset satis ineptum, elementa continens कृत *factus*, शैच *purificatio* et मह, quod inter alia *lumen* vel sacrificium significare dicitur; vertendum esset igitur, *factū purificatione et lumine*, vel *factae purificationis lumine praeditum*, vel aliter si aliam quampiam voci मह adscriptam notionem praetuleris. Omnis vero difficultas removetur, ubi, separato महम् ab antecedentibus syllabis, istoque pronomine relato ad द्रष्टा, probaveris, pro TSCHAT. et reliquorum codd. lectione महाराज, illam NIL. महाराजः. — Pro द्रष्टा NIL. exhibet दृष्टा, ita ut, qui ejus sequeretur auctoritatem, non minus quam Tschaturbhudscho confidens, verba कृतशैचमहम् tanquam compositum accipere deberet. Male praeterea sequenti narrationi respondet interpretatio "*splendidum* (vel *purificatum*) *Nahum*

mane tuitus.» Pro कृतशोचमहन् in W. legitur कृत-
शोचमलम्. Adverbium कल्यम् a Tschat. explica-
tur per प्रातर, a Nil. per प्रभातम्; ut equidem puto
id heic significat vel *cras mane* vel solum *cras*.

Sl. 51. a. Scil. a tempore, quo regnum perdidit.

Sl. 51. b. Ad verbum, bene - perfectas - res *habens*.

LIBER VICESIMUS QUINTUS.

Sl. 1. b. Par. कल्यन् pro काले.

Sl. 2. b. Nil. ततो ऽनु pro तस्या 'नु.

Sl. 6. b. Pro स्त्रलङ्कृताः, quod e Nil. recepi, melius cum
Par. legas कृतास् तदा. Tschat. lectio h. l. mihi deest.

Sl. 7. a. I. e. ad omnes portas. — पुष्पभङ्ग a Nil. per पुष्प-
सम्मर्द, a Tschat. per कुसुमसमूह explicatur.

Sl. 9. b. सम्मितः; sic Nil., reliqui सम्मतः.

Sl. 10. Omisi sequentem semislòcum, qui apud Nil. inter
स सत्कृतो etc. et दिष्टा est interjectus, in Par. au-
tem deest: उवाच वाक्यन् तन्वशो नैपथं वधतां वरः.

Sl. 11. b. Accus. अज्ञातवासं heic sicut XV. 20. b. adverbialiter
est positus (vide gramm. r. 683. 2)).

Sl. 12. a. अत्रुद्धा 'पि, sic Nil., reliqui अत्रुद्धानि.

Sl. 16. b. उवाकर्तम् दातम् ॥ Sic Nil.

Sl. 18. Superfluous mihi videtur et aptam slòcorum dispo-
sitionem turbans semislòcus, quem codd. inter
गहोत्रा etc. et सूतम् etc. inserunt: निपधाधिपतेश्

चा 'पि दत्त्वा 'क्षुद्दयन् न्यः । — jam enim in L. XX.
30. narratum est, Nalo Rituparnum talorum scientiam tradidisse.

LIBER VICESIMUS SEXTUS.

- Sl. 2. *a.* Lege पट्टशतैश्च tanquam compositum, et nota adjectivum vocis शत usum; cf. ann. ad sl. 25. *b.*
- Sl. 6. *b.* पणावहे, sic omnes codd., fortasse vitiose pro पणावहै.
- Sl. 13. *a.* ऽद्य महाभद्र, sic NIL.; reliqui ऽरिनिवर्हण.
- Sl. 15. *a.* Nilacanthuni secutus sum; nunc tamen Par. lectionem praetulerim hancce: देवने च मम प्रीतिर् अभवन् न सुहृद्गणैः «in ludo enim mihi gaudium non erat cum amicorum turbis» (i. e. ludenti cum amicis etc., quia tecum ludere cupiebam). Sic etiam TSCHAT. Pu., excepto देवने न male pro देवने च. Reliquorum codd. lectiones mihi desunt.
- Sl. 25. *b.* शरदां शतम्, sic TSCHAT., NIL. शरदः, Par. et Ud. सञ्जीवस्व शतं समाः. Cf. annot. ad sl. 2. *a.*
- Sl. 37. *a.* स राजसु, sic NIL. et Ud.; TSCHAT. et Par. erhibent च pro स.
- Sl. 38. *a.* *Dschambudvīpa*, sic in *Purānis* India nominatur.
-

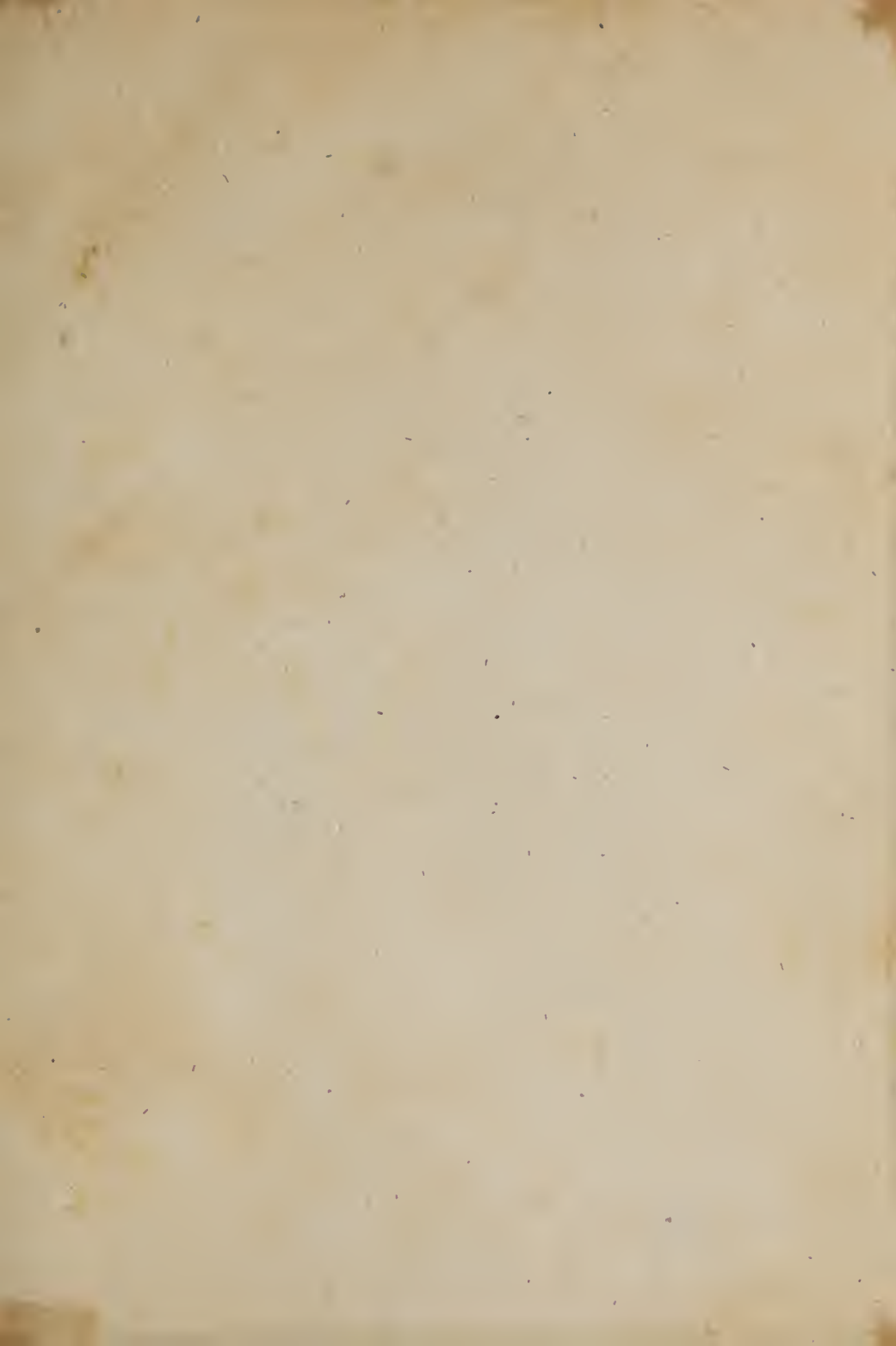
CORRIGENDA.

- Pag. 53. sl. 30. *a.* pro 'त्य lege "त्य
- 58. - 21. *b.* pro मध्ये lege मध्ये
- 99. - 39. *b.* pro यान् lege यन्
- 108. - 12. *b.* pro अन्तरधीयत lege अन्तरधीयत
- 113. - 9. *b.* pro श्लोकम् lege श्लोकम्
- 116. - 4. *b.* pro चेत् शक्यात् lege चेत् क्वयात्
- 151. - 32. *b.* pro ऐ.. lege ऐ..
- 160. - 30. *b.* pro स्वयं lege स्वयञ्
- 180. - 31. *a.* pro महीपत lege महीपते
- 180. - 31. *b.* pro किञ्चित् lege किञ्चित्.
-

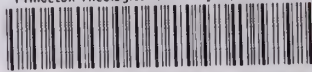

PK3631 .N3B72
Nalus, Maha-Bharati episodium; textus

Princeton Theological Seminary-Speer Library

1 1012 00084 6347